

Stavovi srednjoškolaca prema kulturnim različitostima

Pavlović, Rajna

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:067769>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**STAVOVI SREDNJOŠKOLACA PREMA KULTURNIM
RAZLIČITOSTIMA**

Diplomski rad

IME I PREZIME STUDENTICE: Rajna Pavlović

MATIČNI BROJ: 0009062708

STUDIJ: Pedagogija – jednopredmetni studij

MENTORICA: doc. dr. sc. Nena Rončević

Rijeka, lipanj 2017.

ZAHVALA

Zahvaljujem svima koji su svojim prijedlozima, savjetima i podrškom pridonijeli izradi ovog rada.

Posebno se zahvaljujem svojoj mentorici, doc. dr. sc. Neni Rončević na ukazanom strpljenju, savjetima i stručnom vodstvu. Veliku zahvalnost dugujem profesoricama Učiteljskog fakuleta Klagenfurt, BEd MA Elfriede Steiner i mag. prof. Lieselotte Wölbitsch koje su mi tijekom moje akademske mobilnosti bile izuzetna podrška i omogućile da se dio ovog istraživanja ostvari i u Austriji.

Zahvaljujem svim profesorima Odsjeka za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Rijeci koji su mi tijekom godina studiranja nesebično prenosili stečeno znanje i iskustvo te svojim radom bili primjer. Kao što je jednom rekao W. Glasser: *Najbolji učitelji ujedno su i najzahtjevniji učitelji: oni od učenika zahtijevaju razmišljanje.*

Hvala svim učenicima Rijeke i Klagenfurta koji su sudjelovali u ovom istraživanju, kao i njihovim nastavnicima i pedagoginjama koje su omogućile ovu suradnju.

Zahvaljujem se mojim prijateljicama koje su uvijek bile uz mene i bez kojih ove godine studija ne bi prošle tako zabavno.

Posebne zahvale mojoj multi-kulti obitelji koja me upućivala na pravi put. Veliko hvala mojoj sestri koja pomaže u svim stresnim situacijama, a najveću zaslugu za ono što sam postigla pripisujem svojoj majci, koja je uvijek bila moj oslonac tijekom svih godina školovanja.

DANKSAGUNG

Hiermit möchte ich mich an all diejenigen, die mit ihren Vorschlägen, Beratungen und ihrer Unterstützung dieser Arbeit beigetragen haben, bedanken.

Besonders bedanke ich mich bei meiner Mentorin, Prof. Dr. Nena Rončević für ihre Geduld, Beratung und professionelle Anleitung. Ein großer Dank geht auch an die Professorinnen der Pädagogischen Hochschule Viktor Frankl in Klagenfurt – BEd MA Elfriede Steiner und mag. Prof. Lieselotte Wölbitsch, die mir während meiner akademischer Mobilität eine große Unterstützung waren, und die mir ermöglicht haben, dass ein Teil dieser Forschung in Österreich durchgeführt wird.

Ich bedanke mich bei allen Professorinnen und Professoren der Abteilung für Pädagogik an der Philosophischen Fakultät in Rijeka, die mir im Laufe meines Studiums ihr Wissen und ihre Erfahrungen weitergegeben haben, und mir durch ihre Arbeit als ein Beispiel gedient haben. Sehr gut sagte es W. Glasser: *Die besten Lehrer sind gleichzeitig auch die anspruchsvollsten Lehrer - sie verlangen von den Schülern, dass sie nachdenken.*

Ein Dank geht auch an alle Schüler und Schulerinnen aus Rijeka und Klagenfurt, die an dieser Forschung teilgenommen haben, wie auch ihren LehrerInnen und Pädagogen, die diese Zusammenarbeit ermöglicht haben.

Weiterhin bedanke ich mich meinen Freundinnen, die immer an meiner Seite waren und ohne welche ich in all diesen Studienjahren nicht so viel Spaß hatte.

Besonderer Dank geht an meine multikulturelle Familie, die mir den richtigen Weg zeigte. Vielen Dank meiner Schwester, die mir in allen stressigen Situationen geholfen hat.

Der größte Dank für alles was ich erreicht habe, geht an meine Mutter, die während meinen Schul- und Studienjahren immer meine größte Unterstützung war.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ZADAĆA PEDAGOGIJE.....	4
3. KULTURA.....	6
3.1 Identitet.....	10
3.2 Etnicitet.....	12
4. MULTIKULTURALIZAM	15
5. INTERKULTURALIZAM	19
5.1 Razlika između multikulturalizma, interkulturalizma, transkulturalizma i kulturnog pluralizma.....	21
6. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA INTERKULTURALNU KOMPETENCIJU.....	26
6.1 Interkulturalni odgoj i obrazovanje	28
6.2 Interkulturalna kompetencija.....	30
6.3 Metakognitivne sposobnosti i interkulturalna kompetencija.....	32
7. METODOLOGIJA.....	34
7.1 Predmet istraživanja	34
7.2 Temeljno istraživačko pitanje.....	37
7.3 Cilj istraživanja.....	37
7.4 Zadaci istraživanja	37
7.5 Hipoteze istraživanja	37
7.6 Varijable istraživanja.....	38
7.6.1 Opis i operacionalizacija varijabli:.....	38
7.7 Populacija/uzorak	38
7.8 Metode prikupljanje podataka	40

7.9	Obrada podataka	41
7.10	Postupci i instrumenti prikupljanja podataka.....	42
8.	REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA	45
8.1.	Stavovi srednjoškolaca prema kulturnoj pripadnosti.....	45
8.1.1	Odijevanje muslimanskih žena.....	45
8.1.2	Pripadnost naciji i kulturi	49
8.1.3	Rase dijele narode i kulture	51
8.1.4	Miješanje kultura vodi negativnim posljedicama.....	52
8.2	Stavovi srednjoškolaca prema otvorenosti i poticanju različitosti	54
8.2.1	Ustavno određenje države	55
8.2.2	Euroskepticizam	57
8.2.3	Utjecaj Europske unije na identitet	58
8.2.4	Etnička i vjerska heterogenost.....	59
8.2.5	Otvoreno društvo	61
8.2.6	Podupiranje nacionalnih manjina	62
8.3	Stavovi srednjoškolaca prema nacionalnim manjinama.....	63
8.3.1	Manjinski narodi su dio kulturnog napretka	64
8.3.2	Multikulturalnost je pozitivna za zemlju u kojoj živim	65
8.3.3	Običaje manjinskih naroda i drugi trebaju poštivati	66
8.3.4	Pomoć manjinskim narodima u očuvanju kulturnog naslijeđa	67
8.3.5	Jednake mogućnosti za sve	68
8.3.6	Previše nacionalnih manjina i drugih naroda živi u mojoj zemlji.....	69
8.3.7	Komunikacija s pripadnicima drugih naroda koji žive u ovoj zemlji	70
8.3.8	Briga za druge narode	72
8.3.9	Odricanje kulturnih uvjerenja i običaja.....	73

8.3.10	Pridavanje pažnje manjinskim narodima	74
8.3.11	Običaji manjinskih naroda	75
8.3.12	Zaključno o stavovima srednjoškolaca prema nacionalnim manjinama:.....	77
8.4	Stavovi srednjoškolaca prema pravima manjina u zemlji u kojoj žive	78
8.4.1	Prava nacionalnih manjina u odnosu na većinsko stanovništvo	78
8.4.2	Prava nacionalnih manjina	80
8.4.3	Prednost pri zapošljavanju nacionalnih manjina	80
8.4.4	Prednost pri zapošljavanju žena	82
8.4.5	Prednost pri zapošljavanju samohranih majki.....	83
8.4.6	Prednost pri zapošljavanju osoba s invaliditetom	84
8.4.7	Povećanje zastupljenosti nacionalnih manjina u političkim tijelima	85
8.4.8	Povećanje zastupljenosti žena u političkim tijelima	86
8.4.9	Povećanje zastupljenosti samohranih majki u političkim tijelima.....	87
8.4.10	Povećanje zastupljenosti osoba s invaliditetom u političkim tijelima	88
9.	ZAKLJUČAK	91
	SAŽETAK.....	94
	SUMMARY	95
	PRILOZI.....	96
	Prilog 1.	96
	Prilog 2.	102
	Prilog 3.	108
	POPIS LITERATURE	109

1. UVOD

„Problem se ne sastoji u rastućoj kulturnoj različitosti svijeta, već našoj sposobnosti da se s njom nosimo na konstruktivan, produktivan i inventivan način.“ (Dragojević, 1999: 78)

Današnji svijet opisuje se u terminima kao što su: globalizacija, modernizacija, internacionalizacija, pluralizam i slično. Navedeni pojmovi su procesi koji opisuju promjene u društvu. Ono što je karakteristično za današnja moderna društva jest da su ona heterogena u nacionalnim, religijskim, jezičnim i drugim aspektima. Zato je uobičajeno da se u svakodnevnom životu osobe susreću sa sve više različitosti. Te različitosti su ponekad vidljive i prepoznatljive, dok nekih nismo ni svjesni. Kako navodi Piršl (2007), priprema mladih za kulturno pluralno društvo uključuje razvoj međukulturalne kompetencije i osjetljivosti zasnovane na načelima demokracije, ljudskih prava i jednakosti.

Pojmovi poput multikulturalizma, interkulturalizma, interkulturalnog dijaloga i tolerancije sve su popularniji te ih često koriste političari u svojim govorima, kao i stručnjaci iz raznih područja. Ponekad su ti izrazi nažalost samo na deklarativnoj razini; o njima se piše i govori, ali društvo još „ne živi“ te ideale u potpunosti, još nisu postali dijelom svakodnevne prakse. Stvaranjem Europske Unije može se smatrati kako se granice pojedinih država Europe brišu te su migracije među pojedinim državama sve češće. Posljedica brojnih migracija je suživot s različitim, suživot koji svakodnevno donosi brojne izazove. Pedagogija kao znanost o odgoju i obrazovanju ključna je; ona je most između društvenih promjena i ljudi; ona mora pripremiti pojedince da budu spremni odgovoriti na stare i nove izazove. „Pedagogija ne može fenomen odgoja i obrazovanja promatrati izolirano, nužno je isprepletanje s filozofijom, psihologijom, sociologijom i nizom ostalih znanosti koje se bave čovjekom i društvom. (...) Danas znamo da je svaka od znanstveno utemeljenih teorija samo dio istine i da ni jedna do kraja ne može objasniti pedagoške fenomene, a ni sama dati teorijsku podlogu za praktična rješenja bez kojih pedagogija nema smisla.“ (Bognar, 2007: 34). Zbog toga je važna suradnja pedagogije s drugim znanostima. Zadaci pedagogije nisu samo bavljenje „školskom problematikom“, već i drugim društvenim izazovima koji se postavljaju pred pojedinca. „Smisao pedagogije kao društvene znanosti upravo je u tome da iznalazi rješenja za društvene probleme koje jedino ona može riješiti, a rješenja su kreiranje određenih modela i uvijek je bilo tako.“ (Bognar, 2007: 35).

Jedan od izazova na koje pedagogija kao znanost treba pronaći rješenje je kako pomoći različitim pojedincima živjeti miran i zajednički suživot: pomoći onome tko pripada manjini te počinje živjeti u društvu u kojem je neka druga, različita kultura dominantna; ukazati pojedincima većinske kulture kako suživot s različitimima ne znači izolaciju tih drugih kultura, već aktivan suodnos prožet poštovanjem. Također, zadatak pedagogije je učiti i živjeti toleranciju, prihvaćati nejednakosti. Pedagozi mogu i trebaju u svojoj praksi pomoći pojedincu da ne izgubi svoj vlastiti identitet te mu ukazati kako pritom poštovati i vrednovati drugu kulturu. Za pozitivne promjene i aktivan *interkulturalni* suživot polazište se nalazi u odgojno- obrazovnim ustanovama.

Odgojno-obrazovne ustanove trebaju stvoriti okružje u kojem će se različitosti poštovati i cijeniti. Vrtići i škole su odlična mjesta gdje se može učiti o religijskim i nacionalnim pripadnostima te različitim kulturama. Bognar (2007) ističe kako škola treba biti otvorena za dijalog i spremna na prihvaćanje različitosti. „Umjesto da škola indoktrinira djecu za određenu religijsku ili političku opciju, ona bi trebala biti otvorena za različitosti. Znajući da u svakoj učionici sjede djeca koja dolaze iz različitih socijalnih, ideoloških ili vjerskih sredina, to je odlična prilika za dijalog o različitostima i međusobnom uvažavanju, ali i navikavanje na pluralizam svijeta postmoderne.“ (Bognar, 2007: 37). Ovdje se kritizira sustav koji usmjerava djecu prema samo „jednom ispravnom putu“. Zato škola (i druge odgojno- obrazovne ustanove) trebaju ne samo na deklarativnoj razini, već u svojoj praksi cijeniti i slaviti različitosti i tako djelovati.

„Škole bi trebale biti otvorene i za kritiku vlastite prakse kad se, primjerice, za Dan kruha po školama obavljaju zajednički vjerski obredi na kojima moraju biti prisutna sva djeca, bez obzira na vjersku orijentaciju njihovih obitelji, ili kad se vjeronauk stavlja u raspored tako da djeca koja ga ne polaze moraju izaći van iz učionice (često uz pogrdne komentare).“ (Bognar, 2007: 37). Kritizira se svakodnevna školska praksa koja se odnosi na multikulturalne i interkulturalne odnose te je očito kako treba doći do određenih promjena po pitanju odnosa prema drugim kulturama. Svako odgojno - obrazovno djelovanje koje se odvija u nastavnom i izvannastavnom procesu treba uvažavati i poštovati sve učenike, djecu, mlade i odrasle bez obzira na njihovu etničku i/ili religijsku pripadnost. Nitko u školi (pa ni u društvu u cjelini) ne bi se trebao osjećati izostavljenim, manje vrijednim ukoliko ne pripada većinskom narodu (ili većinskoj religiji). Kako navodi Bognar (2007), nitko ne smije otići iz škole s osjećajem poniženosti i nekompetentnosti jer to kasnije ima „fatalne posljedice na osobni rast i razvoj“.

Nitko se ne smije i ne bi trebao osjećati manje uspješnim ako nije pripadnik većinskog naroda ili religije. „Škola jednostavno mora biti u stanju svima omogućiti doživljaj uspjeha (...)“ (Bognar, 2007:38). Škola je mjesto i osobnog razvoja pojedinca i svatko se treba osjećati uspješno – a ima li boljeg uspjeha nego što je prihvaćanje i poštovanje drugih učenika, učitelja i profesora bez obzira na različitosti?

2. ZADAĆA PEDAGOGIJE

„Oči javnosti oduvijek su bile i bit će uprte u školu koja uz svoje ostale uloge, kod mladih treba oblikovati vrijednosti kojima bi osigurala prava, mir, ravnopravnost i solidarnost među ljudima, bez obzira na njihovu nacionalnu, vjersku, spolnu i socijalno-gospodarsku pripadnost.“ (Sablić, 2014: 95)

Zbog nastalih društvenih promjena u suvremenom svijetu došlo je do sve veće potrebe za povratkom *humanosti*. „Osjetljivost za moralne i etičke vrijednosti, solidarnost, tolerancija, empatija, uspješna komunikacija, emotivna osjetljivost prema drugima, altruizam, obzir prema tuđem integritetu, vrijednosti su koje sustavno gube bitku protiv sustava profita i moći. Pohlepa, sebičnost, nebriga za druge, nepoštivanje ljudskog dostojanstva, svodenje čovjeka na biološki i tehnički proizvod, na puko sredstvo za rad... uzroci su moralne krize koja zahvaća kako naše društvo, tako i cjelokupan svijet.“ (Jukić, 2013; 401) Povratak navedenih vrijednosti u društvo ključno je za izlazak iz krize koja zahvaća društvo u kojem su prioritet popularnost na društvenim mrežama i nametnuti trendovi Zapada.

Trendovi globalizacije i internacionalizacije doveli su do potrebe da se i odgojno-obrazovne institucije prilagode nastalim promjenama. Osim potrebe za povratkom solidarnosti, empatije i emotivne osjetljivosti, javlja se sve veća potreba za tolerancijom. Naime, velika pokretljivost ljudi u suvremenim društvima izlaže ih mnogo većem broju novih situacija u drugačijim sredinama i s osobama koje su pripadnici drugih kultura, nacija, religija. To se događa češće nego ranije pa je vrlo bitno da su pojedinci i kulturno osjetljivi i tolerantni. Zbog toga je važna odgojna uloga škole koja će „obrazovnim“ sadržajima poput multi i interkulturalizma dati odgojni značaj i naučiti djelovati učenike u skladu s načelima različitosti. Hrvatić (2013) ističe kako je dominantna usmjerenost škole na obrazovnu dimenziju utjecala na odgojnu neučinkovitost. Može se reći da je odgojna neučinkovitost utjecala i na nacionalnu netrpeljivost i negativne stavove prema (kulturalnim) različitostima.

Zašto se škola i odgojno-obrazovne ustanove promatraju kao lijek za sve probleme u društvu? Škola nije bolnica društva; u odgojno obrazovnim ustanovama ne postoji lijek za sve „bolesti“ našeg vremena. No ipak, odgovornost za cjelokupni boljitak i napredak društva uvijek je na odgojno-obrazovnim ustanovama. „Oči javnosti oduvijek su bile i bit će uprte u školu koja uz svoje ostale uloge, kod mladih treba oblikovati vrijednosti kojima bi osigurala prava, mir, ravnopravnost i solidarnost među ljudima, bez obzira na njihovu nacionalnu, vjersku, spolnu i

socijalno-gospodarsku pripadnost.“ (Sablić, 2014: 95). Škola nije tvornica za reprodukciju znanja, već je njena uloga i odgojna, a ona se odnosi na „razvoj čovjeka kao bića i subića, kao nositelja znanja u korist humanizacije čovjeka, a ne samo reprodukcije kapitala te kako je škola uz obitelj glavni socijalizacijski čimbenik.“ (Sablić, 2014: 95). Upravo zbog toga, uloga škole u području interkulturalnog odgoja i obrazovanja je dati jednake društvene i obrazovne mogućnosti učenicima pripadnicima manjinskih skupina i podići svijest o kulturnim različitostima te razvijati kulturni pluralizam (Sablić, 2014).

„Pedagogija kao znanstvena disciplina ima važnu ulogu u razvoju interkulturalnog društva. Ona ne može preuzeti potpunu odgovornost za suzbijanje rasizma i promicanja interkulturalnih kompetencija, ali je važna u olakšavanju razvoja učeničkih interkulturalnih kompetencija, vještina, stavova, vrijednosti i znanja.“ (Sablić, 2014: 7). Nemoguće je „svaliti“ odgovornost samo na odgojno-obrazovne ustanove za „opći boljitak“ i društvene promjene. Ako se želi doći do određene promjene, potrebno je uvoditi promjene u svim područjima zajednice. Pedagogija kao odgojno-obrazovna znanstvena disciplina ima zadaću u senzibilizaciji prema različitosti te promicanju vrijednosti na kojima će se temeljiti humano društvo. Koje su to vrijednosti na kojima se može graditi humano društvo? Vrijednosti poput tolerancije, međusobnog poštovanja, prihvaćanja različitosti, solidarnosti, sposobnosti „interkulturalne komunikacije“, suživota u multikulturalnom društvu itd.

„Mlade ljude potrebno je osposobiti za poštovanje bogatstva različitosti kultura i pružiti im podršku u stjecanju vještina za prepoznavanje predrasuda, borbe protiv njih i svih oblika diskriminacije gdje god se s njima susretnu“ (Sablić, 2014: 7). Upravo ova tvrdnja ističe potrebu za interkulturalnim odgojem i obrazovanjem koje će pomoći djeci i mladima u razumijevanju i poštivanju različitosti. Kako navodi autorica Sablić (2014), potreba za interkulturalnom pedagogijom prepoznaje se u novim zadaćama nastave usmjerenima na poštovanje, slavljenje i prepoznavanje različitosti u svim područjima ljudskoga života.

3. KULTURA

„Pojam kulture spada među najšire pojmove, ako nije i najširi pojam koji se upotrebljava u društvenim znanostima.“ (Čačić Kumpes, 2004: 145).

Sve ideje o interkulturalnom učenju zasnovane su na ideji kulture (Mrnjaus, Rončević, Ivošević, 2013). Stoga kako bi se moglo raspravljati o multikulturalizmu, interkulturalizmu i interkulturalnom odgoju i obrazovanju važno je definirati, prije svega, pojam kulture. „Kultura se nalazi u središtu individualnog i društvenog identiteta, a povezana je sa svim čimbenicima koji oblikuju načine razmišljanja, vjerovanja, osjećanja i djelovanja pojedinca kao člana društva.“ (Mrnjaus, Rončević, Ivošević, 2013: 23). Od svih pojmova koji se upotrebljavaju u društvenim znanostima, kultura je zasigurno najširi. Iako potječe iz antropologije, pojam kultura se udomaćio u drugim humanističkim i društvenim znanostima (Čačić Kumpes, 1999).

Jedna od definicija kulture koja se uči u srednjim školama je da je ona cjelokupno društveno naslijeđe neke grupe ljudi, odnosno da se kultura sastoji od naučenih obrazaca mišljenja, osjećanja i djelovanja neke grupe ljudi (Fanuko, 2007). Pojam kulture nalazimo u latinskoj riječi *colere* što znači nastanjivati, uzgajati, štiti, vrednovati. Njeno prvotno značenje bilo je povezano s uzgojem i gospodarenjem. U razdoblju od 16. do 18. stoljeća riječ kultura se povezuje s procesom ljudskog razvitka. S pojavom romantizma krajem 18. stoljeća, kultura poprima značenje duhovna razvitka čovjeka (Fanuko, 2007). O detaljnijem značenju pojma kultura kroz povijest može se pročitati u knjizi *(Inter)kulturalna dimenzija u odgoju i obrazovanju* autorica Mrnjaus, Ivošević, Rončević (2013). One navode kako se pojam kultura javlja u doba starog Rima, a označavao je obrađivanje zemlje. Kasnije se kultura povezivala s obrazovanjem, njegovanjem, vježbanjem duha. Upravo je Ciceron poistovjetio pojmove *cultus* i *humanis* – odnosno „obrazovanje i usavršavanje duha prema ukupnosti moralnih načela, vrijednosti i znanja koja rimskom građaninu osiguravaju povlašten status u odnosu na druge narode.“ (Mrnjaus i sur., 2013: 25). U srednjem vijeku pojam kultura se i dalje veže za dvije različite djelatnosti – uzgajanje životinja, obrađivanje zemlje te obrazovanje. U 18. stoljeću kultura je bila simbol „elitističkog obrazovanja“ te se povezivala s umjetnošću. Uskoro se ideja kulture obogaćuje s idejom individualne duševnosti (teologija), autorstva (renesansa), reda (racionalizam), genija i osjećajnosti (romantizam), empirije (doba znanosti) i komunikacije (doba tehnologije) (Mrnjaus i sur., 2013).

U svakodnevnom govoru, kada se za neku osobu kaže da je kulturna, misli se na to da je dobro odgojena. Biti kulturni; imati *fine manire* u ponašanju, biti samozatajan i *kultiviran* podudara se s najstarijim značenjem riječi civilizacija u Francuskoj i Velikoj Britaniji (Braudel, 1990; Elias, 1976; Berting and van de Braak, 1990, prema Katunarić, 1996). Shvaćanje da *kulturni* znači *civiliziran* je elitističko i ekskluzivno, a tomu pridonosi činjenica da je do šezdesetih godina ovog stoljeća najviši cilj obrazovanja u Francuskoj bila kultura. „Iako se određivao kao usvajanje i povećanje kompetencija, obrazovni se sustav ponajviše tumačio kao inicijacijski put prema kulturi koja prethodi svakom pojedincu.“ (Lesourne, 1993, 198, prema Katunarić, 1996: 839).

Shvaćanje kulture kao rezultata ljudskog djelovanja stvorilo je mogućnost da (ljudski) materijalni proizvodi postanu dio kulture, ali „i da se postavi granica između prirodnog i ljudskog svijeta, odnosno da se kultura počne vezivati za prostor i vrijeme i objašnjavati kao način života društvenih grupa ili povijesnih razdoblja pa se uvode pojmovi narodne, vjerske i klasne kulture, kulture Europe, Afrike, ali i kulture Antike, srednjeg vijeka i sl.“ (Mrnjauš i sur., 2013: 25). Kultura u najširem smislu odnosila se na njegovanje čovjekovih sposobnosti i života uopće, stvaranje materijalnih i duhovnih dobara koji se kasnije prenose sa starijih generacija na mlađe (Mrnjauš i sur., 2013). Drugim riječima, kulturom se smatraju nematerijalni i materijalni proizvodi čovjeka te znanje koje se prenosi među ljudima.

Fanuko (2007) dijeli pojam kultura na tri različita značenja:

- Kultura nasuprot biologiji: simbolički i naučeni aspekti ljudskog društva kao specifična ljudska značajka i oblik prilagodbe. Pod ovime se smatra kako je ljudsko ponašanje određeno kulturom, a ne genima. Drugim riječima, biološka evolucija ustupa mjesto socio-kulturnoj evoluciji;
- Kultura kao način života: postoje kulture različitih društava koje se razlikuju po značajkama kao što su: jezik, vjerovanja, način odijevanja i drugo;
- Kultura kao duhovna djelatnost i njeni proizvodi: pod ovime se najprije misli na umjetnost. Također, kultura ima dva aspekta: nematerijalni i materijalni aspekt. Pod nematerijalnom kulturom misli se na vrijednosti, norme, simbole i vjerovanja pojedinog društva, dok se pod materijalnom kulturom misli na fizičke proizvode.

Vrcelj (2005) navodi kako je osnova za pristup kulturi prihvaćanje njene heterogenosti jer su sve kulture uključene jedna u drugu, nijedna nije sama i čista. O brojnosti različitih definicija kultura u prilog govori činjenica da su Kroeber i Kluckhohn (1952, prema Vrcelj) pronašli 257 različitih definicija kulture koje su dobili raščlanjivanjem različitih djela brojnih poznatih stručnjaka; antropologa, sociologa i socijalnih psihologa (Vrcelj, 2005). Jedan od razloga zašto je teže definirati kulturu leži u tome što je ona relevantan pojam mnogim znanstvenim disciplinama. Različite definicije kulture ukazuju koliko je pojam kulture sveprisutan i ključan za razumijevanje različitih društvenih znanosti. Među autorima s područja Hrvatske jedan od najpoznatijih autora koji su se bavili pitanjem kulture je sociolog Vjeran Katunarić. Katunarić (1996) navodi kako pojam kulture buja u stotinama značenja te kako se sa svakim novim istraživanjem povećava broj definicija. Pojavom različitih definicija kulture dolazi do toga da ta „bujica“ raste te sam postupak sređivanja pojma postaje zamršeniji i bezobličniji. Nadalje, ističe definiciju autora Cranea (Crane, 1994, prema Katunarić, 1996) koji kaže da je „kultura i implicitan i eksplicitan sadržaj ljudskog ponašanja, način na koji ljudi stvari prešutno razumiju i način na koji stvaraju ili primaju informacije, način na koji oblikuju ono što se dokumentira i ono što se ne dokumentira.“ (Crane, 1994, prema Katunarić, 1996; 835). Kultura se u današnje vrijeme poima kao obrazac ponašanja svojstven određenoj skupini ljudi, od plemena do naroda te da pritom različiti simbolički elementi, od jezika do društvenih običaja, služe kao označitelji identiteta, odnosno granica grupne pripadnosti (Katunarić, 1996).

Antropološke definicije kulture većinom uključuju pojmove kao što su: institucija, mitovi, rituali, vjerovanja, zakoni, svakodnevica te materijalne vrijednosti nastale kao produkt rada ljudi (Vrcelj, 2005). Slično navodi i Katunarić (1996) koji kaže kako u socioantropološkom smislu kulturu čine vjerovanja, običaji, jezik, povijesno pamćenje, identitet i uopće način života određene skupine ljudi: naroda, društvenih klasa, profesija, dobnih skupina itd.

Vrcelj (2005) razmatranja pitanje kulture te se poziva na Bella koji smatra da je „kultura za društvo, grupu ili pojedinca kontinuirani proces produžavanja identiteta kroz koherentnost omogućenu konzistentnom estetskom točkom gledišta, moralnom koncepcijom ličnosti, stilom života koji oslikava te koncepcije u predmetima koji ukrašavaju nečiji dom ili pojavu i u ukusima koji odražavaju tu točku gledišta. Kultura je zato područje koje se sastoji od emocija, morala kao i od svijesti koja pokušava odrediti ta osjećanja.“ (Bell, 1976: 36, prema Vrcelj, 2005: 107). U ovom određenju kulture vidljivo je da kultura obuhvaća „duhovnu“,

nematerijalnu dimenziju koja se odnosi na osobnost svakog pojedinca jer sadrži pojmove kao što su: emocije, moral i svijest. Time se ukazuje na to da pojedinac neposredno utječe na kulturu te da pokušava svoja promišljanja i osjećaje staviti u „kontekst kulture“.

Jedna od najpoznatijih definicija kulture je ona autora Edwarda Burnetta Taylora, koji kulturu definira kao ukupnost tvorevina ljudske svijesti, pritom je ne razlikujući od društvene organizacije i društvene institucije (Čačić Kumpes, 2004). Ovdje kultura označava produkt ljudi, produkt ljudske svijesti koja je stvorila i materijalne i nematerijalne produkte. Kultura je složena cjelina koja uključuje znanje, uvjerenja, umjetnost, zakon, ćudoređe, običaje i svaku drugu sposobnost i navike koje stječe čovjek kao član društvene zajednice (Haviland, 2004, prema Mrnjaus i sur., 2013; 23). Njena karakteristika je da je ona posljedica susreta čovjeka, prirode i društva te da se neprestano mijenja i ostvaruje unutar i uslijed interakcije tih triju čimbenika (Čačić Kumpes, 2004). Mesić navodi definiciju Prekha koji za kulturu kaže kako je ona povijesno stvoren sustav značenja, vjerovanja i praksi u smislu u kojem grupa ljudskih bića razumijeva, regulira i strukturira svoje individualne i kolektivne živote. Dalje navodi kako se kultura brine o tome koji način života je vrijedan življenja, odnosno koje oblike ljudskih odnosa treba kultivirati (Mesić, 2006).

Autorica Čačić Kumpes poziva se na Habermasa (1994, Čačić Kumpes, 2004) koji navodi da snaga pojedine kulture nije u njezinoj čistoći, već u pronalaženju snage za transformiranje. Ovo ukazuje na to da kultura nije nešto statično i nepromjenjivo. Za kulturu se može reći da je ona fluidna i fleksibilna, u stalnom procesu promjene koju stvaraju pojedinci i društvo. Također, ona utječe i na društvo te određuje poneka društvena pravila. Hofstede kulturu definira kao kolektivnu programiranu svijest koja razlikuje pripadnike jedne ljudske grupe od druge. Pri tome ističe kako kultura nije vlasništvo pojedinca nego skupina (nacije) (Hrvatić, 2013).

Neovisno u kojem se kontekstu koristi, pojam kultura se implicitno ili eksplicitno suprotstavlja prirodi; sve što čovjek čini ili proizvodi je kultura, a sve ostalo što postoji bez čovjekova uplitanja je dijelom svijeta prirode (Haralambos, Holborn, 2002). Haralambos i Holborn (2002) pozivaju se na Lintona i smatraju kako je kultura jednog društva način života njegovih pripadnika, zbirka ideja i navika što ih uče i dijele i prenose iz naraštaja u naraštaj.

Dok neki smatraju kako u kulturi leže razlozi sukobljavanja i brojnih konflikata među ljudima, Katunarić (1996) se poziva na Herdera koji smatra suprotno te navodi: „Zašto se ne

bismo mogli sporazumijevati ako iste želje izražavamo na različitim jezicima? Sukobi oko teritorija također nisu proistekli iz nesporazuma u komunikaciji ili netrpeljivosti prema drugom jeziku, vjeri i drugim kulturnim obilježjima susjednog naroda. Kulturne razlike koriste se i kao izgovor za zatvaranje granica radi očuvanja teritorija i resursa izvan domašaja drugih država ili naroda (Katunarić, 1996). Ta odbojnost prema drugoj kulturi izvedena je iz neke dublje mržnje ili je pak samo rezultat političke manipulacije. Da nije tako, bilo bi nemoguće objasniti, na primjer, zbog čega u Tanzaniji ili Novoj Gvineji, gdje živi nekoliko stotina etničkih skupina, tj. različitih plemena ili jezičnih zajednica, gotovo i nije bilo etničkih sukoba.“ (Jalali, Lipset, 1992, prema Katunarić, 1996: 30). Katunarić (1996) smatra kako se kulturne razlike koriste kao izgovor radi osvajanja teritorija i prisvajanja resursa te za primjer navodi Prvi i Drugi svjetski rat te rat u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.

Pitanja kulture, etniciteta i identiteta jedan su od središnjih problema suvremenog društva (Čačić-Kumpes, 1999). Navedeni pojmovi također su vrlo rasprostranjeni u društvenim i humanističkim znanostima te su predmetom interesa istraživača iz različitih polja znanosti. Ključni su za daljnje razumijevanje interkulturalnog odgoja i obrazovanja, stoga je važno definirati ih.

3.1 Identitet

Nijedan termin u sociologijskoj, psihologijskoj i politologijskoj literaturi ne koristi se u tako rastegnutom smislu kao identitet, osobito kad je riječ o etničkom ili nacionalnom identitetu. (Rex, 1994, prema Mesić, 2006).

Počevši od najpoznatijih definicija identiteta, ključni pojam je osjećaj vlastitosti i osobne lokacije. Identitet je „osjećaj vlastitosti što se razvija kad se dijete počne diferencirati od roditelja i obitelji i kad zauzima svoje mjesto u društvu.“ (Jary i Jary, 1991, prema Haralambos, Holborn, 2002: 885). Pitanje identiteta osobito je važno kad se govori o različitosti. Svaki pojedinac vjeruje i misli kako je on jedinstven i drugačiji u odnosu na druge, iako je svatko od nas povezan s pojedinim društvenim skupinama i pripadamo određenoj kulturnoj grupi.

„Identitet se najčešće povezuje s nacionalnom i etničkom pripadnošću, seksualnom orijentacijom, rodom i klasom.“ (Haralambos, Holbron, 2002: 885). Pojmovi identitet i

kultura usko su vezani; identitet se može stvarati kroz kulture i subkulture kojima ljudi pripadaju ili u kojima sudjeluju. Sljedeća definicija identiteta jest da je on zamišljen kao spona, kao povezanost među onima koji se tako identificiraju: „(...) kao veza koja drži neki kolektiv na okupu, a isključuje druge koji ne ispunjavaju kriterije pripadanja. Ali, spona, uz svoju afirmativnu stranu, može predstavljati (kada govorimo o pojedincima) i svojevrsno socijalno zarobljeništvo, socijalni pritisak da ostanu unutar neke zajednice iako iz nje žele izaći.“ (Mesić, 2006: 281). Odnosno, identitet nas ujedno i veže za pojedinu skupinu ili zajednicu. Ovdje Mesić govori i o *socijalnom zarobljeništvu identiteta*. Uz identificiranje kao pripadnika pojedine grupe, zajednice, nacije, pojedinac može osjećati pritisak vezan uz to kako se treba ponašati.

„Identitet daje čovjeku osjećaj osobne lokacije i osigurava stabilnu jezgru čovjekove individualnosti, ali on se proteže i na društvene odnose. Danas ljudi žive s raznim vrstama potencijalno kontradiktornih identiteta, koji se u njima međusobno nadmeću za njihovu veću naklonost.“ (Mesić, 2006: 282). Među raznim vrstama identiteta, za ovaj rad je važno istaknuti nacionalni identitet. „Stvaranje identiteta je aktivan proces, temeljen na dvosmjernoj dinamici, uključivanja i isključivanja. Nema identiteta koji je bez dijalogičkog odnosa s Drugima. Predstava o *nama* postoji samo u odnosu spram *drugih*.“ (Mesić, 2006: 287). Identitet je ujedno i rezultat suodnosa s drugima. Nacionalni identitet je fenomen o kojem postoji veliki broj različitih definicija. Neke od njih su da je on izraz simboličko-kognitivne i emocionalne vezanosti građana za državu te je definiran kao svijest o pripadnosti određenoj nacionalnoj skupini koja ima zajednička vjerovanja, vrijednosti i ciljeva (Phinney i Rotheram, 1987, prema Franceškov i sur., 2005). Prema Šiber (1988), on daje osjećaj pripadnosti određenoj grupi stečen tijekom socijalizacije kroz koju se pojedinac poistovjećuje s vrijednostima i interesima grupe u cjelini (prema Franceškov i sur., 2005). Prateći trendove u Europi, neizostavno je spomenuti pojam europskog identiteta.

Pojam europskog identiteta javlja se uz pojmove poput europske dimenzije u obrazovanju. U Izvještaju Parlamentarne skupštine Vijeća Europe daje se potpora općim postavkama na kojima se zasniva projekt europeizacije obrazovanja. U tom Izvještaju postignuta je i suglasnost da se europski kulturni identitet definira kao različitost i iskazuje da je Vijeće Europe otvoreno prema svim kulturama u Europi, bez političkih i komercijalnih ograda, ali i upozorava da je upravo o kulturi i u kulturnim pitanjima mnogo nesporazuma i nedorečenosti (Zidarić, 1995). Stvaranje europskog identiteta započeto je početkom sedamdesetih godina

dvadesetog stoljeća kada se Europska ekonomska zajednica, kasnije Europska unija, suočavala s ekonomskom krizom (Strath, 2000, prema Stavrakakis, 2005). U pitanju identiteta europske su institucije vidjele novi recept za povećanje potpore javnosti i socijalne legitimnosti, za stvaranje osjećaja zajedničke pripadnosti i identifikaciju s europskim institucijama i programom europeizacije na svim razinama (Stavrakakis, 2005). Za stvaranje europskog identiteta, izuzetno je bitna europska dimenzija u obrazovanju. Za svijest o Europi, obrazovni sadržaji trebaju sadržavati pojmove poput demokracije, ljudskih prava i temeljne slobode, tolerancije i pluralizma, međuovisnosti i suradnje, ljudskog i kulturnog jedinstva i različitosti, konflikata i promjena (Zidarić, 1995). Kako nacionalni, tako i europski identitet imaju važnu ulogu u multikulturalnom društvu. Mesić (2006) navodi da (nacionalni) identitet kultivira zajednički osjećaj pripadanja među svojim zajednicama. On može biti i snaga jedinstva i podjele snaga. Zato je važno u multikulturalnoj Europi raditi na europskom kulturnom identitetu koji će pridonijeti zajedništvu i međusobnom poštovanju svih građana Europe jer je ovo novo vrijeme: „(...) vrijeme kada mladi više ne mogu biti građani samo svoje zemlje ili regije nego i Europe i svijeta.“ (Zidarić, 1995: 163).

3.2 Etnicitet

Izraz etnicitet dolazi od grčke riječi *ethnos* koja je izvedenica jedne druge grčke riječi – *ethnikos*, što bi prijevodu značilo poganin ili nevjernik (Haralambos, Holborn, 2002).

„Etničke grupe su društvene grupe koje se međusobno razlikuju poglavito u kulturnim značajkama: jeziku, religiji, povijesti i podrijetlu, običajima, stilu odijevanja ili kićenja. Članovi etničkih grupa za sebe drže, ili drugi u društvu tako drže, da imaju zajedničke karakteristike po kojima se razlikuju od drugih grupa u društvu. Te grupe vrlo često karakterizira osjećaj solidarnosti ili doživljaj zajedništva.“ (Fanuko, 2007: 67). Važno je istaknuti kako se etnička grupa razlikuje od rase i klase kao društvene grupe.

Sukob između etničkih i nacionalnih skupina karakterističan je za povijest ljudskog društva. Na udaru rasizma bile su mnoge etničke skupine. Najrigorozniji primjeri nehumanosti nad pojedinom rasom i etničkom skupinom su primjeri robovlasničkog sustava na sjevernoameričkom kontinentu te zločini koji su se odvijali u Europi u razdoblju Drugog svjetskog rata. Kymlicka pišući o kulturalnoj različitosti navodi razliku između nacionalnih manjina i etničkih grupa. Jedan od obrazaca kulturalne različitosti proizlazi „iz inkorporacije

prethodno samoupravnih, teritorijalno koncentriranih kultura u neku širu državu.“ (Mesić, 2006: 87). Kymlicka te *inkorporirane kulture* naziva nacionalnim manjinama. One se žele održati kao posebna društva uz većinske kulture. Drugi obrazac kulturne različitosti proizlazi iz useljavanja pojedinaca i obitelji. Takva udruženja Kymlicka naziva etničke grupe. Članovi etničkih grupa žele se integrirati u šire društvo i biti prihvaćeni kao punopravni članovi društva, a svrha im je da „preinače institucije i zakone društva glavnog toka (*mainstream*) kako bi oni više uvažavali kulturne razlike.“ (Kymlicka, 2003, prema Mesić, 2006: 87).

Slično Kymlicka razlikuje multinacionalne i polietničke države kao različite tipove multikulturalizma. Multinacionalna država podrazumijeva koegzistenciju više od jedne nacije, shvaćene u smislu povijesnih zajednica koje dijele zajednički jezik i kulturu te žive na određenom teritoriju. Drugi tip je posljedica useljavanja pojedinaca iz različitih država. (Mesić, 2006). Castles i Miller (prema Haralambos, Holborn, 2002) navode kako su marginalizacija i izolacija etničkih manjinskih skupina poslužile jedino jačanju njihova etnička identiteta. „I dok su diskriminacija i isključenje etničkih manjinskih skupina po sebi nepoželjni, kulturni pluralizam što ga sa sobom donose otvara nove mogućnosti. Razvija se nova globalna kultura koju potiču masovni mediji, međunarodni promet i migracija. Upoznajemo kulture različitih društava i etničkih skupina te razlika više ne mora biti znak neobičnosti i izbora među obiljem mogućnosti.“ (Haralambos, Holborn, 2002: 222).

Yinger (1981, prema Haralambos, Holborn, 2002: 223) navodi da etnička skupina postoji u punom smislu kada: „drugi smatraju da je neki segment društva drukčiji u nekoj kombinaciji sljedećih značajki: jezik, vjera, rasa i zemlja podrijetla s njezinom kulturom; tako sebe vide i njezini pripadnici; oni sudjeluju u zajedničkim aktivnostima izgrađenima oko (stvarnog ili mitskog) zajedničkog podrijetla ili kulture.“

Brown (1997, prema Haralambos, Holborn, 2002) navodi šest različitih kriterija koje jedna skupina mora ispuniti kako bi bila etnička skupina:

1. Moraju imati ime koje ih identificira kao skupinu.
2. Pripadnici skupine moraju vjerovati u zajedničko podrijetlo; nije bitno da zajedničko podrijetlo bude stvarnost ili da postoje genetske veze - važno je uvjerenje.
3. Pripadnici skupine moraju dijeliti ista uvjerenje glede zajedničke prošlosti.

4. Pripadnici skupine moraju imati neki stupanj zajedničke kulture, „koja se općenito prenosi putem kombinacije jezika, religije, zakona, običaja, institucija, odijevanja, glazbe, arhitekture, čak i hrane”.
5. Skupina mora imati osjećaj privrženosti određenom području.
6. Pripadnici skupine moraju vjerovati da tvore etničku skupinu.

4. MULTIKULTURALIZAM

„Razlike u kulturi se shvaćaju kao bogatstvo koje treba, kao i svako drugo bogatstvo, očuvati i razvijati. Multikulturalizam je univerzalni fenomen, jer je pitanje prava na različitost univerzalno pitanje, koje dotiče sva suvremena društva.“ (Gajić, 2011: 102).

Postoji mnogo različitih definicija multikulturalizma: njegovo političko značenje, društveno te obrazovno. Smatra se da je multikulturalizam nastao kao posljedica snažnih društvenih promjena suvremenog doba, kada su stanovnici svijeta morali preispitati svoje kulturno naslijeđe (Vrcelj, 2005).

Multikulturalizmom se označavaju različite kulturne prakse. Kanada tim pojmom označava svoju službenu politiku uređenja međuetničkih odnosa (Mesić, 2006), a upravo je kanadski premijer Pierre Trudeau u svom govoru 1971. godine prvi put upotrijebio termin multikulturalizam (Vrcelj, 2005). U Južnoj Africi za vrijeme *apartheida* multikulturalizam je označavao separatne institucije Afrikanaca i Europejaca, dok je u Njemačkoj sredinom 90-ih godina multikulturalizam postao slogan stranke Zelenih (Mesić, 2006).

Jedna od definicija multikulturalizma označava obvezu kulturalnih i obrazovnih autoriteta u definiranju politika, mjera, akcija i inicijativa kojima se omogućava raznim kulturama da se razviju na istom ili susjednom teritoriju s drugim kulturama unutar jedne zemlje (Dragojević, 1999). U ovoj definiciji ističe se važnost obrazovanja i obrazovnih autoriteta koji trebaju osigurati razvoj „druge“ kulture jer škola kao vrlo važan socijalizacijski čimbenik ima veliku ulogu pri definiranju stavova mladih prema različitosti. Multikulturalizam se definira kao politika, ali i kao način života koji ističe vrijednost i autonomiju svake kulture (Gay, 2000, prema Vrcelj, 2005). „Oguljen do svojih pukih temelja i očišćen od polemičkih pretjerivanja, kako zagovornika tako i kritičara, multikulturalizam predstavlja gledište da je kultura nužan i neizbježan kontekst ljudskog života.“ (Mesić, 2006: 59).

Multikulturalizam se smatra statičnim jer podrazumijeva samo suživot različitih kultura na jednom mjestu. To bi značilo da kulture među sobom nemaju doticaja, već samo žive neovisno i izolirano jedna od druge, bez ikakvih kontakata.

Proces imigracije koji se odvijao u Zapadnoj Europi šezdesetih godina aktualizirao je značenje multikulturalizma kao politike prema imigrantima, koja je prošla četiri različite faze (Dragojević, 1999). Prva faza je faza isključenja ili djelomičnog isključenja, a druga faza je

proces asimilacije. Zatim slijedi faza diferencijacije te, naposljetku, faza pluralističkog uključanja. Drugo značenje pojma multikulturalizam odnosi se na osiguranje istih društvenih i kulturnih mogućnosti svim kulturama jedne zemlje (Dragojević, 1999). Ključne godine za „etabliranje ideja multikulturalizma“ bile su šezdesete godine. Najprije su crnački vođe multikulturalizam prihvatili kao svoju kulturnu koncepciju, a zatim su to učinili i predstavnici drugih manjina i alternativnih pokreta u SAD-u i Zapadnoj Europi (npr. ženski studiji i feministički pokret, ekološki pokret i dr.) (Mesić, 1998, prema Puzić, 2004). Navedene manjine okrenule su se jačanju svijesti o vlastitoj posebnosti te su stali u obranu kulturnih tradicija, pa su bile poznate parole kao npr.: *crno je lijepo*. Puzić (2004) o tome govori kao o potrebi za zamjenom kulturne asimilacije s afirmacijom kulturne raznovrsnosti. Ujedno to odgovara temeljnoj postavci multikulturalnog pristupa; kulturnog relativizma, prema kojoj se kriteriji jedne kulture ne smiju primjenjivati u vrednovanju i ocjenjivanju drugih kultura jer „svaka kultura za sebe tvori poseban entitet s vlastitim vrijednosno-normativnim sklopom, pa je zato najvažnije svim kulturama osigurati iste društvene i kulturne mogućnosti razvoja unutar društvene zajednice.“ (Puzić, 2004: 64). Zagovornici multikulturalizma svoj model društva stoga često uspoređuju sa “salatom” u kojoj pojedini dijelovi ostaju prepoznatljivi i različiti, dok istodobno svaki dio po sebi pridonosi nastanku dobre salate (Puzić, 2004). Anne Phillips za multikulturalizam navodi kako „reflektira jedan pomak u političkoj kulturi i zahtjevima, kada ljudi, koji mogu biti znatno manje različiti nego u nekom trenutku prošlosti, počinju potvrđivati strožu svijest o sebi i svojim identitetima.“ (Mesić, 2006: 67).

Multikulturalizmom se definiraju kulturni uvjeti unutar neke zemlje, a kada su europske politike u pitanju, „definira se suodnos između dominantne, prevladavajuće, većinske kulture – što je pak obično sinonimno s nacionalnom kulturom – prema onim nedominantnim ili manjinskim kulturama.“ (Dragojević, 1999:80).

Zbog toga se multikulturalizam doživljava kao statički pristup, i to iz dva razloga, navodi Dragojević (1999). Prvi razlog je taj da je unutar neke zemlje već uspostavljena hijerarhija: kultura ne može biti bitno promijenjena ili transformirana. Drugi razlog je da naglasak nije na „razmjenu vrijednosti i postignuća među kulturama već upravo obrnuto: na njihovoj zaštiti (koja varira od načela tzv. pozitivne diskriminacije, preko kulturne autonomije do manjinskih prava u najširem smislu).“ (Dragojević, 1999:80). Europski istraživači i kulturni praktičari koji se bave pitanjima afirmacije kulturnih različitosti, multikulturalizam shvaćaju u smislu

priznavanja činjenice kulturnog (etničkog) pluralizma i prava različitih društvenih grupa na zadržavanje svojih kulturnih specifičnosti. (Mesić, 2006: 67).

U osnovi pristupa multikulturalizmu stoji teorija kulturnog relativizma (Dragojević, 1999). „Tom se teorijom sugerira ne samo da je svaka kultura poseban entitet, već da među različitim kulturama ne postoji prave usporedivosti, a onda niti mogućnosti izvanjskog razumijevanja ili vrednovanja. Pitanje kulturne dinamike je time definirano ali i determinirano unutarnjim kulturnim potencijalom i vrijednostima, dok se za pitanje suodnosa ili komunikacije među kulturama smatra da je od drugotne važnosti.“ (Dragojević, 1999: 81).

Gajić (2011) o multikulturalizmu govori kao o politici koja zagovara kulturni pluralizam nasuprot kulturnom monizmu te o politici koja prihvaća vrijednosti različitih kultura u najširem smislu. „Razlike u kulturi se shvaćaju kao bogatstvo koje treba, kao i svako drugo bogatstvo, očuvati i razvijati. Multikulturalizam je univerzalni fenomen, jer je pitanje prava na različitost univerzalno pitanje, koje dotiče sva suvremena društva.“ (Gajić, 2011: 102).

U multikulturalnom društvu očekuje se priznavanje prava na različitost u kojem će se ostvariti tolerancija i ravnopravnost različitih kultura (Gajić, 2011). Pojam kulturnog relativizma je povezan s pojmom etnocentrizma. Pojam etnocentrizma je osmislio W. G. Sumner koji je istaknuo kako svaka grupa „gaji svoj vlastiti ponos i taštinu, diči se superiornošću, veliča svoja vlastita božanstva, i s prezirom gleda na one izvan grupe.“ (Mesić, 2006: 278). Etnocentrizam je pojam koji označava prosudbu tuđe kulture prema standardima vlastite, dok kulturni relativizam podrazumijeva procjenjivanje druge kulture neovisno o vlastitoj. „Ponašanje drugih ljudi ne možemo shvatiti interpretirajući ga sa stajališta svojih vrijednosti, vjerovanja i motiva. Umjesto toga, trebamo ispitivati njihovo ponašanje iznutra, sa stajališta njihovih vrijednosti, vjerovanja i motiva.“ (Fanuko, 2007: 58).

Mrnjaus i sur. (2013) daju definiciju multikulturalnog društva te navode kako je to društvo u kojem različite kulture, nacionalnosti i druge grupe žive zajedno, ali bez realističnog i konstruktivnog kontakta s drugima. Ističu kako se unutar tih društava na različitost gleda kao na prijetnju i ono obično stvara „plodno tlo za predrasude, rasizam, ksenofobiju i druge oblike diskriminacije.“ (Mrnjaus i sur., 2013). U konačnici, „multikulturalizam predstavlja pogled na svijet koji ističe da su ljudska bića (i) kulturno određena, odnosno da njihova kulturna pripadnost uvelike uvjetuje njihove načine života i svjetonazore, pa ju valja priznati kao

konstitutivni čimbenik njihovih (jednakih) ljudskih prava – čime, neizbježno, dolazi u sukob s vladajućim monokulturalizmom (Mesić, 2006: 71).

5. INTERKULTURALIZAM

„Interkulturalizam treba poučavati specifičan odnos pojedinca prema samome sebi, ali i prema drugima: odnos nadahnut principom prema kojem se individualnost ostvaruje u kontekstu različitosti.“ (Piršl, 2007: 277)

Kada je uočen porast kultura na jednom mjestu, a suodnos je izostao, mijenja se pogled na društvo te se javlja novi koncept - interkulturalizam. Interkulturalizam se javlja nakon „multikulturalizma“, odnosno kada se stvorila potreba da se multikulturalna društva urede prema načelima kulturnog pluralizma i socijalnog dijaloga (Spajić-Vrkaš, 2004, prema Mrnjajus i sur., 2013).

„Iz kritike multikulturalizma koji u osnovi i pojmovno i praktično podrazumijeva tek ravnopravno koegzistiranje kultura te iz kritike statičkog shvaćanja kulture – izrastao je interkulturalizam. On pak teži suodnosu kultura u kojem one ne gube svoja posebna obilježja, ali u svojem dodiru stvaraju „novu kulturnu sintezu“. Međutim, premda nije tako zamišljen, ipak se provodi kao program intelektualne manjine iz dominantne nacionalne/ etničke skupine za kulturnu (etničku) manjinu- imigrante.“ (Čačić-Kumpes, 1999: 145). Pojam interkulturalizma vezan je za obrazovanje u sjevernoeuropskim zemljama Unije te na području umjetnosti (Mesić, 2006). Upravo je iz područja obrazovanja, odnosno svakodnevnice odgojno-obrazovnih ustanova krenula potreba za interkulturalizmom. Perotti (1995) navodi kako je ideja interkulturalizma nastala u europskom okružju gdje su međunarodna tijela postala svjesna demografskog rasta stranih zajednica u Europi. To je utjecalo na multikulturalno obilježje europskih društava, „osobito na funkciju škole u oblikovanju novih društava“ (Perotti, 1995: 28). Kako navodi dalje, počelo se analizirati kakvu kulturu prenose škole te kako ona utječe na identitet djeteta. Sve je to rezultiralo time da je cilj bio nadrasti etnocentrizam obrazovnog sustava i školskih udžbenika te se prešlo na obrazovanje za sve s kulturnim dodatkom: „na otkrivanje različitosti i na razvijanje sposobnosti i umijeća potrebnih za suodnošenje između različitih kultura.“ (Perotti, 1995: 29).

Proučavajući pojam interkulturalizma, vidljivo je da je on gotovo uvijek vezan za odgoj i obrazovanje, interkulturalnu pedagogiju, interkulturalnu kompetenciju, interkulturalni dijalog itd. Interkulturalni odgoj i obrazovanje podrazumijevaju puno više od jednostavnog postojanja svjesnosti o različitosti, oni znače i uvažavanje multikulturalnog društva u kojem će se kompetencije temeljiti na otvorenosti, poštivanju i prihvaćenosti (Hrvatić, 2013).

„Također, ukoliko pođemo od činjenice da se interkulturalni odgoj i obrazovanje ne temelje samo na iskazivanju odgovarajućih stavova prema drugačijima, već na njihovom priznavanju, tada je i *interkulturalna kompetencija* sposobnost iskazivanja navedenih osobina u interakciji s drugačijima.“ (Hrvatić, 2013: 159).

Bitno je naglasiti kako je interkulturalizam izvorno zamišljen „kao akcija i proces u kojem nema jednostavnog davanja i primanja, u kojem bi netko bio unaprijed aktivan, a netko pasivan, manje ili više važan, već je ravnopravan u odnosu, a različit po sadržaju. On dakle tek u suodnosu, razmjeni i susretu s drugima pokazuje svoju optimističku pretpostavku o spojivosti različitosti i međusobnom približavanju kroz aktivnu interakciju.“ (Hrvatić, 2007: 42). Prema navedenom, interkulturalizam je koncept u kojem nema nadređenog, nekoga tko je „više“ ili „manje“ vrijedan. Dionici su različiti, ali jednakovrijedni i ravnopravni u interakciji. Interkulturalizam je koncept optimizma; unatoč različitosti, on podrazumijeva ravnopravnost, on je izraz za međusobno poštovanje i miran suživot pripadnika različitih nacionalnih i religijskih pripadnosti. „Naučiti živjeti zajedno znači naučiti učiti zajedno, govoriti zajedno, pripremati se za interkulturalni dijalog i raditi zajedno.“ (Sablić, 2014: 97).

Interkulturalizam bi trebao biti usvojen na općoj razini, nije učinkovit niti dosljedan ako je posvećen samo pojedinim manjinskim kulturama, on treba obuhvatiti sve članove društva. „Interkulturalizam treba poučavati specifičan odnos pojedinca prema samome sebi, ali i prema drugima: odnos nadahnut principom prema kojem se individualnost ostvaruje u kontekstu različitosti.“ (Piršl, 2007: 277). To bi značilo da interkulturalizam nije isključiv i posvećen samo manjinama, tj. manjinskim kulturama i kulturama društveno izoliranih grupa, već mora obuhvatiti sve pojedince i društva. Pišući o o interkulturalizmu, Piršl (2007) prvenstveno misli na priznavanje čovjeka i njegove osobnosti, priznavanje kulture te na svaki dijalog s drugima koji pridonosi upoznavanju nas samih, ali i drugih, različitih od nas (Piršl, Benjak, 2003, prema Piršl, 2007). Navodi i mišljenje i Abdalaih-Pretceille (1984) koji smatra kako različitost ne treba gledati ni definirati kao objektivni prikaz statističkih podataka, već kao interakcijski odnos. „Dakle, ako interkulturalni odgoj predstavlja interakciju, tada svaki problem koji se odnosi na drugog mora prije biti preispitan u odnosu prema meni.“ (Piršl, 2007: 276). Takav odnos je od velike važnosti jer etničke i rasne (i rodne) razlike pretpostavljaju određen poredak stvari (Mesić, 2006), te je zato interakcija ključna u odnosu s različitim. Bognar (2008) smatra da multikulturene zajednice ne mogu opstati bez afirmacije ideje interkulturalizma koja u različitostima ne vidi opasnost već bogatstvo. Napominje da

tamo gdje prevladaju ideje ksenofobičnosti i etnocentrizma najčešće slijede razni oblici diskriminacije, sukoba, pa i ratova koji obično imaju ogromne ljudske i materijalne posljedice. U svom radu Bognar (2008) postavlja pitanje koliko odgoj i obrazovanje sudjeluju u afirmaciji teze da je različitost bogatstvo. Autor daje kritički osvrt navodeći kako odgoj i obrazovanje nisu „ni malo nevini jer često veličaju nacionalizam, slave one koji su nasilno rješavali sukobe, zagovaraju rat, a u susjedima vide neprijatelje, ali istovremeno ova orijentacija u odgoju i obrazovanju je posljedica vladajućih vrijednosnih orijentacija u društvu.“ (Bognar, 2008; 2)

Zbog toga je važno među učenicima sustavno razvijati i potkrepljivati pozitivne znakove kulturnih vrijednosti poput kulture razumijevanja, tolerancije i suradnje, te prepoznavati i poštovati sve razlike s kojima se unutar škola mogu susresti (etnička i vjerska pripadnost, jezik ili dijalekt, običaji, stupanj obrazovanja, socio-ekonomski položaj, obiteljski odnosi itd.) (Blažević Simić, 2011; 155).

Za daljnje razumijevanje pojmova poput interkulturalnog odgoja i obrazovanja, interkulturalne kompetencije bitno je ukazati na razlike između pojmova interkulturalizma i multikulturalizma, transkulturalizma i kulturnog pluralizma.

5.1 Razlika između multikulturalizma, interkulturalizma, transkulturalizma i kulturnog pluralizma

Zna se dogoditi da se zajedno pojavljuju termini multikulturalizam i interkulturalizam, međutim, značenja su im različita. Iz prethodno navedenih definicija glavna i najznačajnija razlika se može prepoznati već i u samim pojmovima – *multi* i *inter*. *Multi* bi značilo više; u smislu više kultura, a prefiks *inter* je, kako navodi Katunarić, intencionalna: kao da šapuće kako se pri susretu ili dodiru između govornika ili aktera dviju kultura mora roditi i nešto treće (Katunarić, 1994). Dok multikulturalizam označava samo postojanje više kultura na određenom prostoru, interkulturalizam bi značio da postoje određene interakcije među pripadnicima različitih kultura. Već je spomenuto, multikulturalizam se prepoznaje kao statički pristup; ne postoji naglasak na razmjeni vrijednosti i postignuća među kulturama te uspostavljena hijerarhija kultura unutar neke zemlje ne može biti bitno promijenjena (Dragojević, 1999). Kako navodi Katunarić (1994), multikulturalizam samo kaže da postoji više kultura, da žive u nekom susjedstvu, ali ništa više od toga.

Kao kritika na statičnu narav multikulturalizma nastao je interkulturalizam. Primarna zadaća tog pristupa jest „definiranje potencijalnih dinamičkih međuodnosa te uzajamnog utjecaja različitih kultura uglavnom unutar jedne zemlje.“ (Dragojević, 1999: 82). Nadalje, interkulturalistički pristup pokušava prevladati kulturni relativizam. Katunarić u knjizi *Labirint evolucije* objašnjava razliku između multikulturalizma i interkulturalizma. Za početak, multikulturalizam označava više stvari: struju jedne ideologije i skup kulturnih okolnosti (Katunarić, 1994). Za multikulturalizam kaže: „Pojam postaje nejasan s obzirom na karakter interakcije između susjednih kultura. Pritom može označavati njihovu osmozu, razmjenu, mješavinu ili čak nadređenost-podređenost. Može imati još neodređenije značenje, na primjer utjecaj koji dominantna kultura ima na manjinsku zahvaljujući međusobnom kontaktu. Najnezgodnije je to što multikulturalizam, kao pojam, može biti vrijednosno dvosmislen te označavati prihvaćanje ali i odbacivanje pluralizma, odnosno međusobnog prožimanja ili razmjene među pripadnicima različitih kultura. I u dosadašnjoj obrazovnoj praksi multikulturalizam znači dvoje: gotovo doslovce novu obrazovnu disciplinu ili novi predmet u nastavi te opći pristup, stanje duha koje (bi trebalo da) prožima čitavo obrazovanje.“ (Katunarić, 1994: 168). Interkulturalizam pojašnjava kao stanje duha, kao koncept koji sadrži interpretativnu dimenziju koju multikulturalizam nema (Katunarić, 1994). Dalje navodi: „Interkulturalizam naglašava i izdvaja dimenziju dijaloga između kultura i veću otvorenost. To je projekt, nada, hipoteza, perspektiva i dugoročni zadatak. Stoga može ići dalje od multikulturalizma, koji ipak znači koegzistenciju među raznim kulturama, ali ne određuje način niti smjer njihova povezivanja (...).“ (Katunarić, 1994:169). Mesić ima drugačije stajalište o odnosu multikulturalizma i interkulturalizma. Smatra kako je multikulturalizam u nedostižnoj predosti nad interkulturalizmom, „prvenstveno prema brojnosti radova koji se upravo na njega pozivaju i još više prema njihovoj teorijskoj elaboriranosti.“ (Mesić, 2006: 68). Interkulturalizam se kao termin više koristi u raspravama oko obrazovanja, u sjevernoeuropskim zemljama Unije te na području umjetnosti, navodi Mesić (2006), te smatra kako se rijetko mogu pronaći cjeloviti tekstovi o toj temi. Ne slaže se s razgraničavanjem pojmova, a osobito se ne slaže s isključivo esencijalističkim poimanjem multikulturalizma (Mesić, 2006).

Ovdje svakako treba spomenuti i termine transkulturalizma i kulturnog pluralizma kako bi se razjasnila točna značenja pojedinih pojmova. Pojam transkulturalizam je, poput prethodno navedenih pojmova, pod utjecajem globalizacije. On je prvenstveno uvjetovan povećanjem

broja međunarodnih agencija i institucija, povećanjem globalnih oblika komuniciranja, prihvaćanjem jednoobraznog globalnog vremena, razvojem globalnih natjecanja i nagrada, razvojem standardnog poimanja prava čovjeka i građanina (Global Culture, 1990, prema Dragojević, 1999). Transkulturalizam se zalaže za „dosljedno pridržavanje i poštivanje najviših dostignutih europskih vrijednosti i standarda unutar svakog kulturnog međuodnosa i unutar bilo kojeg vida kulturne suradnje.“ (Dragojević, 1999: 84). Ujedno taj pristup smatra da kulturno stvaralaštvo određuje vrijednosti koje nisu vezane samo ili poglavito uz jednu posebnu kulturu, već da uvijek reprezentira i prenosi vrijednosti koje su temeljem europske tradicije i imaju univerzalnu vrijednost. (Dragojević, 1999). I dok Dragojević (1999) transkulturalizam veže za europske vrijednosti, kulturno stvaralaštvo i jednu kulturu koja je orijentirana izvan europskih granica, Matoš (2013) opisuje transkulturalizam kao pojam koji je jednu razinu više od interkulturalizma. Termin transkulturalizam se po prvi put javlja u knjizi *Kubanski kontrapunkt: duhan i šećer*, kubanskog antropologa Fernanda Ortiza davne 1940. godine (Hill, 2007, prema Matoš, 2013). Novim pojmom Ortiz je želio prikazati specifičan odnos kultura (Visker, 1994, prema Matoš, 2013). Miješanjem različitih ljudi i kultura, prožimaju se i preklapaju oblici kulture i životnih stilova te se na taj način kultura transformira i stvara se neokultura (Cuccioletta, 2002, prema Matoš, 2013). „Višesmjerni procesi posuđivanja kulturnih obrazaca i akvizicija stranog kulturnog materijala rezultiraju stapanjem s domaćom kulturom te tako nastaju novi, originalni kulturni proizvodi, a tradicionalne forme postaju drugačije u novome kontekstu. Proizvodi nisu isključivo materijalni, modificiraju se i ljudski identiteti koji postaju hibridni, transnacionalni i naposljetku, transkulturalni.“ (Matoš, 2013: 154). Za primjer valja navesti misao Dragojevića (1999) koji navodi: „(...) termin (transkulturalizam) se koristi kako bi označio tendenciju u kojoj se sve više gubi na važnosti tzv. nacionalna crta pojedinih umjetničkih djela ili kulturnih proizvoda kao njihova primarna vrijednost, a sve više preteže recepcijska otvorenost i komunikativnost.“ (Dragojević, 1999: 84).

Transnacionalna kultura definira se kao ona kultura koja je „u potpunosti orijentirana preko nacionalnih granica, koja je nastala kao produkt bilateralne razmjene među zemljama i koja dovodi do uspostavljanja svjetskog kulturnog tržišta.“ (Dragojević, 1999: 86). Govoreći o transkulturalizmu treba svakako istaknuti i ovo: „(...) već odavno postoji nešto kao europski mentalitet koji obilježava sve europske nacije (Liessmann, 1999, prema Dragojević, 1999: 85) tako da, kako kaže Jose Ortega y Gasset: „u svima nama Europljanin daleko preteže nad

Nijemcem, Španjolcem, Francuzom...” (Liessmann, 1999, prema Dragojević, 1999:85). Drugim riječima, europski mentalitet je nešto što u konačnici definira stanovnike Europe u većoj mjeri nego njihova nacionalnost.

Sljedeći pojam koji se veže uz navedene je kulturni pluralizam. Kulturni pluralizam se zasniva na uvjerenju da različite grupe ljudi mogu ljepše živjeti ako se bolje upoznaju, shvate i razumiju, tolerantno ujedinjuju i pomažu (Previšić, 1987, prema Sekulić- Majurec, 1996). Prema Dragojević (1999), kulturni pluralizam predstavlja jednu od osnovnih vrijednosti i postignuća suvremenih demokratskih i razvijenih društava. U plurikulturalizmu se svaka kultura promatra kao dinamička cjelina koja je obilježena različitostima stavova, vrijednosti, artefakata, i različitih obrazaca ponašanja.

Horace Kallen je židovski filozof komu se prvom pripisuje ideja kulturnog pluralizma (Katunarić, 1994). Još 1915. godine osporio je američku ideologiju *melting-pot-a*; „zapravo angloameričkog konformizma po kojoj bi se različite druge etničke skupine na američkom tlu radi integracije u američko društvo trebale odreći svog distinktivnog kulturnog podrijetla.“ (Katunarić, 1994: 155). Ideologija “kotla za taljenje” (eng. *melting pot*) tražila je od useljenika jednostranu asimilaciju prema anglokonformističkom modelu. Odnosno, od pripadnika različitih etničkih skupina se tražilo da se odreknu svog izvornog kulturnog podrijetla kako bi se što brže integrirali u američko društvo (Puzić, 2004). Kallenovo mišljenje je da *melting pot* nije poželjan kao ideal jer: „s jedne strane etničke veze odgovaraju izvornim ljudskim potrebama za identitetom i kao takve su neizmjenjive, dok s druge strane, etnička raznovrsnost samo obogaćuje američku civilizaciju.“ (Schlesinger, 1998, prema Puzić, 2004: 63).

S vremenom se, kako u SAD-u pa tako i Europi, sve više udaljavalo od asimilacijskog uzora. „Kulturni pluralizam je usmjeren prema daljnjem razvoju demokracije, zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, pružanju informacije o tim pravima i postojećim načinima njihove zaštite.“ (Godler, 1991, prema Sekulić- Majurec, 1996: 889). Drugim riječima, kulturni pluralizam je koncept kojim se, između ostalog, žele zaštititi osnovna ljudska prava, podjednako pripadnicima i manjinskih i većinskih kultura: „(...) plurikulturalizam ne dolazi prvenstveno od zaštite pojedinih ili mnogih kultura kao posebnih entiteta, već inzistira na mehanizmima i oblicima zaštite i njegovanja kulture pluralnosti.“ (Dragojević, 1999: 87).

Treba istaknuti kako su pojmovi: multikulturalizam, interkulturalizam, transkulturalizam i kulturni pluralizam (plurikulturalizam) nastali u različitim situacijama s ciljem da se opiše neko novo ili željeno stanje društva. Nova iskustva formirala su nova značenja za pojedine pojmove te neka značenja nisu stalna ili stabilna. (Dragojević, 1999).

6. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA INTERKULTURALNU KOMPETENCIJU

„(...) za interkulturalni odgoj moglo bi se reći da je to odgoj koji poštuje, slavi i priznaje različitost kao bogatstvo, odgoj koji priznaje dostojanstvo svakog ljudskog bića i daje mogućnost da jedinstveni živimo u svojoj raznolikosti.“ (Piršl, 2016:51)

Škola treba prerasti u mjesto čije su središnje vrijednosti različitosti (kulture i povijesne) te priznavanje i stvarno razumijevanje drugoga (Čačić-Kumpes, 1999). Škola treba pomoći učeniku pri jačanju njegovih snaga i sposobnosti koje će mu pomoći izrasti i kompletno samoostvariti se. Međutim, to se ne odnosi samo na školu, već i na sve druge odgojno-obrazovne ustanove: predškolske ustanove, sportske klubove, učilišta i ustanove za cjeloživotno učenje, brojne udruge i sve stručne osobe koje rade s ljudima. Jedan od najvažnijih ciljeva suvremenog društva je priprema mladih za kulturno pluralno društvo koje uključuje razvoj međukulturalne kompetencije i osjetljivosti na načelima demokracije, ljudskih prava i jednakosti (Pišl, 2007). Jednostavno rečeno, povećala se važnost uspješnog komuniciranja s pojedincima različitog kulturnog podrijetla. Navedena kompetencija nije urođena osobina, već se ona stječe tijekom cijelog života. Pod jednim nazivom ona se definira kao interkulturalna kompetencija, koja podrazumijeva sposobnost uočavanja i prepoznavanja postojanja različitih viđenja na svijet koja nam omogućavaju prihvaćanje i priznavanje vrijednosti kulturno drugačijih osoba i neophodna je za život i rad u multikulturalnim sredinama (Hammer i sur., 2009, prema Hrvatić, 2013). Pojam interkulturalne kompetencije usko je vezan za pojam interkulturalnog odgoja i obrazovanja. Može se smatrati kako upravo uz interkulturalni odgoj i obrazovanje pojedinac postaje interkulturalno kompetentan. Teško je odrediti jasne granice i odnose interkulturalne kompetencije. Interkulturalni odgoj i obrazovanje podrazumijevaju puno više od jednostavnog postojanja svjesnosti o različitosti, oni znače i uvažavanje multikulturalnog društva u kojem će se kompetencije temeljiti na otvorenosti, poštivanju i prihvaćenosti (Hrvatić, 2013). „Također, ukoliko pođemo od činjenice da se interkulturalni odgoj i obrazovanje ne temelje samo na iskazivanju odgovarajućih stavova prema drugačijima, već na njihovim priznavanju, tada je i *interkulturalna kompetencija* sposobnost iskazivanja navedenih osobina u interakciji s drugačijima.“ (Hrvatić, 2013: 159). Odnosno, interkulturalna kompetencija je praktično djelovanje; posljedica interkulturalnog odgoja i obrazovanja.

Različitošć ne treba gledati ni definirati kao objektivni statistički podatak, već kao dinamični, interakcijski odnos (Abdalahh-Pretceille, 1984, prema Piršl, 2007). „Dakle, ako interkulturalni odgoj predstavlja interakciju, tada svaki problem koji se odnosi na *drugoga* mora prije biti preispitan u odnosu prema *meni*. Pozornost treba više usmjeriti na odnose koje *ja* (individualni ili kolektivni) ima s *drugima* nego na *drugoga* u pravom smislu riječi.“ (Piršl, 2007; 276). Kada se govori o interkulturalnoj kompetenciji podrazumijevaju se procesi kojima se ostvaruju dijalog, pregovaranje, pomirenje, kompromis, prilagođavanje, izbjegavanje te rješavanje problema (Hrvatić, 2013).

U nacionalnim obrazovnim sustavima zapadnoeuropskih zemalja intenzivira se uvođenje interkulturalne pedagogije. Temeljni zadaci interkulturalne pedagogije su da mladi usvajaju vrijednosti koje bi trebale odražavati europski duh „ujedinjene Europe“. Te vrijednosti su: „ljudska prava, temeljne slobode, demokratska legitimnost, mir i odbacivanje nasilja, poštivanje drugih, ljudska solidarnost, pravedan razvoj, jednakost šansi, načelo racionalnog mišljenja (etika, činjenica i dokaza), očuvanje ekosustava i individualna odgovornost (Rapporst . Accomplir l'Europe..., 1997, prema Čačić-Kumpes, 1999:145).“

Neki novi pedagoški koncepti koji se mogu pronaći u stručnoj literaturi su interkulturalna pedagogija i kulturalno osjetljiva pedagogija. Interkulturalna pedagogija je „shvaćena i prihvaćena kao svakodnevni proces, nešto što vrijedi u svim situacijama, svim društvenim i kulturnim sredinama.“ (Hrvatić, 2013: 153). Ona promiče potrebu za znanjima i kompetencijama te drugačijim stanjem duha koji razvija veću sposobnost tolerancije i višeznačnosti, otvorenosti prema drugim vrijednostima i drugim ponašanjima (Hrvatić, 2013).

Kulturalno osjetljiva pedagogija (eng. *Culturally responsive pedagogy*) je znanstvena disciplina koja „naglašava razvoj pojedinca, jer tek kulturalno osviješten pojedinac stvara kulturalno osviještenu zajednicu. Cilj ovako koncipirane pedagogije je razvoj pojedinca sa svrhom razvoja kvalitete zajednice, razvoj vještina i kritičkog mišljenja, širenja akademskog znanja, navika zajedničkog života, poticanja želja za promjenama u drušću...“ (Hrvatić, 2013; 154).

Kulturalno osjetljiva pedagogija uvažava jezik, tradiciju, kulturu i specifične stilove učenja, a kako Hrvatić (2013) posebno ističe, važno je kod mladih razvijati poštovanje, solidarnost, uvažavanje i pozitivan stav prema ostalim pripadnicima drugih nacija.

6.1 Interkulturalni odgoj i obrazovanje

Kada se govori o interkulturalnom odgoju i obrazovanju, prvenstveno se misli na pedagogiju, njezine ciljeve, sadržaje, nastavni proces, nastavne metode, nastavne programe, materijale, vrednovanja s ciljem razvijanja interkulturalne kompetencije kod odgajanika svih uzrasta (Piršl, 2016). U ovome se uočava važnost pedagogije kao znanstvene discipline te njene uloge u današnjem kulturno pluralnom društvu.

Interkulturalni odgoj i obrazovanje omogućuju razvoj vještina poput empatije i multiperspektivnosti. Zadaci interkulturalnog odgoja i obrazovanja su: stjecanje stavova, znanja, vještina, razvoj kritičkog mišljenja i pristupa prema globalnoj kulturi i potrošačkom mentalitetu, osvješćivanje u borbi protiv svakog oblika diskriminacije, nepravde i manipulacije (Piršl, 2016).

Borelli (1992, prema Piršl, 2016) smatra kako interkulturalnom odgoju nije potrebna nikakva posebna definicija jer on ne predviđa razliku između autohtonog stanovništva i stranaca u određenoj zemlji. „Interkulturalni odgoj obraća se svim ljudima, svakom odgajniku, a ne samo učenicima, adolescentima, stranim studentima ili migrantima, jer pažnja interkulturalnog odgoja i obrazovanja posvećena je – čovjeku.“ (Piršl, 2016: 49).

Većina autora interkulturalizam temelji na zamisli boljeg i humanijeg društva i budućnosti u kojoj će se rasizam i diskriminacije zamijeniti tolerancijom i međusobnim poštovanjem. Zbog toga je važno istaknuti o čemu piše Piršl (2016): da se interkulturalni odgoj i obrazovanje ne mogu posvetiti samo brizi o skupini djece, adolescenata ili imigranata, već svim ljudima; cjelokupnom društvu.

Essinger interkulturalni odgoj definira kao:

- Odgoj za empatiju: naučiti razumjeti druge i poistovjetiti se s njima
- Odgoj za solidarnost: stvoriti humanije društvo
- Odgoj za interkulturalno poštovanje: ne uništavati prirodu i čovjeka
- Odgoj protiv nacionalističkog mišljenja: svladati nacionalističke granice i omogućiti veću mobilnost naroda (Secco, Vicco, 1992, prema Piršl, 2016: 50).

Interkulturalno obrazovanje nije samo pitanje razvoja interkulturalne svijesti, snošljivosti ili smanjenja predrasuda, već i društvenog aktivizma i promjene društvene strukture (Sleeter,

1991, prema Spajić-Vrkaš, 2014). Sleeter (1991, prema Spajić-Vrkaš, 2014) navodi kako je interkulturalno obrazovanje oblik otpora prema dominantnim modelima školovanja i da je interkulturalni kurikulum prvenstveno emancipiran – onaj koji postavlja pitanja, poziva na debatu i angažira učenike u kritičkom mišljenju. Falanga (1993, prema Piršl, 2016) interkulturalni odgoj i obrazovanje definira kao odgoj za mir i razvoj, odgoj za demokratski suživot i ljudska prava. „Interkulturalni odgoj je sinteza posebnih i općih ciljeva intelektualnog, moralnog, etičkog i društvenog odgoja, ali i obrazovanja.“ (Piršl, 2016:50).

Zanimljivo je kako Spajić-Vrkaš u svom radu navodi primjere u kojima je manji broj interkulturalnog/multikulturalnog¹ obrazovanja usmjeren na promicanje interkulturalnog dijaloga te postavlja pitanje zašto je to tako. Ona navodi tri različite perspektive, odnosno konteksta u kojima se odvija interkulturalno/multikulturalno obrazovanje.

Prvi kontekst koji navodi je *monokulturalna perspektiva* u kojoj se razlike vide kao prijelazna društvena kvaliteta s očekivanjem da će te razlike s vremenom nestati. Drugim riječima, očekuje se kako će pripadnici manjina preuzeti kulturna obilježja dominantne kulture. Monokulturalna perspektiva je najčešće sadržana u obrazovnim ciljevima koji se pozivaju na ujednačavanje šansi za kulturno i jezično drugačije učenike kako bi se ti učenici mogli što prije uključiti u redovitu nastavu (Spajić-Vrkaš, 2014).

Sljedeća perspektiva koju opisuje je *multikulturalna perspektiva* koja osigurava da se kulturne razlike percipiraju kao društvena realnost. Multikulturalna perspektiva se odražava u obrazovnim ciljevima kojima je naglasak na uklanjanju etnocentrizma te kulturnih stereotipa i predrasuda. U sadržaj kurikuluma su uključeni i većinski i manjinski učenici kako bi učili jedni o drugima i na taj način suzbijali negativne predrasude (Spajić-Vrkaš, 2014).

Posljednja perspektiva je *interkulturalna perspektiva*, čija je odlika percipiranje kulturnih razlika kao društvene vrijednosti. „Istinska interkulturalna perspektiva postavlja temelje za kritičko interkulturalno/multikulturalno obrazovanje koje proizlazi iz načela kritičke pedagogije.“ (Spajić-Vrkaš, 2014: 13). Cilj obrazovanja je osnažiti i pripadnike većinskog naroda i manjina za „aktivno suprotstavljanje nepravdi razvojem kritičkog mišljenja i upoznavanjem različitih kulturnih perspektiva i njihova doprinosa dominantnim kulturama,

¹ autorica u svom radu ne piše isključivo o interkulturalnom obrazovanju, već navodi izraz interkulturalno/multikulturalno

ohrabrivanjem za dijalog i suradnju, ovladavanjem vještinama upravljanja sukoba i pripremanjem za društvenu akciju.“ (Spajić-Vrkaš, 2014: 13).

6.2 Interkulturalna kompetencija

Pitanje interkulturalne kompetencije postaje temom brojnih znanstvenih i preglednih radova u polju društvenih znanosti. To je pojam koji se sve češće koristi u odgojno- obrazovnim ustanovama jer će upravo interkulturalna kompetencija biti od ključne važnosti za sve buduće naraštaje i njihovo aktivno sudjelovanje u kreiranju budućnosti.

Treba istaknuti kako nema jednoznačne definicije interkulturalne kompetentnosti jer ona kombinira dvije kompleksne ideje – kulturu i kompetenciju (Mrnjaus i sur., 2013).

Neke od definicija interkulturalne kompetencije su:

- Sposobnost uspostavljanja zadovoljavajuće interakcije i komunikacije s osobama druge kulture (Byram, 1997, prema Mrnjaus i sur., 2013: 62)
- Usvajanje interkulturalnih stavova, znanja i vještina u cilju boljeg razumijevanja i poštivanja različitih kultura (Byram, Zarate, 1997, prema Mrnjaus i sur., 2013: 62)
- Usvajanje djelotvornog ponašanja u drugim kulturama (Piršl, 2005, prema Mrnjaus i sur., 2013: 62)
- Skup znanja, vještina i vrijednosti nužnih za razvoj interkulturalnog akcijskog obrazovanja (Lafraya, 2007, prema Mrnjaus i sur., 2013: 62)
- Stalno razvijanje razumijevanja odnosa između kultura i među kulturama; sposobnost shvaćanja karakterističnih vjerovanja i ponašanja pojedinih društvenih skupina unutar pluralnog društva koja se ističu svojom posebnosti u odnosu na dominantnu kulturu, etničnost, rasu, religiju, tjelesnu i/ili mentalnu sposobnost, spolnu i/ili rodnu orijentaciju (Peko, Mlinarević, Jindra, 2009, prema Mrnjaus i sur., 2013: 62)

Budući da je interkulturalna kompetencija sve važnija, postoji više različitih teorijskih pretpostavki. Piršl navodi kako se interkulturalna kompetencija može promatrati s tri različita aspekta: individualnog, situacijskog i odnosnog aspekta (Spitzberg, 2000, prema Piršl, 2007).

Individualni aspekt interkulturalne kompetencije se odnosi na to koliko je jedan pojedinac uspješan i sposoban za interakciju s drugima. Situacijski aspekt se odnosi na onaj aspekt u

kojem osoba tijekom komunikacije s drugim može „prepoznati i predvidjeti elemente interkulturalne kompetencije kojima se sugovornik koristi“ (Piršl, 2007: 277). Odnosni aspekt je onaj koji podrazumijeva sve elemente interkulturalne kompetencije koje pomažu osobi da se tijekom svih interakcija i situacija s drugima ponaša kompetentno (Piršl, 2007).

Cox i Baele (1997, prema Piršl, 2007) interkulturalnu kompetenciju promatraju na individualnoj i organizacijskoj razini. Na individualnoj razini, interkulturalna kompetencija se određuje kao „proces učenja u kojem pojedinac stječe sposobnosti kako da se učinkovito ponaša i reagira na promjene i situacije u prisutnosti društvene i kulturne različitosti u određenom društvenom sistemu.“ (Piršl, 2007:278). Za stjecanje interkulturalnog iskustva i promjena koje su nastale nakon tog iskustva, autori promatraju dva pristupa. Prvi je kulturni šok koji „razmatra način prijelaza iz jedne kulture u drugu“, a drugi se bavi problemom preobrazbe i porasta otvorenosti stranca prema novoj kulturi (Adler, 1975, Bennett, 1986, Kim, 1988, 1991, Kim i Ruben, 1998, Mansell, 1981, Yokshikawa, 1987, prema Piršl, 2007). Navedeni autori su definirali interkulturalnu kompetenciju kao proces promjene uz koju stranac „razvija sposobnost prilagođavanja novoj okolini mijenjajući pritom svoja viđenja i shvaćanja kako bi što bolje razumio i prihvatio elemente kulture domaćina. Ova promjena, koja se ogleda u verbalnom i neverbalnom govoru, ponašanju, drukčijim običajima, vrijednostima, navikama i svjetonazorima, sastavni je dio određenog životnog razdoblja svake osobe koja dolazi u zemlju čija se kultura razlikuje od njegove/njezine i koja zadire u njegovu najdublju intimu.“ (Piršl, 2007: 279). Ono što svakako treba istaknuti je da se proces interkulturalne kompetencije odvija unutar svake osobe te se manifestira u određenim sposobnostima svakog pojedinca.

Interkulturalna kompetencija na organizacijskoj razini se definira kao sposobnost pojedinca da se uspješno služi stečenim akademskim, profesionalnim, iskustvenim i interpersonalnim vještinama kako bi poboljšao shvaćanje i poštovanje kulturnih različitosti i sličnosti unutar grupe, između i među grupama (Piršl, 2007). Treba istaknuti kako se interkulturalna kompetencija ne stječe samo putem riječi već i znanjem o drugome. Osoba koja posjeduje interkulturalne kompetencije je svjesna kulturne relativnosti prema kojoj ne postoji univerzalan, normalan i uobičajen način ponašanja već su sva ponašanja podložna kulturi; promjenjiva i različita (Liddicoat, 2000, prema Piršl, 2007).

6.3 Metakognitivne sposobnosti i interkulturalna kompetencija

Smatra se da interkulturalna kompetencija zahtijeva visok stupanj samosvijesti, sposobnost samoprocjene, sklonost prema razmišljanju o stečenom iskustvu i povećane perceptivne sposobnosti, tj. metakognitivnu zrelost (Piršl, 2007). To je potrebno iz razloga što su osjetljivost i samosvijest, uz uspješnu verbalnu i neverbalnu komunikaciju, temeljni zahtjevi interkulturalne kompetencije (Hrvatić, Piršl, 2005, prema Piršl, 2007). Treba istaknuti kako interkulturalna osjetljivost nije urođena osobina, već se ona uči. Postoji više definicija interkulturalne osjetljivosti.

Chen i Starosta (1998, prema Piršl, 2007) naglašavaju da interkulturalna osjetljivost predstavlja „aktivnu želju za motivacijom samoga sebe u cilju razumijevanja, cijenjenja i prihvaćanja različitosti kroz kulture.“ U interkulturalnom pristupu obrazovanju važno je uključiti različite vrijednosti, pretpostavke, osjećaje, percepcije i međusobne odnose prožete poštovanjem.

Interkulturalna osjetljivost se često definira kao emocionalna sposobnost koja se ogleda u osjetljivosti pojedinca prema osobi drukčijeg kulturnog podrijetla (Abe i Wiseman, 1983, Chen i Starosa, 1996, Cui i Awa, 1992, Martin, 1987, prema Piršl, 2007). Najpoznatiji mjerni instrumenti interkulturalne osjetljivosti su: Skala interkulturalne osjetljivosti (*Intercultural Sensitivity Scale – ISS*) koji su konstruirali autori Chen i Starosta i Razvojni model interkulturalne osjetljivosti (eng. *Developmental Model of Intercultural Sensitivity-DMIS*) tvorca Milтона Bennetta.

Navedeni model tvorca Bennetta vrlo je zanimljiv jer se sastoji od dva pristupa pogleda na svijet: etnocentričnog i etnorelativnog. Cilj DMIS-a je dovođenje etnocentričnog pristupa koji osoba ima u odnosu prema drugome i/ili drugoj kulturi na razinu etnorelativnog pristupa. (Piršl, 2007). Drugim riječima, cilj je da osoba kojoj je vlastita kultura mjerilo procjene drugih kultura dođe do razine kada ima višestruki kulturni pogled na svijet.

Bennettov model razvojne interkulturalne osjetljivosti je podijeljen na šest razina; od etnocentrizma do etnorelativizma. Svaka razina predstavlja viši stupanj prema interkulturalnoj osjetljivosti. Ove razine detaljno opisuje Piršl (2007) u radu *Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije*.

Prva, etnocentrična faza odnosi se na negiranje ili zanemarivanje kulturnih razlika među različitim grupama. Druga razina naziva se „obrana od razlika“. U toj fazi je specifično da

pojedinci prepoznaju razlike među grupama, ali s negativnim stajalištem. Karakteristični za tu fazu su stereotipi i otvorena nesklonost. Treća razina je minimiziranje razlika među različitim kulturama. Ove prve tri faze su „etnocentrične“, dok su posljednje tri faze „etnorelativne“. Za etnorelativni pristup je karakteristično naglašavanje važnosti postojanja i razumijevanja kulturne različitosti, usklađivanje vlastitih viđenja s viđenjima drugih te integriranje važnih elemenata različitosti u osobni identitet (Piršl, 2007).

Sljedeća etnorelativna razina je prihvaćanje razlika, pri čemu se prepoznaju i cijene kulturne razlike koje se percipiraju kao pozitivne. Zatim slijedi prilagodba na različitost u kojoj se osoba trudi prihvatiti viđenje osoba koje su različitog kulturnog podrijetla. Posljednja razina je integracija različitosti: osoba je usvojila višestruki kulturni pogled na svijet što joj omogućava prelaženje iz *mono* u *pluri* perspektivu (Piršl, 2007).

„O tome što za nekog predstavlja kulturna različitost ovisi o mnogobrojnim čimbenicima, no jedan od važnijih je vlastiti kulturni pogled na svijet koji se može odrediti kao niz odlika kojima se osoba opisuje na temelju stečenih životnih iskustava i događaja u njezinoj okolini.“ (Piršl, 2007: 284).

Spomenute metakognitivne sposobnosti važne su za napredovanje u pojedinim fazama koje su opisane u Razvojnom modelu interkulturalne osjetljivosti. Razni autori različito definiraju metakogniciju, ali svima su zajednička dva ključna faktora: znanje o kognitivnim procesima i regulacija tih procesa (Baker i Brown, 1984, Flavell, 1979, Kuhn, 2000, prema Kolić-Vehovec, Bajšanski, 2005). Metakognicija omogućava učinkovitije učenje te se odnosi na visok stupanj razmišljanja koji uključuje analiziranje, procjenjivanje, kontrolu i promišljanje problema te donošenje odluka i djelovanje u skladu s navedenim (Piršl, 2007).

7. METODOLOGIJA

7.1 Predmet istraživanja

„Zadaća je obrazovanja istodobno poučavati o raznolikosti ljudskog roda, ali i odgajati svijest o sličnostima među ljudima i njihovoj međuovisnosti.“ (Delors, 1998, prema Milić, 2014; 35). Različitost može izražavati brojne aspekte razlika među ljudima, koje se mogu odnositi na rod, dob, mjesto rođenja, etničnost, kulturu, obrazovanje, tjelesne sposobnosti, društvenu klasu, religiju, seksualnu orijentaciju, jezik, mjesto stanovanja, državlanski status, političku ideologiju te osobni stil i obilježja (Mesić, Bagić, 2011). „Različitosti ukorijenjene u kulturi i (p)održavane kulturom nisu bilo kakve razlike među pojedincima, i koje pojedinci biraju, nego su povijesno uvjetovane i naslijeđene (što ne znači da ih se pojedinci ne mogu, mada ne olako, jednostavno i jednokratno, „osloboditi“) (Mesić, Bagić, 2011; 8). Škole kao odgojno-obrazovne ustanove koje uz obrazovnu zadaću imaju važnu ulogu i pri formiranju stavova i vrijednosti učenika, zadužene su i za razvijanje interkulturalnih kompetencija. Temeljno uvjerenje mnogih kultura: *Što je različito, opasno je*, znatno utječe na stavove pojedinaca prema drugima, te se događa da se pripadnici drugih etničkih, vjerskih ili nacionalnih skupina ne doživljavaju kao pojedinci, nego se doživljavaju kroz stereotipe koji se lako aktiviraju (Previšić, Hrvatić, Posavec, 2004). Buterin i Jagić (2014) navode kako ljudska prošlost i sadašnjost obiluju brojnim primjerima etnocentričnih i ksenofobičnih stavova, nacionalističkih ideologija i pokreta te povećanja međuetničkih sukoba, što rezultira time da promjene demografskog sastava društva nerijetko prate neravnopravni odnosi između dominantnog naroda i manjina.

Etnička heterogenost je obilježje brojnih suvremenih zemalja, pa tako i Hrvatske (Buterin, Jagić, 2014). Mesić i Bagić (2011) ističu da, kada bi se gledalo na broj službeno priznatih nacionalnih manjina i etničkih zajednica, Hrvatska bi se, uz Ukrajinu, mogla smatrati jednom od najmultikulturalnijih europskih zemalja (Mesić, 2003: 165–166, prema Mesić, Bagić, 2011). Međutim, manjine čini 7,5 posto stanovništva, i broj manjina je zapravo prepolovljen prema popisu stanovništva iz 2001. u odnosu na prijeratnu nacionalno-etničku strukturu (Mesić, Bagić, 2011). Unatoč brojnim različitostima, jedno od načela modernih demokratskih društava su jednakost i ravnopravnost svih ljudskih bića neovisno o rasi, nacionalnoj i religijskoj pripadnosti. Ključni čimbenik za suživot ljudi navedenih različitosti je tolerancija. Ona je ujedno i važan čimbenik interkulturalnog odgoja i obrazovanja. „Interkulturalni odgoj

i obrazovanje nezaobilazan je činitelj u procesu međusobnog upoznavanja, razumijevanja različitih kultura, kao i uspostavljanja pozitivnih relacija, ali i rezultat potrebe da se multikulturalna društva urede prema načelima kulturnog pluralizma (međusobnog razumijevanja, tolerancije i dijaloga, doživljaja i prožimanja, vlastitih i drugačijih kulturnih obilježja), univerzalizma (zajednički interesi, uvjerenja i običaji) i socijalnog dijaloga (kulturne posebnosti i zajedničke poveznice).“ (Hrvatić, 2009; 99). Za produktivno društvo izuzetno je važno tolerirati različitosti. Prve studije o stavovima građana o kulturnoj različitosti provedene su 70-ih godina 20. stoljeća u Kanadi pod vodstvom Berryja koji je sa svojim kolegama uveo koncept multikulturalne ideologije. Multikulturalna ideologija ima nekoliko postavki koje su se održale do danas. Prva se odnosi na to da je kulturna različitost dobra za društvo, odnosno održavanje kulture se cijeni; druga postavka se odnosi na to da treba postojati podjednako sudjelovanje svih grupa u društvu, i treće, sve grupe spremne su na svoju kulturnu prilagodbu drugim kulturama koje postoje u nekom društvu (Mesić, Bagić, 2011).

Autorica Ačaji (2011) uspoređuje pojmove multikulturalizam i interkulturalizam. Ona navodi: „Pojedinci, pripadnici različitih kultura, žive jedni pored drugih. Upravo tu različitost označava pojam multikulturalno. Pored elemenata etničke i nacionalne kulture on uključuje i jezičnu, religioznu i socioekonomsku različitost.“ (Ačaji, 2011). Dalje piše o interkulturalizmu koji podrazumijeva uspostavljanje odnosa između grupa koje pripadaju različitim kulturama, tj. njihovu interakciju. Također, u jednoj rečenici vrlo sažeto opisuje ta dva pojma i razlike među njima: „Multikulturalizam se koristi da se opiše društvo u kojem kulture žive jedne pored drugih, bez mnogo interakcije, dok se interkulturalizmom izražava vjerovanje da se ljudi različitih kultura, putem kontakata i iskustva obogaćuju i razvijaju.“ (Ačaji, 2011; 2).

Katunarić (1995, prema Previšić i sur., 2004) navodi kako su socijalna distanca i nacionalni stereotipi postali čvrsti dijelovi društvenog mentaliteta, a posljedica su kulturnog prijenosa i individualnih psiholoških karakteristika. Kako navodi dalje, intenzitet i opseg tih fenomena u Hrvatskoj varira od 1980-ih do danas (kao učinak dubokih društvenih kriza). „Upravo takva varijabilnost upućuje na potrebu istraživanja i primjene multikulturalnih modela obrazovanja kod konceptualizacije školskog sustava i na školskom kurikulumu — s (pedagogijsko optimističnim) ciljem redukcije predrasuda, barem u stabilnijim društvenim situacijama ili razdobljima.“ (Previšić, Hrvatić, Posavec, 2004; 107).

Blažević Simić navodi kako su unazad desetak godina autori iz naših pedagoških krugova izražavali nezadovoljstvo pomalo zastarjelim i neprimjerenim načinom na koji se u našem sustavu odgoja i obrazovanja govori o kulturi, u čemu su ujedno vidjeli i izvor brojnih problema u hrvatskom školstvu i društvu općenito (Mijatović i Previšić, 2001; Katunarić, 2004, prema Blažević Simić, 2011). Prijašnja istraživanja u europskim društvima potvrdila su da mladi ispitanici u usporedbi sa starijim ispitanicima imaju manju razinu predrasuda i netolerancije prema ljudima koji se doživljavaju različitima. To su potvrdili Vala i Costa-Lopes (2010, prema Mesić, Bagić, 2011) kada je analizom rezultata ispitivanja u 65 zemalja svijeta utvrđeno da su mladi tolerantniji od starijih (Mesić, Bagić, 2011). Međutim, u istraživanju iz 2011. godine provedenom u Hrvatskoj, dob se nije pokazala statistički značajnim prediktorom. Mladi nisu iskazali veće prihvaćanje kulturnih i drugih različitosti u svojim društvima u odnosu na starije ispitanike, kao što je utvrđeno u velikim svjetskim komparativnim ispitivanjima (Mesić i Bagić, 2011). „U Hrvatskoj postoje dvije oprečne orijentacije: jedna okrenuta etnocentrizmu, ksenofobiji i neprijateljstvu sa susjedima i druga koja u drugačijima ne vidi opasnost i koja je okrenuta interkulturalnosti. Za budućnost i stabilnost Hrvatske važno je da prevlast dobije ova druga opcija.“ (Bognar, 2008; 1). Uz postojeću orijentaciju ksenofobije i etnocentrizma, hrvatsko društvo obilježava odnosno vrlo niski postotak drugih etničkih i religijskih manjina. Zbog toga se očekuje kako će učenici grada Rijeke (Hrvatska) imati manje pozitivne stavove prema kulturnim, etničkim i religijskim različitostima u odnosu na učenike grada Klagenfurta (Austrija).

Cilj istraživanja ovog diplomskog rada je ispitati stavove prema kulturnoj, religijskoj i etničkoj različitosti učenika Rijeke i Klagenfurta sa svrhom promicanja interkulturalizma. Poštivanje kulturne, vjerske i jezične raznolikosti, poštivanje manjinskih prava i kulturnih prava sastavni su dijelovi o kojima govore dokumenti Vijeća Europe i UNESCO-a. Kulturna raznolikost se percipira kao resurs održivog razvoja i faktora integracije, uključivanja i mira u dokumentima Vijeća Europe (Jeknić, 2014), što još više govori u prilog potrebi za istraživanjima vezanima za interkulturalni odgoj i obrazovanje.

7.2 Temeljno istraživačko pitanje

Temeljno istraživačko pitanje glasi: Postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca Rijeke i Klagenfurta prema kulturnoj, religijskoj i etničkoj različitosti u državi u kojoj žive?

7.3 Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je ispitati stavove srednjoškolaca Rijeke (Hrvatska) i Klagenfurta (Austrija) o kulturnoj različitosti unutar države u kojoj žive te analizirati navedene stavove u svrhu promicanja odgoja i obrazovanja za interkulturalnost.

7.4 Zadaci istraživanja

1. Utvrditi postoji li razlika u stavovima srednjoškolaca iz Rijeke i Klagenfurta prema kulturnoj različitosti.
2. Utvrditi postoji li razlika u stavovima srednjoškolaca iz Rijeke i Klagenfurta prema otvorenosti i poticanju kulturnih različitosti u zemlji u kojoj žive.
3. Utvrditi postoji li razlika u stavovima srednjoškolaca iz Rijeke i Klagenfurta prema pravima manjina u zemlji u kojoj žive.
4. Utvrditi postoji li razlika u stavovima srednjoškolaca iz Rijeke i Klagenfurta prema nacionalnim manjinama u zemlji u kojoj žive.

7.5 Hipoteze istraživanja

Hipoteza 1: Očekuje se statistička značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema kulturnoj različitosti.

Hipoteza 2: Očekuje se statistička značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema otvorenosti i poticanju kulturnih različitosti u zemlji u kojoj žive.

Hipoteza 3: Očekuje se statistička značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema nacionalnim manjinama koje žive u njihovoj zemlji.

Hipoteza 4: Ne očekuje se statistička značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema pravima manjina u zemlji u kojoj žive.

7.6 Varijable istraživanja

Varijabla označava svako obilježje ili osobinu koja se mijenja, odnosno to je ono obilježje ili osobina u kojem se mogu utvrditi razlike među entitetima (Mejovšek, 2013). Na stavove prema kulturalnoj različitosti i stavove prema manjinama utječe mnogo različitih faktora. Neki od njih su istraženi, kao što su spol, dob, obrazovanje roditelja, stoga će se ovo istraživanje usmjeriti na regionalnu pripadnost, odnosno na mjesto stanovanja i pohađanja škole. U sklopu istraživanja odabrane su zavisne i nezavisne varijable. U nastavku slijedi njihov opis i operacionalizacija.

7.6.1 Opis i operacionalizacija varijabli:

Nezavisna varijabla:

- Regionalna pripadnost: smatra se mjesto pohađanja škole; Klagenfurt (Austrija) ili Rijeka (Hrvatska).

Zavisne varijable:

- Stavovi prema kulturnoj različitosti. Kulturna različitost se definira na dva načina: u užem i širem smislu (Mesić, Bagić, 2011). Uže značenje se odnosi na ona društva koja su različita, u čiji sastav ulaze etničke, rasne, vjerske ili jezične manjine. Šire shvaćanje kulturne različitosti se odnosi na grupe pojedinaca koji dijele neka obilježja s obzirom na vrednote, životne interese i stilove zbog kojih razvijaju poseban grupni identitet. „U liberalnim demokratskim društvima, uz historijske etničke, vjerske i jezične manjine, javno priznanje stekle su i nove imigrantske etničke i vjerske zajednice, ali i grupe formirane oko deprivilegiranog rodnoga, tjelesnoga i seksualnoga identiteta.“ (Mesić, Bagić, 2011: 8).
- Stavovi prema otvorenosti i poticanju kulturne različitosti u zemlji u kojoj žive
- Stavovi prema pravima manjina u zemlji u kojoj žive
- Stavovi prema nacionalnim manjinama u zemlji u kojoj žive.

7.7 Populacija/uzorak

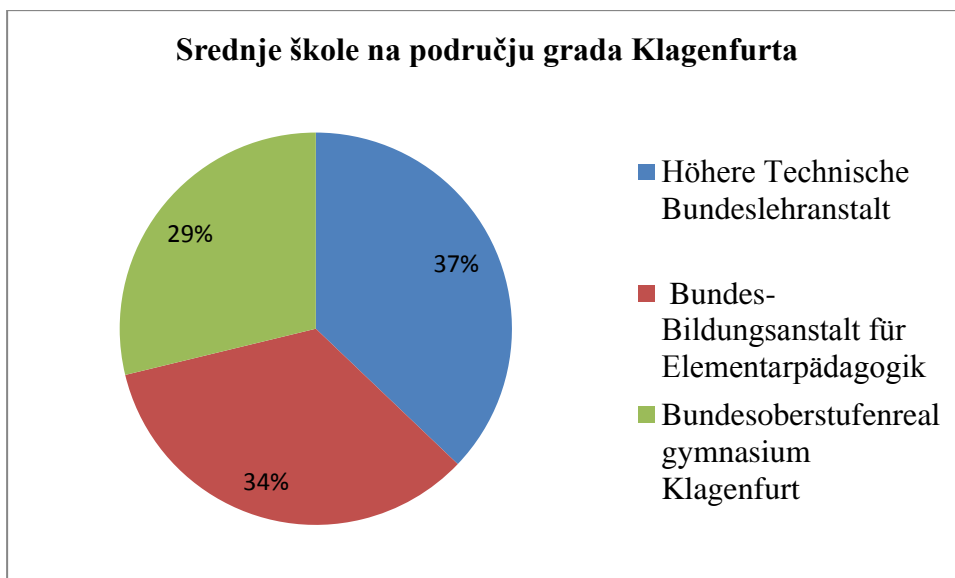
S obzirom na cilj istraživanja, uzorak čine učenici srednjih škola grada Rijeke (Hrvatska) i grada Klagenfurta (Austrija). Kada je uzorak zbog određenih razloga dostupniji za istraživanje, to se naziva prigodni uzorak (Milas, 2005). Drugim riječima, to je uzorak koji je

„pri ruci“ istraživaču (Mejovšek, 2013). Uzorak ovog istraživanja je prigodan jer se ispitivanje provelo s učenicima srednjih škola u gradu Rijeci te u gradu Klagenfurtu, budući da se tamo odvijala moja akademska mobilnost tijekom ljetnog semestra 2015./2016. godine. Anketiranje se odvijalo u razdoblju od lipnja do studenog 2016. godine. Sveukupan uzorak čine 342 učenika, odnosno 132 učenika iz srednjih škola grada Klagenfurta i 210 učenika srednjih škola grada Rijeke. Planirani broj ispitanika je bio po 50 učenika iz tri škole (gimnazija i dvije strukovne škole) svakog grada s ciljem podjednako zastupljenih učenika i učenica.

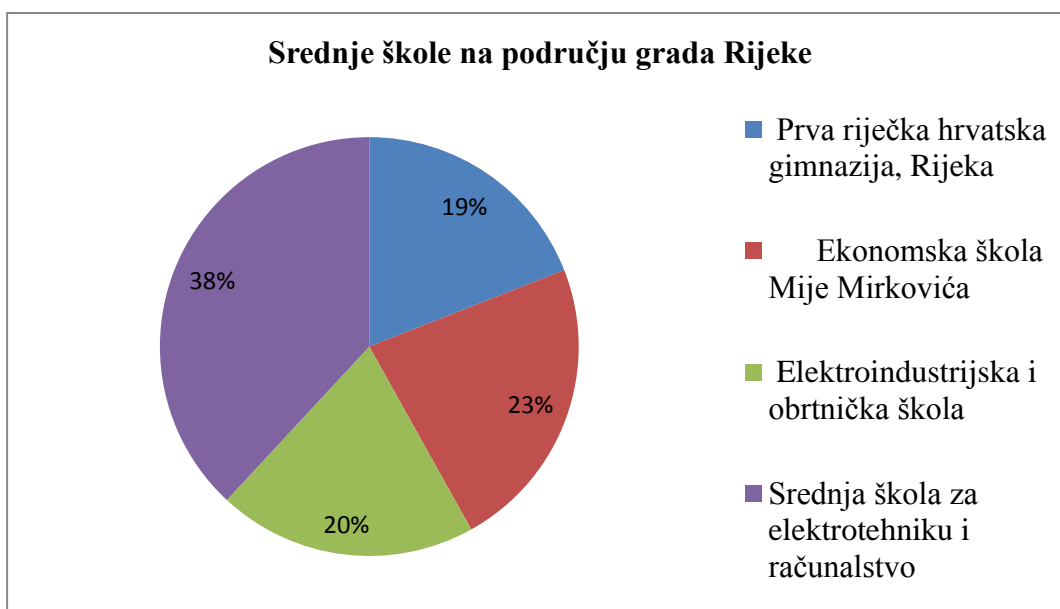
Učenici iz škole koji su sudjelovali u istraživanju pohađali su sljedeće škole:

1. Bundesoberstufenrealgymnasium Klagenfurt (gimnazijski program u Klagenfurtu)
2. Bundes-Bildungsanstalt für Elementarpädagogik (srednja škola za predškolsku pedagogiju)
3. Höhere Technische Bundeslehranstalt Klagenfurt (srednja strukovna škola za elektrotehniku)
4. Prva riječka hrvatska gimnazija, Rijeka
5. Ekonomska škola Mije Mirkovića, Rijeka
6. Elektroindustrijska i obrtnička škola Rijeka
7. Srednja škola za elektrotehniku i računalstvo Rijeka.

Bilo je izazovno pronaći škole koje bi sudjelovale u istraživanju u Klagenfurtu. Pojedini profesori i učenici su neka pitanja smatrali neuobičajenima i neprikladnima. Zbog toga neki od učenika nisu željeli sudjelovati. Specifično za ispitanike iz Austrije je to što su sudjelovali učenici škole za odgajatelje koja je petogodišnja srednja strukovna škola (Bundes-Bildungsanstalt für Elementarpädagogik). Ravnateljica škole je odabrala učenike četvrtih razreda za anketiranje pa su ti učenici stariji u odnosu na druge ispitanike. Za ispitanike grada Rijeke je specifično to što ima više ispitanih riječkih srednjoškolaca od planiranog. Naime, Srednja škola za elektrotehniku i računalstvo je pokazala interes za sudjelovanjem u istraživanju tako da su i učenici te bili uključeni u istraživanje. Grafikon 1 i Grafikon 2 prikazuju postotke učenika iz svakog grada.

Grafikon 1 Srednje škole na području grada Klagenfurta

Grafikon 2 Srednje škole na području grada Rijeke

7.8 Metode prikupljanje podataka

U istraživanju su korištene deskriptivna, diferencijalna i korelacijska metoda. Deskriptivna metoda predstavlja skup znanstveno-istraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave u odgoju i obrazovanju, odnosno ispituje se stanje i njihove osobine (Mužić, 2004). Uz pomoć deskriptivne metode opisani su stavovi prema etničkim i religijskim manjinama, odnosno stavovi prema kulturnoj različitosti srednjoškolaca Rijeke i Klagenfurta.

Diferencijalnom metodom istraživanja se utvrđuju razlike među skupinama ispitanika u jednom ili više obilježja, odnosno to je utvrđivanje razlika u jednoj ili više varijabli za skupine ispitanika (Mejovšek, 2013). U ovom istraživanju, utvrdile su se razlike između srednjoškolaca Klagenfurta i srednjoškolaca Rijeke u njihovim stavovima prema kulturnoj pripadnosti, stavovima o njihovoj zemlji kao otvorenom društvu u kojem se potiču kulturne različitosti, stavovima prema pravima manjina i stavovima prema nacionalnim manjinama koje žive u njihovoj zemlji.

Korelacijskom metodom utvrđuje se povezanost pojava (Mejovšek, 2013), odnosno uz pomoć korelacijske metode utvrdit će se postoji li povezanost između dvije varijable, te ukoliko postoji, koji je smjer i veličina povezanosti (Cohen i sur., 2007). Pri utvrđivanju povezanosti različitih varijabli, istraživač se najčešće služi anketnim istraživanjem ili psihologijskim testiranjem (Milas, 2005). U ovom istraživanju utvrdilo se postoji li povezanost između mjesta pohađanja škole; regionalne pripadnosti i stavova prema oblačenju muslimanskih žena te davanja prednosti pri zapošljavanju pojedinih grupa koje su manje zastupljene od svog udjela u stanovništvu (žene, samohrane majke, osobe s invaliditetom, pripadnici nacionalnih manjina).

7.9 Obrada podataka

Obzirom na tip pitanja, koristit će se kvantitativna obrada podataka. Podaci će se obraditi statističkim programom IBM SPSS 20.0 (*Statistical Package for the Social Sciences*). U obradi podataka koristila se deskriptivna statistika, koja se odnosi na tablice frekvencija, mjere srednje vrijednosti (aritmetička sredina) te mjere disperzije (standardna devijacija) i grafičko prikazivanje podataka. Od testova bivarijantne statistike koristit će se t-test za nezavisne uzorke te hi-kvadrat test. Hi-kvadrat test upotrijebljen je za utvrđivanje povezanosti varijable mjesta življenja i pohađanja škole sa stavovima prema odijevanju muslimanskih žena, stavovima o davanju prednosti pri zapošljavanju pojedinih grupa koje su manje zastupljene od svog udjela u stanovništvu te povećanju političke zastupljenosti istih tih društvenih grupa. Time se ostvarila korelacijska metoda istraživanja. T-test za nezavisne uzorke korišten je u svrhu utvrđivanja razlika ispitanika s obzirom na grad u kojem pohađaju školu: Klagenfurt ili Rijeka, sa stavovima koji se odnose na postojanje kulturne, etničke i vjerske heterogenosti u zemlji u kojoj žive, te je time ostvarena diferencijalna metoda istraživanja.

7.10 Postupci i instrumenti prikupljanja podataka

Instrument za prikupljanje podataka je anketni upitnik. Anketna metoda je oblik neeksperimentalnog istraživanja koji se sastoji od niza standardiziranih pitanja (Milas, 2005). U društvenim znanostima anketa se koristi najčešće u svrhe ispitivanja rasprostranjenosti neke pojave (kao npr. alkoholizma) ili upoznavanja stavova i mišljenja ispitanika o određenim društvenim pitanjima. Primarna svrha anketnog upitnika je pružanje procjene mišljenja ili raspoloženja populacije o nekom društvenom važnom pitanju (Milas, 2005). Anketa koja se koristila u ovom istraživanju konstruirana je od instrumenata prethodnih dvaju istraživanja: profesora Milana Mesića i Dragana Bagića² s Odsjeka za sociologiju Sveučilišta u Zagrebu i profesora Stjepana Jagića i Marije Buterin s Odjela za pedagogiju Sveučilišta u Zadru. Anketni upitnik sveukupno ima osam stranica (zajedno s prvom na kojoj su navedene upute za rješavanje upitnika i svrha istraživanja). Prilikom ispunjavanja anketnog upitnika, učenici su zamoljeni da sjede sami u klupama (ako ima mjesta u razredu) ili da stave torbe između sebe i drugog učenika u klupi kako bi neometano i anonimno mogli ispuniti anketni upitnik. Na taj način se pokušalo doći do iskrenijih i nepristranih odgovora. Učenicima je objašnjeno da je anketa anonimna te da rezultati služe za pisanje diplomskog rada. Bila sam prisutna za vrijeme ispunjavanja anketnog upitnika (osim u Prvoj riječkoj hrvatskoj gimnaziji) te sam im objasnila dodatna pitanja ili pomogla pri rješavanju nekih poteškoća. Dodatna pitanja su se najčešće odnosila na zadnja dva pitanja (Bogardusa skala socijalne distance). Za ispunjavanje ankete bilo je potrebno oko 15 minuta, a u nekim razredima i do 30 minuta. Nakon prve stranice s uputama, u anketi su slijedila pitanja s osnovnim podacima o demografskim obilježjima ispitanika (spol, dob, prosjek ocjena, škola, obrazovanje oca i majke, religioznost, nacionalnost, kvaliteta života). Kod izjašnjavanja nacionalnosti i religioznosti mogao se zaokružiti odgovor u kojem se ispitanik ne mora izjasniti.

Slijede dijelovi instrumenta preuzeti od profesora dr. sc. Milana Mesića i dr. sc. Drage Bagića koji su bili dijelom omnibus³ istraživanja. Oni su nastojali indicirati stavove prema kulturnim različitostima (nacionalne, vjerske i jezične manjine u RH) i prema drugim društveno

² Mesić i Bagić (2011) proveli su istraživanje u sklopu projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta pod nazivom „Multikulturalizam – politike i novi društveni pokreti“, a cilj istraživanja bio je indicirati stavove prema kulturnim različitostima (nacionalnim, vjerskim i jezičnim manjinama u Republici Hrvatskoj) i drugim društveno sve relevantnijim različitostima (Mesić, Bagić, 2011).

³ Navedeno omnibus istraživanje provela je agencija Ipsos Puls.

relevantnijim različitostima (Mesić, Bagić, 2011). Pod društveno relevantnijim različitostima Mesić i Bagić (2011) smatraju žene, samohrane majke, osobe s invaliditetom te pripadnike nacionalnih manjina, te ih spominju u kontekstu kulturno nespecifičnih marginaliziranih grupa.⁴

Pitanja kojima se ispituje stav o kulturnim različitostima su: *U Europi postoje različita mišljenja i prakse kad je riječ o oblačenju muslimanskih žena. Što misliš koju vrstu odjeće muslimanskih žena treba dopustiti u javnosti, a koju zabraniti?; Rase biološki trajno dijele narode i kulture, i nije dobro da se miješaju; Ljudi mogu pripadati samo jednoj naciji i kulturi, a ne istodobno dvjema nacijama i kulturama; Miješanje kultura putem globalizacije i međunarodnih migracija vodi kaosu i kulturnim ratovima.* Pitanjima kojima su se ispitivali stavovi srednjoškolaca prema otvorenosti i poticanja različitosti su: *U Hrvatskoj, odnosno Austriji, stjecajem povijesnih i političkih okolnosti, uz Hrvate, tj. Austrijance, žive i pripadnici drugih nacionalnih i etničkih manjina. Je li to stanje dobro ili loše za Hrvatsku, odnosno Austriju?; U Hrvatskoj, odnosno Austriji, stjecajem povijesnih i političkih okolnosti, uz katolike žive i pripadnici drugih vjera (pravoslavne, islamske, protestantske, židovske). Je li to dobro ili loše za Hrvatsku, odnosno Austriju; Moja zemlja treba podupirati održavanje i napredak svojih nacionalnih manjina; Moja zemlja se ustavno treba odrediti kao država svih svojih građana bez obzira na nacionalnost; Moja zemlja treba biti kulturno otvoreno i tolerantno društvo; Europska Unija dobra je za sve narode i države Europe zbog njihove veće povezanosti i razumijevanja.* Stavovi srednjoškolaca prema pravima manjina operacionalizirali su se kroz tvrdnje: *U svojoj državi Hrvati, odnosno Austrijanci, trebaju imati više prava od pripadnika drugih naroda koji žive u Hrvatskoj, odnosno Austriji; Nacionalne manjine u Hrvatskoj/Austriji imaju previše prava.* Ispitanici su imali ponuđenu skalu od pet stupnjeva na kojoj su procjenjivali u kojoj se mjeri slažu s navedenim tvrdnjama (1=uopće se ne slažem, 2=uglavnom se ne slažem, 3=niti se slažem, niti se ne slažem, 4=uglavnom se slažem, 5=u potpunosti se slažem). Za sljedeća pitanja učenici su imali ponuđene odgovore: da, ne i ne znam. Pitanja su glasila: *Treba li pripadnicima pojedinih od navedenih grupa dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima na kojima su manje zastupljeni od svog udjela u stanovništvu, ako imaju jednake*

⁴. Prijašnja istraživanja su pokazala kako su žene u hrvatskom društvu u podređenom položaju (Vrcelj, Mušanović, 2011), i osobno mišljenje autorice ovog diplomskog rada je društvena nejednakost nije razlog da se žene promatraju kao kulturna različitost.

kvalifikacije kao drugi kandidati (skupine: žene, samohrane majke, osobe s invaliditetom, pripadnici nacionalnih manjina). Slijedi slično pitanje: Treba li u Hrvatskoj povećati zastupljenost pripadnika svake od sljedećih skupina u političkim tijelima (npr. Saboru, Vladi ...) u kojima su do sad bili manje zastupljeni od svog udjela stanovništva?

Posljednji dio ankete se sastoji od skale stavova prema manjinskim narodima. To je dio anketnog upitnika koji su konstruirali profesor dr.sc. Stjepan Jagić i docentica Marija Buterin za potrebe istraživanja stavova hrvatskih srednjoškolaca prema manjinskim narodima. Skala se sastoji od 11 tvrdnji, u pozitivnom i negativnom smjeru, koje se odnose na stavove prema manjinama. Tvrdnje su sljedeće: *U Hrvatskoj živi previše pripadnika drugih naroda; Briga za probleme drugih naroda koji žive u RH je gubitak vremena; Manjinski narodi su važan dio kulturnog napretka RH; S obzirom na to da žive u ovoj zemlji, manjinski narodi bi se trebali u određenoj mjeri odreći svojih kulturalnih uvjerenja i običaja; Za RH je dobro što u njoj žive različiti narodi s različitom kulturom; U RH se previše pažnje posvećuje manjinskim narodima; Običaje manjinskih naroda i drugi trebaju poštivati; Hrvatski narod bi trebao pomoći drugim narodima koji žive u RH da sačuvaju svoje kulturno naslijeđe; Svi građani RH, bez obzira na njihovu narodnost, trebaju imati jednake mogućnosti; Ukoliko manjinski narodi žele zadržati svoje običaje, tada bi to trebali činiti u privatnosti.* Tu su također ispitanici imali skalu od pet stupnjeva na kojoj su procjenjivali uolikoj mjeri se slažu s navedenim tvrdnjama (1=uglavnom se ne slažem, 2=uglavnom se ne slažem, 3=uglavnom se slažem, 4=uglavnom se slažem, 5=uglavnom se slažem). Anketa koja je korištena u ovom istraživanju nalazi se u Prilogu 1 (primjerak na hrvatskom jeziku) i Prilogu 2 (primjerak na njemačkom jeziku).

8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJA

Ovo poglavlje podijeljeno je u četiri glavna dijela. Prvi dio odnosi se na stavove srednjoškolaca prema kulturnoj pripadnosti, zatim slijede stavovi o poticanju otvorenosti i različitosti u zemlji u kojoj žive. Stavovi srednjoškolaca prema nacionalnim manjinama analizirali su se na temelju pozitivnih i negativnih tvrdnji o nacionalnim manjinama. Zadnji dio odnosi se na stavove srednjoškolaca prema pravima manjina u zemlji u kojoj žive.

8.1. Stavovi srednjoškolaca prema kulturnoj pripadnosti

Stavovi srednjoškolaca prema kulturne pripadnosti operacionalizirani su pitanjem: *U Europi postoje različita mišljenja i prakse kad je riječ o oblačenju muslimanskih žena. Što misliš koju vrstu odjeće muslimanskih žena treba dopustiti u javnosti, a koju zabraniti?* Nadalje, stavovi srednjoškolaca operacionalizirani su sljedećim tvrdnjama: *Rase biološki trajno dijele narode i kulture, i nije dobro da se miješaju; Ljudi mogu pripadati samo jednoj naciji i kulturi, a ne istodobno dvjema nacijama i kulturama; Miješanje kultura putem globalizacije i međunarodnih migracija vodi kaosu i kulturnim ratovima.* Ovim pitanjima se odgovara na prvu hipotezu koja glasi: očekuje se statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema kulturnoj različitosti; tj. očekuje se kako će učenici Klagenfurta u iskazanim stavovima biti liberalniji i otvoreniji.

8.1.1 Odijevanje muslimanskih žena

Odijevanje muslimanskih žena i rasprave o tom pitanju vrlo su česte i to je jedno od najproblematiziranih pitanja vezano uz položaj muslimanki u Europi (Marušić, 2012). Ideja pokrivanja, odnosno takvog načina odijevanja gdje je žensko tijelo djelomično ili potpuno pokriveno proizlazi iz toga što su muškarci muslimani željeli zaštititi svoje žene, jer je time žena sigurna od napada, silovanja ili otmice. Budući da burka nije navedena u Kuranu, svetoj knjizi muslimana, ona je izraz pripadnosti pojedinoj kulturi. Navedena stajališta proizlaze iz vjerovanja da žena svojom pojavom provocira da joj se nešto učini (Marušić, 2012). Prije daljnje analize, treba objasniti razliku između burke i ostalih pokrivala koje nose muslimanske žene.⁵ Hidžab je vrsta odjeće kojim žena pokrije sve osim lica, šaka i stopala, te je on za mnoge odraz skromnosti, čistoće i poštovanja žene (Mandić, 2015). Uobičajeno je da

⁵ U Prilogu 3 je dostupna slika na kojoj su jasno vidljive razlike u pokrivalima

se smatra da žena koja nosi hidžab napreduje u životu na osnovi svoje inteligencije i sposobnosti, a ne na osnovi vanjskog izgleda (Mandić, 2015). Sljedeći je nikab – pokrivalo za tijelo i lice koje ima prorez za oči (Mandić, 2015). Burka je odjevni predmet kojim je žena u potpunosti prekrivena. Tada na očima ima mrežicu kroz koju može gledati i njen pogled je ograničen, što predstavlja opasnost u vožnji automobila (Mandić, 2015). Za naše prostore nije uobičajeno vidjeti ženu koja nosi burku ili nikab (Pastoričić, 2016). Ovdje bi valjalo istaknuti i mišljenje Mevludija ef. Arslanija, zamjenika muftije u Hrvatskoj koji kaže: „(...) *Burka se ne spominje u Kuranu. U poslanikovoju tradiciji, nošenje burke nije vjerska obveza, radi se o običaju koji je prisutan u nekim muslimanskim zemljama. Mislim da se zabranom nošenja ne može postići nekakav rezultat. I da imami trebaju preuzeti odgovornost da uvjere osobe koje nose burke da je to za ovo područje neprirodno. (...) Ako je ona (burka) zaštita žene tamo u nekim krajevima koji su manje razvijeni nego što je Europa, onda u Europi ja ne vidim zašto bi ona hodala po ulicama u burki. Mislim da je to besmisleno jer tu se može radati kontraefekt. Obzirom da živimo u doba u velikom rastu islamofobije, bojim se da to može polučiti jedan kontraefekt kod muslimanki.*” (Pastoričić, 2016). Drugim riječima, burka nije samo vjerski simbol, već je ona proizašla iz kulturnog naslijeđa. Zamjenik muftije u RH navodi kako je nošenje burke običaj prisutan samo u nekim zemljama te kako nošenje burke rezultira rastom islamofobije. Procjenjuje se da u Austriji živi oko 600 000 muslimana i da se u odnosu na demografske podatke iz 2001. godine broj muslimanskog stanovništva udvostručio do 2009. godine. U konačnici, smatra se da su oko 7% stanovništva muslimani (Medien-Servicestelle Neue Österreicher/Ihnen, 2016), dok u Hrvatskoj živi tek oko 62 977 muslimana, odnosno čine oko 1,47 % sveukupnog stanovništva (DZS, 2011). Važan podatak za istaknuti jest da je austrijski parlament 2017. godine donio odluku o zabrani nošenja burke na javnom mjestu, time prateći trend drugih europskih zapadnih zemalja. Francuska je među prvima uvela zabranu nošenja burki na javnim mjestima, a njen primjer je slijedila i Belgija (Marušić, 2012). Francuski političari ističu kako im nije cilj ukloniti islam, već promaknuti ravnopravnost žena i muškaraca ovakvom zabranom. Muslimani na to gledaju kao na napad na svoju kulturu, običaje, određena prava te na poticanje islamofobije, navodi Marušić (2012). Zabrana burke je usko vezana i za pitanje javne sigurnosti. Postoje dva pojma koji se vežu uz žene muslimanke, a vezane su uz terorizam: to su *crne udovice* u Rusiji te *Alahove nevjestice* u

Čečeniji (Marušić, 2012). Crne udovice su žene muslimanke koje su izgubile svoje supružnike u sukobima s Rusijom. Željne osvete, te bi žene ispod svoje burke često nosile eksploziv i time izvršile samoubojstvo i teroristički napad⁶ (Marušić, 2012).

Prije interpretacije i analize rezultata treba istaknuti kako je moguće da učenici pri odgovaranju na pitanje na umu nisu imali jasnu podjelu vrste pokrivala koje nose muslimanske žene, iako u ponuđenom odgovoru stoji opis burke (*Treba zabraniti nošenje burke koja potpuno pokriva žensko tijelo* (...)). Proveden je χ^2 test kako bi se provjerilo postoji li kontingencijska povezanost zemlje stanovanja ispitanika sa stavovima o odijevanju muslimanskih žena. Analiza kontingencijske tablice pokazala je da postoji statistički značajna povezanost između mjesta stanovanja ispitanika i stavova o odijevanju muslimanskih žena: $\chi^2(4, N=343)=19,565$, $p<0,05$; $C=0,239$. Usporedbom empirijskih i teorijskih frekvencija utvrđeno je da su ispitanici u Hrvatskoj manje od očekivanog smatrali kako treba zabraniti nošenje burke koja pokriva žensko tijelo na javnom mjestu, za razliku od ispitanika u Austriji koji su više od očekivanog smatrali kako treba zabraniti nošenje burke na javnom mjestu. Ispitanici u Hrvatskoj su više od očekivanog odgovorili kako treba podržati tradicionalnu nošnju muslimanki (jer ona izražava tradicionalne obiteljske vrijednosti), dok su ispitanici u Austriji na to pitanje odgovorili manje od očekivanog. Manje od očekivanog ispitanici u Austriji su odgovorili kako nemaju stav po tom pitanju, odnosno da ne znaju koju vrstu odjeće muslimanskih žena treba dopustiti u javnosti, a koju ne, dok su u ispitanici u Hrvatskoj više od očekivanog izjasnili da nemaju stav po tom pitanju. Rezultati su vidljivi u Tablici 1.

⁶ Prve poznate Alahove nevjestice bile su Hava Barajeva i Luiza Magomadova koje su u lipnju 2000. godine za vrijeme mjuzikla u ruskom kazalištu upotrijebile lažni eksploziv u svrhu zastrašivanja Rusije kako bi se Čečeniji osigurala nezavisnost (Marušić, 2012).

		Treba zabraniti nošenje svake odjeće ⁷	Treba zabraniti nošenje burke ⁸	Odijevanje je privatna stvar ⁹	Tradicionalnu nošnju muslimanki treba podržati ¹⁰	Ne znam ¹¹	Ukupno	
Zemlja ispitivanja	1. Hrvatska	empirijske f.	24	35	107	7	38	211
		teorijske f.	21,5	48,0	107,0	4,3	30,1	211
		% unutar zemlje ispitivanja	11,4%	16,6%	50,7%	3,3%	18 %	100%
		pril.standard.rezid	0,9	-3,4	0,0	2,1	2,5	
	2. Austrija	empirijske f.	11	43	67	0	11	132
		teorijske f.	13,5	30	67	2,7	18,9	132,0
		% unutar zemlje ispitivanja	8,3%	32,6%	50,8%	0	8,3%	100%
		pril.standard.rezid	-0,9	3,4	0	-2,1	-2,5	
Ukupno:	F	35	78	174	7	49	343	
	% zemlje ispitivanja	10,2%	22,7%	50%	2%	14,3 %	100%	

Tablica 1 Kontingencijska tablica: odijevanje muslimanskih žena

⁷ Treba zabraniti nošenje svake odjeće koja je strana u našem društvu

⁸ Treba zabraniti nošenje burke koja potpuna pokriva žensko tijelo na javnom mjestu, odnosno velova koje potpuno prekrivaju žensko lice

⁹ Odijevanje je privatna stvar i kulturno pravo svake osobe pa muslimanskim ženama treba biti dopušteno da pokrivaju svoje tijelo koliko to žele ili im nalaže njihova vjera

¹⁰ Tradicionalnu nošnju muslimanki treba podržati jer ona izražava tradicionalne obiteljske vrijednosti bliske kršćanskim

¹¹ Ne znam, nemam stav po tom pitanju

Analizom se može uočiti kako su učenici u Hrvatskoj otvoreniji prema različitostima, počevši od toga da su manje od očekivanog izjasnili da treba zabraniti nošenje burki, dok su se više od očekivanog izjasnili kako treba podržati tradicionalnu nošnju muslimanki. I učenici iz Rijeke i iz Klagenfurta su se u jednakoj mjeri izjasnili za stav da je odijevanje privatna stvar i kulturno pravo svake osobe. Učenici u Klagenfurtu su možda više upoznati s mogućnošću terorističkog napada žena koje nose burku, te su se možda i zbog toga opredijelili za takav stav. Unatoč tome što se polovica učenika iz Klagenfurta izjasnila za stav da je odijevanje privatna stvar i kulturno pravo svake osobe, čak 32,6% austrijskih učenika smatra kako nošenje burke treba ukinuti na javnim mjestima, dok se nitko od ispitanika nije izjasnio za stav da tradicionalnu nošnju muslimanki treba podržati. Polovica (50,5%) riječkih srednjoškolaca se izjasnila za stav da je odijevanje privatna stvar, njih 27,8% se slaže sa zabranom nošenja burke, dok ih se 3,3% izjasnilo za neutralan stav. Jedna od definicija interkulturalne kompetencije koja je prethodno navedena je i usvajanje stavova, znanja i vještina u cilju boljeg razumijevanja i poštivanja različitih kultura (Byram, Zarate, 1997, prema Mrnjajus i sur., 2013). Prema tome, učenici iz Rijeke su interkulturalno kompetentniji u odnosu na učenike iz Klagenfurta.

8.1.2 Pripadnost naciji i kulturi

Hrvatska bi se, uz Ukrajinu, mogla smatrati jednom od najmultikulturalnijih europskih zemalja (Mesić, 2003, prema Mesić, Bagić, 2011). Međutim, u Hrvatskoj živi manje od 10% manjina (DZS RH, 2013). U Austriji je službeno priznato samo šest nacionalnih manjina: Slovenci, Hrvati, Česi, Romi, Mađari, Slovaci (Ziegler, Pachl, 2016), dok je postotak manjina u stvarnosti veći. U prilog brojnosti stranog stanovništva, ukazuje činjenica da u Austriji živi oko 12,5% manjina (Pesendorfer, 2015). Tako najveći postotak drugih naroda iz Europske unije u Austriji čine Nijemci – njih 165 000, zatim slijede Hrvati (62 000), Rumunji (60 000), Poljaci (50 000) i Mađari (46 000). Najmnogobrojnija skupina ljudi čije države nisu u EU su Turci s brojem od 115 000. Iz zemalja bivše Jugoslavije (čije zemlje nisu članice EU) u Austriji živi oko 244 000 ljudi (Pesendorfer, 2015). Također je poznato da u Austriji postoji velik broj miješanih brakova i životnih partnerstava, što rezultira time da velik broj Austrijanaca ima dvojno državljanstvo (Arora, Brickner, Krutzler, 2017). Važna činjenica za napomenuti je kako je Austrija u Europskoj uniji od 1995. godine, a Hrvatska tek od 2013. godine. Osamnaest godina duže članstvo u EU rezultira većom mobilnosti i migracijom ljudi na području Austrije. Također, poznata je ekonomska migracija ljudi s područja Hrvatske, Srbija, Bosne i Hercegovine u zapadne zemlje Europe poput Austrije i Njemačke. Djeca

migranata koja su rođena u drugoj zemlji češće se osjećaju pripadnicima više nacija, odnosno kultura. Bitna povijesna činjenica za daljnu analizu je da je devedesetih godina u Hrvatskoj trajao Domovinski rat, što je rezultiralo različitim brojčanim odnosima u udjelu stanovništva prema nacionalnosti. Naime, 1981. godine je u Hrvatskoj živjelo 75,08 % Hrvata, 2001. godine 89,63% Hrvata (Bognar, 2008) a na zadnjem popisu stanovništva preko 90% Hrvata (DZS RH, 2013). Nakon raspada Jugoslavije, jača nacionalistički radikalizam kao suprotnost tadašnjem „jugoslavenstvu“. Poznato je kako u Hrvatskoj već duže vrijeme na sportskim događanjima do izražaja dolazi ekstremni nacionalizam. To se moglo uočiti i u komentaru jednog ispitanika, koji je na kraju ankete gdje su učenici imali priliku napisati dodatne komentare i pitanja, napisao: *Bog i Hrvati, tko nije neka pati!*. Sve to ide u prilog trenutnoj homogenoj kulturi i izjašnjavanju kako je moguća pripadnost samo jednoj kulturi. Bognar situaciju nastalu devedesetih vrlo ukratko i sažeto opisuje ovako: *„Pokušaj da se u okviru socijalističke Jugoslavije stvori multikulturalna zajednica na principima ravnopravnosti i interkulturalizma neslavno je propao i završio krvavim ratom koji je pored nacionalnog sukoba, čiji je efekt bio etničko čišćenje, bio i vjerski sukob, što se vidi po broju srušenih vjerskih objekata, ali i jezični što se manifestiralo kroz različite razlikovne rječnike, izbacivanje knjiga na drugom pismu, te izmišljanje novih izraza koji nisu nikad šire prihvaćeni. Jedna od najtežih dugotrajnih posljedica ovog rata su izbjeglice i prognanici. (...) na nedavnom skupu nevladinih organizacija u Crnoj Gori iznesen je podatak da preko milijun ljudi još uvijek živi izvan svojih domova sa slabim izgledima da se ikad vrati.“* (Bognar, 2008: 6).

Istraživanje provedeno 2011. godine pokazalo je kako se 56% ispitanika složilo s tvrdnjom da ljudi mogu pripadati samo jednoj naciji i kulturi, a ne istodobno dvjema nacijama i kulturama. (Mesić, Bagić, 2011). Svaki treći ispitanik odbacuje navedenu tvrdnju, što profesori Mesić i Bagić smatraju „slabim rezultatom“ iz perspektive kulturne otvorenosti. Također, ističu kako je to samo po sebi mišljenje o lojalnosti jednoj kulturi i naciji, te nije isključivo jer ostavlja mogućnost opredjeljenja ako se čovjek nađe u kulturno miješanoj situaciji. „Ono implicitno jest izraz esencijalističkog shvaćanja kulturnog i nacionalnog identiteta, no odgovara iskustvima većine ljudi koji (još) ne žive u postmodernim socijalno-vrijednosnim prostorima.“ (Mesić, Bagić, 2011: 20). S ciljem utvrđivanja postoje li razlike između ispitanika koji žive u Klagenfurtu (Austrija) i onih koji žive u Rijeci (Hrvatska) u slaganju s tvrdnjom *Ljudi mogu pripadati samo jednoj naciji i kulturi, a ne istodobno dvjema nacijama i*

kulturama proveden je t-test. Njime je utvrđena je statistička značajnost ($t(342)=5,271$, $p<0,05$), pritom srednjoškolci iz Rijeke ($M=2,99$, $SD=1,358$) češće zauzimaju pozitivan stav nego srednjoškolci iz Klagenfurta ($M=2,19$, $SD=1,371$). Učenici iz Klagenfurta liberalniji su po pitanju nacionalne i kulturne pripadnosti. Unatoč tome što je u Austriji službeno priznato samo šest manjina, prema popisu stanovništva tamo živi puno veći postotak manjina nego u Hrvatskoj. Učenici u Rijeci su iskazali veće slaganje s gore navedenom tvrdnjom. Mogući razlozi za to su da su na taj način iskazivali lojalnost (svojoj) hrvatskoj kulturi te se u društvenoj klimi još osjećaju posljedice rata devedesetih godina.

Ljudi mogu pripadati samo jednoj naciji i kulturi, a ne istodobno dvjema nacijama i kulturama

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	17,9 %	44,7 %
Uglavnom se ne slažem	20,3 %	22 %
Niti se slažem niti se ne slažem	25,5 %	13,6 %
Uglavnom se slažem	17,9 %	9,1 %
U potpunosti se slažem	18,4 %	10,6 %
Ukupno	100 %	100 %
M	2,99	2,19
SD	1,358	1,371

Tablica 2 Pripadnost naciji i kulturi

8.1.3 Rase dijele narode i kulture

U stavovima o kulturnoj pripadnosti ključnu ulogu igra i pripadnost pojedinoj naciji. Na deskriptivnoj razini, 63,6 % učenika iz Klagenfurta se ne slaže s navedenom tvrdnjom, odnosno njih 11,4% se slaže s tvrdnjom, dok je 24,2% učenika ostalo suzdržano. Samo se 51,5 % učenika iz Rijeke izjasnilo za negativan stav prema tvrdnji kako *rase biološki i trajno dijele narode i kulture*. I dok se 11,3 % učenika složilo s tvrdnjom, njih 36,3% je ostalo suzdržano. Kada bi se rezultati učenika iz Rijeke uspoređivali s rezultatima Mesića i Bagića (2011), vidljivo je kako su se ispitanici rjeđe izjašnjavali za neutralni stav. Poražavajući je podatak da se 30% ispitanika iz 2011. izjasnilo za pozitivan stav o navedenoj tvrdnji. Srednjoškolci iz Rijeke su se ipak puno rjeđe (11,3%) slagali s tvrdnjom. Mesić i Bagić (2011) smatraju postotak od 30% zabrinjavajućim, budući da je koncept rase odbačen kako u

biološkom utemeljenju, tako i u cijelom svijetu (Mesić, Bagić, 2011). Rezultati su vidljivi u Tablici 3.

Rase biološki i trajno dijele narode i kulture

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	37,3%	39,4%
Uglavnom se ne slažem	14,2%	24,2%
Niti se slažem, niti se ne slažem	36,3%	24,2%
Uglavnom se slažem	7,1%	9,1%
U potpunosti se slažem	4,2%	2,3%
Bez odgovora	0,5%	0,8%
Ukupno	100%	100%
M	2,36	2,10
SD	1,787	1,101

Tablica 3 Rase dijele narode i kulture

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji. Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika ($t(340)=1,476$, $p>0,05$). Neovisno o mjestu pohađanja škole, stavovi srednjoškolaca su slični prema ovoj tvrdnji. Zabrinjavajuće je da se 11% učenika iz obje države slaže s navedenom tvrdnjom koja ključnim riječima poput: *rase, biološki, trajno* ukazuje kako pripadnost pojedinoj kulturi trajno određuje i dijeli pojedince. Iz ovog je vidljivo da i dalje postoji potreba za interkulturalnim odgojem i obrazovanjem, te samim tim i češće rasprave o kulturnoj pripadnosti te različitim običajima i vjerovanjima pojedinih kultura.

8.1.4 Miješanje kultura vodi negativnim posljedicama

Analizirajući stavove prema kulturnoj pripadnosti, ispitalo se što učenici misle o tome da miješanje kultura vodi vodi kaosu i kulturnim ratovima. Ispitanici iz 2011. godine su se češće opredijelili za negativan stav (52,2%), a rjeđe za neutralni (14,1%). Konačno, 37,7 % se složilo s tvrdnjom. Iako je veći postotak iskazao neslaganje s tvrdnjom, zabrinjavajuće je da se više od trećine ispitanika slaže s navedenom tvrdnjom. Uspoređujući rezultate srednjoškolaca s rezultatima iz 2011. godine, može se primjetiti kako su stavovi učenika Rijeke i Klagenfurta konzervativniji.

Učenici iz Rijeke su se podjednako opredijelili za neutralni (32,1 %), pozitivan (34,4 %) i negativan (32,5 %) stav prema tvrdnji. Učenici iz Klagenfurta su se gotovo u jednakom broju

izjasnili da se slažu (40,2%) i da se ne slažu (38,7%) s tvrdnjom. Njih 21,2% je ostao suzdržano. U nastavku je Tablica 4 s rezultatima.

**Miješanje kultura putem globalizacije i međunarodnih migracija
vodi kaosu i kulturnim ratovima**

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	19,3%	18,2%
Uglavnom se ne slažem	13,2%	20,5%
Niti se slažem, niti se ne slažem	32,1%	21,5%
Uglavnom se slažem	23,1%	25,8%
U potpunosti se slažem	11,3%	14,4%
Bez odgovora	0,5%	0
Ukupno	100%	100%
M	2,94	2,98
SD	1,268	1,333

Tablica 4 Miješanje kultura vodi negativnim posljedicama

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji *Miješanje kultura putem globalizacije i međunarodnih migracija vodi kaosu i kulturnim ratovima*. Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika ($t(340)=-0,273$, $p>0,05$). Bez obzira na mjesto stanovanja, ispitanici su najčešće iskazali slaganje s tvrdnjom, odnosno kako miješanje kultura vodi negativnim posljedicama. Kako je već spomenuto, osnovni pristup za razumijevanje kulture je prihvaćanje njene heterogenosti jer su sve kulture uključene jedna u drugu, nijedna nije sama (Vrcelj, 2005). Prihvaćanje heterogenosti svake kulture bezuvjetno je za daljnje razumijevanje vlastite i tuđe kulture. Shvaćanje miješanja i međusobnog utjecaja kultura kao nečeg negativnog, ukazuje na to da učenici svoju kulturu percipiraju kao homogenu, te da miješanje drugih kultura vodi do negativnih posljedica kao što su nemiri i kulturni ratovi. Sve navedeno govori u prilog tome kako je potrebno uvesti sveobuhvatniji interkulturalni odgoj i obrazovanje.

Zaključno o stavovima srednjoškolaca prema kulturnoj pripadnosti:

Razmatranjem stavova učenika o različitim tvrdnjama o kulturi te različitoj kulturnoj praksi poput odijevanja muslimanskih žena, djelomično se odbacuje prva hipoteza koja je glasila da postoji statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca Rijeke i Klagenfurta prema kulturnoj različitosti.

Rezultati su pokazali kako postoji statistički značajna povezanost kod učenika Rijeke i Klagenfurta sa stavovima prema odijevanju muslimanskih žena. U Rijeci su učenici više od očekivanog odgovorili kako treba podržati tradicionalnu nošnju muslimanki, dok su učenici u Klagenfurtu iskazali kako treba zabraniti nošenje burke na javnom mjestu. Riječki srednjoškolci su po tom pitanju otvoreniji prema različitostima. Pojavilo se još statistički značajnih rezultata kod stavova srednjoškolaca i kulturne pripadnosti. Riječki srednjoškolci su pokazali kako češće smatraju da ljudi mogu pripadati samo jednoj naciji i kulturi, dok su srednjoškolci Klagenfurta liberalniji po pitanju nacionalne i kulturne pripadnosti. Kod slaganja s tvrdnjom kako rase biološki i trajno dijele narode i kulture nije pronađena razlika između srednjoškolaca Rijeke i Klagenfurta. Više od pola ispitanika Rijeke i Klagenfurta se ne slaže s tvrdnjom. Također, nije pronađena razlika u stavovima srednjoškolaca o miješanju kultura. Rezultati su ukazali na to da je potrebno više integrirati teme o kulturi, kulturnim običajima drugih naroda te kulturne različitosti kao pozitivnog obilježja modernog društva u odgojno-obrazovni sadržaj.

8.2 Stavovi srednjoškolaca prema otvorenosti i poticanju različitosti

Stavovi srednjoškolaca prema kulturnoj pripadnosti operacionalizirali su se kroz pitanje: *U Hrvatskoj, odnosno Austriji stjecajem povijesnih i političkih okolnosti, uz Hrvate, tj. Austrijance, žive i pripadnici drugih nacionalnih i etničkih manjina. Je li to stanje dobro ili loše za Hrvatsku, odnosno Austriju?* Slično, slijedi pitanje kojim se ispituje stav srednjoškolaca prema vjerskoj heterogenosti: *U Hrvatskoj, odnosno Austriji, stjecajem povijesnih i političkih okolnosti, uz katolike žive i pripadnici drugih vjera (pravoslavne, islamske, protestantske, židovske). Je li to dobro ili loše za Hrvatsku, odnosno Austriju?* Nadalje, stavovi srednjoškolaca su operacionalizirani tvrdnjama: *Moja zemlja treba podupirati održavanje i napredak svojih nacionalnih manjina; Moja zemlja se ustavno treba odrediti kao država svih svojih građana bez obzira na nacionalnost; Moja zemlja treba biti kulturno otvoreno i tolerantno društvo; Europska unija dobra je za sve narode i države Europe zbog njihove veće povezanosti i razumijevanja.* Ovim pitanjima se odgovara na drugu hipotezu koja glasi: očekuje se statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema otvorenosti i poticanju kulturnih različitosti u zemlji u kojoj žive. Pri tome se očekuje kako će srednjoškolci Klagenfurta iskazati pozitivnije stavove u odnosu na srednjoškolce Rijeke.

8.2.1 Ustavno određenje države

Treba istaknuti kako je u Ustavu RH određeno sljedeće: *Polazeći od iznesenih povijesnih činjenica, te općeprihvaćenih načela u suvremenom svijetu i neotuđivosti i nedjeljivosti, neprenosivosti i nepotrošivosti prava na samoodređenje i državnu suverenost hrvatskog naroda, uključujući i neokrnjeno pravo na odcjepljenje i udruživanje, kao osnovnih preduvjeta za mir i stabilnost međunarodnog poretka, Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskog naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnog svijeta* (Ustav RH, 2014). Ovaj dio teksta nalazi se u Izvorišnim osnovama Ustava. Kasnije, članak 15. navodi sljedeće: *U Republici Hrvatskoj jamči se ravnopravnost pripadnicima svih nacionalnih manjina. Ravnopravnost i zaštita prava nacionalnih manjina uređuje se ustavnim zakonom koji se donosi po postupku za donošenje organskih zakona. (...) Pripadnicima svih nacionalnih manjina jamči se sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, slobodno služenje svojim jezikom i pismom i kulturna autonomija.* (Ustav RH, 2014). Drugim riječima, Hrvatska je ustavno određena kao država svih svojih građana, bez obzira na njihovu nacionalnost. Proučavajući Ustav Republike Austrije, osim što je sadržajno kraći, ne može se pronaći slična referenca. Naime, postoji članak 7 u kojem se navodi kako je svim građanima Austrije zagarantirana jednakost pred zakonom; zabranjene su svake privilegije ili diskriminacije neovisno o mjestu rođenja, spolu, društvenom statusu i klasi te religiji. Dalje je istaknuto kako nitko ne smije biti diskriminiran zbog svoje invalidnosti.¹² Površnim čitanjem Ustava Republike Hrvatske i Austrije uočava se bitna

¹² *Alle Bundesbürger sind vor dem Gesetz gleich. Vorrechte der Geburt, des Geschlechtes, des Standes, der Klasse und des Bekenntnisses sind ausgeschlossen. Niemand darf wegen seiner Behinderung benachteiligt werden. Die Republik (Bund, Länder und Gemeinden) bekennt sich dazu, die Gleichbehandlung von behinderten und nichtbehinderten Menschen in allen Bereichen des täglichen Lebens zu gewährleisten.* prijevod: Svi građani su jednaki pred zakonom. Isključene su privilegije rođenja, spola, statusa, klase i religije. Nitko ne smije biti diskriminiran zbog svoje invalidnosti. Republika (savez, pokrajine i općine) se zalaže da osigura jednak tretman (jednako ophođenje/jednako postupanje prema) osobama s invaliditetom i osobama bez invaliditeta u svim područjima svakodnevnog života. Dostupno na <http://www.wien-konkret.at/politik/gesetz/bundesverfassung/>

razlika: dok je u Ustavu Republike Hrvatske naglasak na manjinama, u Ustavu Republike Austrije je naglasak na osobama s poteškoćama i invaliditetom.

Rezultati prijašnjeg istraživanja koje su dobili Mesić i Bagić su u pozitivnom smjeru nadišli očekivanja (Mesić, Bagić, 2011). Čak 87% ispitanika podržava tvrdnju kako se Hrvatska ustavno treba odrediti kao država svih svojih građana bez obzira na nacionalnost. Mesić i Bagić (2011) dalje navode kako su time hrvatski građani iskazali stav da prihvaćaju nacionalne i vjerske manjine kao sastavnice hrvatskog društva te su time „*zauzeli poziciju koja nadilazi konvencionalnu liberalnu politiku dobrodušne nebrige spram grupnih vjerskih, etničkih i drugih pripadnosti.*“ (Mesić, Bagić, 2011: 18).

Proveden je t-test s ciljem utvrđivanja postoje li razlike između ispitanika koji žive u Klagenfurtu (Austrija) i onih koji žive u Rijeci (Hrvatska) u slaganju s tvrdnjom *Zemlja u kojoj živim se ustavno treba odrediti kao država svih svojih građana bez obzira na nacionalnost*. Rezultat t-testa je statistički značajan ($t(336)=2,829$, $p<0,05$). Učenici u Rijeci ($M=3,75$, $SD=1,118$) su se češće izjasnili za slaganje s tvrdnjom nego učenici iz Klagenfurta ($M=3,41$, $SD=1,046$). Tendencija odgovora učenika u Rijeci ide prema pozitivnijem stavu, odnosno tomu da se uglavnom slažu s navedenom tvrdnjom. Rezultati analize su pokazali da su učenici iz Rijeke otvoreniji po pitanju ustavnog određenja države u kojoj žive, odnosno smatraju da se država treba odrediti kao država svih svojih građana bez obzira na nacionalnosti. Međutim, treba istaknuti kako se čak 57,1% učenika izjasnilo da se u potpunosti slaže s navedenom tvrdnjom, dok se 11,8% izjasnilo da se uopće ne slaže s tvrdnjom da se Hrvatska ustavno treba odrediti kao država svih svojih građana bez obzira na nacionalnost. Za učenike Klagenfurta se može istaknuti kako je najveći postotak učenika zauzeo neutralan stav prema tvrdnji, odnosno njih se 44,7% % slaže, a 17,4% se ne slaže s tvrdnjom. Rezultati su vidljivi u Tablici 5.

**Zemlja u kojoj živim se ustavno treba odrediti kao država svih
svojih građana bez obzira na nacionalnost**

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	3,8%	3,8%
Uglavnom se ne slažem	8%	13,6%
Niti se slažem, niti se ne slažem	30,2%	34,8%
Uglavnom se slažem	24,1%	28,8%
U potpunosti se slažem	33%	15,9%
Bez odgovora	0,9%	3%
Ukupno	100%	100%
M	3,76	3,41
SD	1,118	1,046

Tablica 5 Ustavno određenje države

8.2.2 Euroskepticizam

Prijašnja istraživanja o stavovima prema ulasku Hrvatske u Europsku uniju pokazala su određenu dozu euroskepticizma (Mesić, Bagić, 2011). Učenici iz Rijeke se najčešće slažu (46,7%) s tvrdnjom da je Europska unija dobra za sve narode i države Europe zbog njihove veće povezanosti i razumijevanja. Njih 20,2% se ne slaže s tvrdnjom, dok je trećina ostala suzdržana (33%). Učenici iz Klagenfurta su gotovo podjednako zauzeli pozitivan (30,3%), negativan (32,6%) i neutralan stav (34,8%) po tom pitanju.

Europska unija je dobra za sve narode i države Europe

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	9,4%	9,8%
Uglavnom se ne slažem	10,8%	20,5%
Niti se slažem, niti se ne slažem	33%	34,8%
Uglavnom se slažem	30,2%	23,5%
U potpunosti se slažem	16,5%	9,1%
Bez odgovora	0	2,3%
Ukupno	100%	100%
M	3,33	3,02
SD	1,159	1,111

Tablica 6 Euroskepticizam

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji *Europska unija dobra je za sve narode i države Europe zbog*

njihove veće povezanosti i razumijevanja. Utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika ($t(339)=2,507, p<0,05$). Unatoč tome što je Hrvatska osamnaest godina¹³ kraće članica Europske unije, srednjoškolci iz Rijeke češće ($M=3,33, SD=1,159$) zauzimaju pozitivniji stav u odnosu na srednjoškolce iz Klagenfurta ($M=3,02, SD=1,111$). Moguće je da ekonomska situacija pojedinih država utječe na stavove učenika o Europskoj uniji. Vjerojatno učenici Rijeke Europsku uniju promatraju kao dodatan izvor financijske pomoći njihovoj državi, za razliku od učenika Klagenfurta koji žive u ekonomski stabilnijoj državi.

8.2.3 Utjecaj Europske unije na identitet

Ključan pojam vezan za Europsku uniju je *europski identitet*. Pojam se javlja kao primarna strategija za poticanje potpore javnosti projektu europskih integracija i ujedinjavanja. (Stavrakakis, 2005). Kao što je već spomenuto, identitet daje osjećaj pripadnosti određenoj grupi kroz koju se pojedinac poistovjećuje s vrijednostima i interesima grupe u cjelini (Šiber, 1988, prema Franceškov i sur., 2005). Zato su početkom sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća europske institucije u pitanju identiteta vidjele „*novi recept za povećanje potpore javnosti i socijalne legitimnosti, za stvaranje osjećaja zajedničke pripadnosti i identifikaciju s europskim institucijama i programom europeizacije na svim razinama*“ (Stavrakakis, 2005: 102). Europski identitet trebao bi doprinijeti zajedništvu, međusobnom razumijevanju i poštovanju građana Europe. Prijašnje istraživanje pokazalo je kako se čak 42% građana izjasnilo da ulazak u Europsku uniju ugrožava hrvatski kulturni identitet, njih 39% se izjasnilo kako Europska unija općenito šteti nacionalnim i kulturnim identitetima članica, i njih 37% prepoznaje opasnost za nacionalni identitet u prekograničnoj suradnji europskih regija (Mesić, Bagić, 2011). Zanimljivo je istaknuti rezultate Eurobarometra iz 2000. godine, kada se strah od gubitka nacionalnog identiteta i kulture u pojedinim zemljama kretao od 38% do 66% (Mesić i Bagić, 2011). Rezultati ovog istraživanja pokazali su kako u visokom postotku i učenici Rijeke (40,%) i Klagenfurta (41,7%) su ostali suzdržani. Učenici Klagenfurta su češće zauzeli negativan stav (43,2%) prema tvrdnji nego pozitivan (15,2%). Isto vrijedi i za učenike Rijeke, 17,9% ih se složilo s tvrdnjom i 41,5% se nije složilo s tvrdnjom.

¹³ Hrvatska je pristupila Europskoj uniji 1. srpnja 2013. godine, dok je Austrije pristupila 1. siječnja 1995. godine (http://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/austria_hr#austrija_u_europskoj_uniji)

Europska unija šteti nacionalnom i kulturnom identitetu članica

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	11,3%	17,4%
Uglavnom se ne slažem	30,2%	25,8%
Niti se slažem, niti se ne slažem	40,1%	41,7%
Uglavnom se slažem	10,8%	9,1%
U potpunosti se slažem	7,1%	6,1%
Bez odgovora	0,5%	0
Ukupno	100%	100%
M	2,72	2,61
SD	1,039	1,068

Tablica 7 Europska unija šteti nacionalnom i kulturnom identitetu članica

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca naspram tvrdnje. Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika ($t(341)=0,981$, $p>0,05$) u stavovima srednjoškolaca Rijeke i Klagenfurta prema tvrdnji kako Europska unija šteti nacionalnom i kulturnom identitetu članica.

8.2.4 Etnička i vjerska heterogenost

Kako u Hrvatskoj, tako i u Austriji žive pripadnici drugih nacionalnih i etničkih manjina, što je već prije navedeno.¹⁴ Pitanja koja su se odnosila na etničku i vjersku heterogenost glasila su: *U Hrvatskoj, odnosno Austriji, stjecajem povijesnih i političkih okolnosti, uz Hrvate, tj. Austrijance, žive i pripadnici drugih nacionalnih i etničkih manjina. Je li to stanje dobro ili loše za Hrvatsku, odnosno Austriju?* i *U Hrvatskoj, odnosno Austriji, stjecajem povijesnih i političkih okolnosti, uz katolike žive i pripadnici drugih vjera (pravoslavne, islamske, protestantske, židovske). Je li to dobro ili loše za Hrvatsku, odnosno Austriju?* Prijašnje istraživanje pokazalo je da je gotovo svaki treći građanin bez jasnoga stava prema ulozi manjina u hrvatskome društvu, što upućuje na stanovitu zbunjenost i neodređenost oko većinsko-manjinskih odnosa, a možda i socijalni konformizam (Mesić, Bagić, 2011). Nadalje, navode kako se neutralna pozicija – da kulturna heterogenost nije ni dobra ni loša – može smatrati izrazom pomirenja s povijesno određenim stanjem etničko-vjerske strukture

¹⁴ Hrvatska se smatra pluralnim društvom, međutim ona je jedna od najhomogenijih zemalja na svijetu. Taj podatak navodi novinarka Jutarnjeg lista Pavić, koja ističe kako unatoč tome što u Hrvatskoj živi oko pedesetak različitih naroda, od Peruanaca i Novozelanzana do Estonaca i Armenaca, oni svi zajedno čine manje od 10% stanovništva (Pavić, 2012). Unatoč tome što u Austriji živi veliki broj migranata i pripadnika drugih nacionalnih manjina, u Austriji je službeno priznato samo šest nacionalnih manjina: Slovenci, Hrvati, Česi, Romi, Mađari, Slovaci (Ziegler, Pachel, 2016).

hrvatskoga društva. Naglašavaju da će se ispitanici prije ili kasnije opredijeliti za jednu od suprotstavljenih strana, „*bilo zbog zaoštrenih društvenih odnosa u vezi s različitostima ili zbog novih saznanja i usvajanja novih vrednota koje će im pružiti jasniju orijentaciju u zauzimanju određenoga stava.*“ (Mesić, Bagić, 2011: 16). Slično su pokazali rezultati istraživanja kod učenika Austrije i Hrvatske. Učenici iz Hrvatske i iz Austrije su se najčešće izjašnjavali za stav da to nije ni dobro ni loše za zemlju u kojoj žive, a najrjeđe su se opredijelili za odgovore da je to jako dobro ili jako loše za zemlju u kojoj žive. Može se reći kako je prevladao socijalni konformizam kod učenika. Važno je napomenuti da religijska struktura stanovništva Hrvatske i Austrije većinom obuhvaća vjernike rimokatoličke vjeroispovijesti (DZS, 2013, Katholische Kirche Österreich, 2017).

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoji li razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji. Rezultati t-testa¹⁵ nisu statistički značajni prema tvrdnji koja se odnosi na etničku heterogenost ($t(342)=-0,847, p>0,05$), ni na vjersku heterogenost ($t(342)=-1,628, p>0,05$).

Moguće je da su se riječki učenici zbog objektivno niskog postotka stanovnika drugog nacionalnog podrijetla najčešće opredijelili za neutralan stav, odnosno kako to nije ni dobro ni loše za zemlju u kojoj žive. Slična situacija je i s učenicima iz Klagenfurta. Najčešći odgovor učenika bio je da to nije ni dobro ni loše za zemlju u kojoj žive, zatim slijedi stav da je to dobro za zemlju u kojoj žive, te stav da to nije dobro. Najrjeđe su se izjašnjavali za stavove da je to jako dobro ili jako loše za zemlju u kojoj žive, odnosno za stav koji se odnosi na to da uz većinski narod žive i pripadnici drugi nacionalnih i etničkih manjina. Rezultati su vidljivi u Tablici 8.

¹⁵ U Hrvatskoj, odnosno Austriji stjecajem povijesnih i političkih okolnosti, uz Hrvate, tj. Austrijance, žive i pripadnici drugih nacionalnih i etničkih manjina. Je li to stanje dobro ili loše za Hrvatsku, odnosno Austriju?

($t(342)=-0,847, p>0,05$)

U Hrvatskoj, odnosno Austriji, stjecajem povijesnih i političkih okolnosti, uz katolike žive i pripadnici drugih vjera (pravoslavne, islamske, protestantske, židovske). Je li to dobro ili loše za Hrvatsku, odnosno Austriju?

($t(342)=-1,628, p>0,05$)

	Rijeka		Klagenfurt	
	Etnička heterogenost	Vjerska heterogenost	Etnička heterogenost	Vjerska heterogenost
To je jako dobro za Hrvatsku	6,6 %	7,1 %	3,8 %	4,5 %
To je uglavnom dobro za Hrvatsku	25,9 %	23,6 %	25,8 %	22 %
To nije ni dobro ni loše za Hrvatsku	50 %	54,2 %	49,2 %	52,3 %
To je uglavnom loše za Hrvatsku	11,8 %	10,8 %	16,7 %	13,6 %
To je jako loše za Hrvatsku	5,7 %	4,2 %	4,5 %	7,6 %
Ukupno	100 %	100%	100 %	100%
M	2,84	2,82	2,92	2,98
SD	0,920	0,876	0,870	0,920

Tablica 8 Stavovi prema etničkoj i vjerskoj heterogenosti

8.2.5 Otvoreno društvo

Rezultati prijašnjeg istraživanja iz 2011. godine pokazali su izrazito visoki postotak slaganja s tvrdnjom da *Hrvatska treba biti kulturno otvoreno i tolerantno društvo*. Čak 91 % ispitanika se slaže s tom tvrdnjom, što odudara od drugih nalaza o vrijednosnim orijentacijama u hrvatskom društvu, navode Mesić i Bagić (2011). Srednjoškolci Rijeke i Klagenfurta nisu imali toliko visoki postotak slaganja s tvrdnjom. Riječki srednjoškolci su se češće izjasnili za pozitivan stav (76,4%) prema tvrdnji nego srednjoškolci iz Klagenfurta (69,7%). Srednjoškolci iz Klagenfurta češće su imali negativan stav prema tvrdnji da njihova zemlja treba biti kulturno otvoreno i tolerantno društvo (13,6 %) u odnosu na riječke srednjoškolce (5,7%).

Moja zemlja treba biti kulturno otvoreno i tolerantno društvo

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	2,4%	3,8%
Uglavnom se ne slažem	3,3%	9,8%
Niti se slažem, niti se ne slažem	17,5%	16,7%
Uglavnom se slažem	33%	30,3%
U potpunosti se slažem	43,4%	39,4%
Bez odgovora	0,5%	0
Ukupno	100%	100%
M	4,12	3,92
SD	0,973	1,139

Tablica 9 Otvoreno društvo

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji *Moja zemlja treba biti kulturno otvoreno i tolerantno društvo*. Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika ($t(341)=1,726$, $p>0,05$). Neovisno o mjestu stanovanja (Austrija ili Hrvatska), učenici su najvećim dijelom zauzeli pozitivan stav prema tvrdnji, što govori kako se većina ipak zalaže za tolerantnost u društvu i kulturnu otvorenost.

8.2.6 Podupiranje nacionalnih manjina

Ranije u istraživanju (Mesić, Bagić, 2011) dobiven je podatak kako se 76 % ispitanika složilo s tvrdnjom *Moja zemlja treba podupirati održavanje i napredak svojih nacionalnih manjina*, dok se njih 15,5 % nije složilo s navedenom tvrdnjom. Rezultati istraživanja pokazali su kako su ispitanici iz Rijeke najčešće zauzimali neutralan stav (40,6%), zatim pozitivan (39,6%). Ipak, postotak od 19,8% ispitanika koji se ne slažu s tvrdnjom zabrinjavajući je. Učenici iz Klagenfurta su još češće nego učenici iz Rijeke zauzimali negativan stav, čak jedna četvrtina ispitanika (25%). Zatim se njih 37,8% složilo s tvrdnjom, dok ih je nešto više od trećine ostalo neutralno (36,4 %) po tom pitanju.

Moja zemlja treba podupirati održavanje i napredak svojih nacionalnih manjina

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	6,6%	3%
Uglavnom se ne slažem	13,2%	22%
Niti se slažem, niti se ne slažem	40,6%	36,4%
Uglavnom se slažem	27,8%	29,5%
U potpunosti se slažem	11,8%	8,3%
Bez odgovora	0	0,8%
Ukupno	100%	100%
M	3,25	3,18
SD	1,043	0,975

Tablica 10 Podupiranje nacionalnih manjina

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji *Moja zemlja treba podupirati održavanje i napredak svojih nacionalnih manjina*. Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika ($t(341)=0,590$, $p>0,05$). Učenici iz Rijeke i iz Klagenfurta su najčešće zauzeli neutralan stav po pitanju treba li zemlja u kojoj žive podupirati održavanje i napredak svojih nacionalnih manjina, što govori

u prilog tome da su im nejasni pojedini društveno-politički odnosi te zbog toga ne zauzimaju pozitivan ili negativan stav.

Zaključno o stavovima srednjoškolaca naspram otvorenosti i poticanja različitosti u zemlji u kojoj žive:

Analiza rezultata djelomično je potvrdila drugu hipotezu koja je glasila da postoji statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca Rijeke i Klagenfurta prema otvorenosti i poticanju kulturnih različitosti u zemlji u kojoj žive. Očekivalo se da će srednjoškolci Klagenfurta iskazati pozitivnije stavove. Utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika u stavovima prema tvrdnji kako se država u kojoj žive treba odrediti kao država svih svojih građana. Učenici iz Rijeke iskazali su pozitivnije stavove u odnosu na srednjoškolce Klagenfurta. Također postoji statistički značajna razlika u stavovima prema tvrdnji kako je Europska unija dobra za sve narode i države Europe, kada su učenici Rijeke iskazali pozitivnije stavove unatoč tome što je Hrvatska osamnaest godina kraće u Europskoj uniji. U ostalim tvrdnjama nije utvrđena statistički značajna razlika. Ne postoji razlika u stavovima srednjoškolaca prema etničkoj i vjerskoj heterogenosti u zemlji u kojoj žive, ali svakako treba istaknuti kako su u visokom postotku učenici obje zemlje zauzeli neutralni stav, što ukazuje na određenu neodlučnost i nejasne odnose većinsko-manjinskih odnosa. Neutralni stav su najčešće zauzeli i pri tvrdnji koja se odnosila na održavanje i napredak nacionalnih manjina. U najvišem postotku učenici obje zemlje su zauzeli pozitivan stav prema tvrdnji kako zemlja u kojoj žive treba biti kulturno otvoreno i tolerantno društvo. To govori u prilog tome kako se većina ipak zalaže za tolerantnost u društvu i kulturnu otvorenost.

8.3 Stavovi srednjoškolaca prema nacionalnim manjinama

Stavovi srednjoškolaca prema nacionalnim manjinama operacionalizirani su tvrdnjama koje su podijeljene u dvije skupine, ovisno o tome jesu li pozitivno ili negativno usmjerene prema manjinama. Uz pomoć ovih tvrdnji odgovorit će se na četvrtu hipotezu koja glasi: očekuje se statistička značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema nacionalnim manjina koje žive u njihovoj zemlji, pri tome očekujući da će učenici iz Klagenfurta iskazati pozitivnije stavove u odnosu na srednjoškolce iz Rijeke.

Pozitivne tvrdnje o nacionalnim manjinama:

Pozitivne tvrdnje o nacionalnim manjinama su sljedeće: *Manjinski narodi su važan dio kulturnog napretka ove zemlje; Za moju zemlju je dobro što u njoj žive različiti narodi s različitom kulturom; Običaje manjinskih naroda i drugi trebaju poštivati; Moj narod bi trebao pomoći drugim narodima koji žive u ovoj zemlji da sačuvaju svoje kulturno naslijeđe; Svi građani RH, bez obzira na njihovu narodnost, trebaju imati jednake mogućnosti.*

8.3.1 Manjinski narodi su dio kulturnog napretka

Prijašnje istraživanje iz 2013. godine pokazalo je kako se 40,45% ispitanika ne slaže s tvrdnjom da su manjinski narodi dio kulturnog napretka zemlje, dok ih se 22,44% slaže s tvrdnjom. Njih 37,12% ostalo je suzdržano (Buterin, Jagić, 2013). Ispitanici u istraživanju 2013. godine su također bili srednjoškolci iz Hrvatske pa je zanimljivo uočiti kako je visoki postotak srednjoškolaca ostao suzdržan. Slično je i sa srednjoškolcima Rijeke i Klagenfurta – 46,7% riječkih učenika i 29,5% klagenfurtskih učenika je ostalo suzdržano. Čak se 43,2% učenika iz Klagenfurta ne slaže s navedenom tvrdnjom, a riječkih 28,2%. Nešto manje od trećine učenike Rijeke (24,6%) i Klagenfurta (26,6%) slaže se s navedenom tvrdnjom. Rezultati su vidljivi u Tablici 11.

Manjinski narodi su važan dio kulturnog napretka ove zemlje

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	12,3%	16,7%
Uglavnom se ne slažem	16,5%	26,5%
Niti se slažem, niti se ne slažem	46,7%	29,5%
Uglavnom se slažem	17,5%	20,5%
U potpunosti se slažem	7,1%	6,1%
Bez odgovora	0	0,8%
Ukupno	100%	100%
M	2,91	2,73
SD	1,053	1,151

Tablica 11 - Manjinski narod kao dio kulturnog napretka

Proveden je t-test za nezavisne uzorke kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji: *Manjinski narodi su važan dio kulturnog napretka ove zemlje*. Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika ($t(341)=1,457$ $p>0,05$) u stavovima učenika iz Rijeke ($M=2,91$, $SD=1,053$) i učenika iz Klagenfurta ($M=2,73$, $SD=1,151$). Osim što su ispitanici suzdržani, poražavajuće je kako samo manje od

trećine učenika manjinske narode percipira kao važan dio kulturnog napretka zemlje u kojoj žive.

8.3.2 Multikulturalnost je pozitivna za zemlju u kojoj živim

Za analizu stavova prema manjinama analizirani su stavovi srednjoškolaca o tvrdnji *Za moju zemlju je dobro što u njoj žive različiti narodi s različitom kulturom*. Prijašnje istraživanje pokazalo je da se 23,18% srednjoškolaca ne slaže s tvrdnjom, odnosno 36,78 % njih složilo se s tvrdnjom. Visoki postotak (40,04%) srednjoškolaca iz 2013. ostao je suzdržan (Buterin, Jagić, 2013). Rezultati ankete provedene ovim istraživanjem pokazali su kako se više od trećine učenika slaže s navedenom tvrdnjom. Također, trećina učenika je ostala neutralna. Učenici iz Klagenfurta (29,5%) su se češće izjasnili da se ne slažu s tvrdnjom u odnosu na učenike iz Rijeke (22,7%). Rezultati su vidljivi u Tablici 12.

Za moju zemlju je dobro što u njoj žive različiti narodi s različitom kulturom

	Hrvatska	Austrija
Uopće se ne slažem	7,1%	8,3%
Uglavnom se ne slažem	15,6%	21,2%
Niti se slažem, niti se ne slažem	43,4%	33%
Uglavnom se slažem	21,7%	25%
U potpunosti se slažem	12,3%	11,4%
Bez odgovora	0	0,8%
Ukupno	100%	100%
M	3,17	3,10
SD	1,060	1,122

Tablica 12 - Multikulturalnost je pozitivna za zemlju u kojoj živim

Proveden je t-test za nezavisne uzorke kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji: *Za moju zemlju je dobro što u njoj žive različiti narodi s različitom kulturom*. Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika ($t(341)=0,547$ $p>0,05$) u stavovima učenika iz Rijeke ($M=3,17$, $SD=1,060$) i učenika iz Klagenfurta ($M=3,10$, $SD=1,122$). Više od trećine ispitanika ostaje suzdržano prema ovoj tvrdnji. Također, više od trećine učenika iskazuje stav da se slažu s tvrdnjom te je relativno visok postotak onih koji se ne slažu s tvrdnjom.

8.3.3 Običaje manjinskih naroda i drugi trebaju poštivati

Fanuko (2007) navodi običaje pod kulturne značajke koje su važne članovima etničkih grupa. Uz jezik, religiju, povijest i podrijetlo, te način odijevanja, običaji su karakteristike po kojima se pojedine etničke grupe razlikuju od drugih. Zato je važno kod učenika sustavno razvijati i potkrepljivati pozitivne znakove kulturnih vrijednosti i poštovati razlike s kojima se učenici mogu susresti (Blažević Simić, 2011). Poštivanje različitosti ne treba se odvijati samo u školama, već u svakodnevnom životu i svakom susretu s drugima. Prijašnje istraživanje pokazalo je kako se više od polovice (63,02%) ispitanika složilo s tom tvrdnjom. Suzdržanih je 22,09%, te se 14,88% njih nije složilo s tom tvrdnjom (Buterin, Jagić, 2013). Nešto više od polovice ispitanika (53%) iz Klagenfurta iskazalo je pozitivan stav prema tvrdnji, dok ih se 16,6 % nije složilo s tvrdnjom. Riječki su se srednjoškolci rjeđe izjasnili za negativan stav (10,4%), dok ih se 66% složilo s tvrdnjom. Manje od trećine ispitanika iz oba grada ostalo je suzdržano. Rezultati su vidljivi u Tablici 13.

Običaje manjinskih naroda i drugih treba poštivati

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	3,8%	4,5%
Uglavnom se ne slažem	6,6%	12,1%
Niti se slažem, niti se ne slažem	23,1%	28%
Uglavnom se slažem	36,3%	34,8%
U potpunosti se slažem	29,7%	18,2%
Bez odgovora	0,5%	2,3%
Ukupno	100%	100%
M	3,82	3,51
SD	1,054	1,076

Tablica 13 - Običaje manjinskih naroda treba poštivati

Proveden je t-test s ciljem utvrđivanja razlika između ispitanika koji žive u Klagenfurtu (Austrija) i onih koji žive u Rijeci (Hrvatska) u slaganju s tvrdnjom: *Običaje manjinskih naroda i drugih treba poštivat*. Rezultat t-testa je statistički značajan ($t(338)=2,597$, $p<0,05$). Učenici iz Rijeke ($M=3,82$, $SD=1,054$) češće su se složili s tvrdnjom nego učenici iz Klagenfurta ($M=3,51$, $SD=1,076$). Odnosno, učenici iz Rijeke imaju blago pozitivnije stavove o različitosti. Poštivanje običaja drugih naroda odlika je interkulturalne kompetentnosti. Analizirajući ove rezultate prema Bennettovom razvojnom modelu interkulturalne

osjetljivosti, učenici Rijeke su u prvoj fazi etnorelativnog pristupa za koju je karakteristično prihvaćanje razlika i poštivanje kulturnih razlika. Za učenike Klagenfurta može se reći kako se po ovom pitanju nalaze između treće etnocentrične faze (koja se odnosi na prve naznake poštivanja drukčijeg pogleda na svijet) i prve faze etnorelativnog pristupa, poput učenika Rijeke.

8.3.4 Pomoć manjinskim narodima u očuvanju kulturnog naslijeđa

Rezultati prijašnjeg istraživanja pokazali su kako se gotovo pola (47,79%) ispitanika složilo s tvrdnjom kako Hrvati trebaju pomoći manjinskim narodima u očuvanju kulturnog naslijeđa. Trećina ih je ostala suzdržana, a 18,83% ih se nije složilo s tvrdnjom (Buterin, Jagić, 2013). Relativno su slični rezultati srednjoškolaca Rijeke: 48,6% se slaže s tvrdnjom, 16,9% se ne slaže s tvrdnjom, a 34% ih je ostalo suzdržano. Proveden je t-test da bi se utvrdilo postoje li razlike između srednjoškolaca Rijeke i Klagenfurta u slaganju s tvrdnjom: *Hrvatski, odnosno austrijski narod bi trebao pomoći drugim narodima koji žive u Hrvatskoj, odnosno Austriji da sačuvaju svoje kulturno naslijeđe*. Rezultat t-testa ($t(340)=5,803$, $p<0,05$) je statistički značajan. Učenici Rijeke statistički se značajno češće slažu ($M=3,44$, $SD=1,095$) s tvrdnjom u odnosu na učenike Klagenfurta ($M=2,73$, $SD=1,080$). Osjetljivost za drugoga usmjerava naše ponašanje i postupke prema aktivnom i odgovornom suživotu u multikulturalnoj sredini (Čebren, 2005, prema Piršl, 2007). Senzibilitet i pomoć manjinskim narodima u očuvanju njihova kulturna naslijeđa prvenstveno ovisi o međusobnom poštovanju i toleranciji prema drugačijem. Po ovom pitanju srednjoškolci Rijeke su tolerantniji i interkulturalno kompetentniji u odnosu na srednjoškolce Klagenfurta.

Hrvatski, odnosno austrijski narod bi trebao pomoći drugim narodima koji žive u Hrvatskoj, odnosno Austriji da sačuvaju svoje kulturno naslijeđe

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	6,1 %	15,9 %
Uglavnom se ne slažem	10,8 %	21,2 %
Niti se slažem, niti se ne slažem	34 %	40,9 %
Uglavnom se slažem	30,7 %	15,9 %
U potpunosti se slažem	17,9 %	5,3 %
Bez odgovora	0,5 %	0,8 %
Total	100%	100%
M	3,44	1,095
SD	2,73	1,080

Tablica 14 Pomoć manjinskim narodima u očuvanju kulturnog naslijeđa

8.3.5 Jednake mogućnosti za sve

Prijašnje istraživanje pokazalo je kako se više od pola srednjoškolaca, točnije 67,43% slaže s tvrdnjom da svi građani Republike Hrvatske trebaju imati jednaka prava, 18,33% se ne slaže s tvrdnjom, dok ih je 19,03% ostalo suzdržano (Buterin, Jagić, 2013). Unatoč relativno visokom postotku slaganja s tvrdnjom da *Svi građani Republike Hrvatske/Austrije, bez obzira na njihovu narodnost, trebaju imati jednake mogućnosti*, 19% ispitanika koji se ne slažu s tvrdnjom je alarmantan podatak. Učenici iz Rijeke su se češće izjasnili (73,5%) za slaganje s tvrdnjom u odnosu na učenike iz Austrije (68,6%). Odnosno, 11,8% riječkih i 14,4% austrijskih srednjoškolaca izjasnilo se da se ne slaže s navedenom tvrdnjom. Rezultati su vidljivi u Tablici 15.

Svi građani RH/AU, bez obzira na njihovu narodnost, trebaju imati jednake mogućnosti

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	3,8%	3,8%
Uglavnom se ne slažem	8%	10,6%
Niti se slažem, niti se ne slažem	14,6%	16,7%
Uglavnom se slažem	29,2%	30%
U potpunosti se slažem	44,3%	38,6%
Ukupno	100%	100%
M	4,02	1,120
SD	3,89	1,148

Tablica 15 Jednake mogućnosti za sve

Proveden je t-test za nezavisne uzorke kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji: *Svi građani RH, bez obzira na njihovu narodnost, trebaju imati jednake mogućnosti*. Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika ($t(342)=1,034$ $p>0,05$) u stavovima učenika iz Rijeke ($M=4,02$ $SD=1,120$) i učenika iz Klagenfurta ($M=3,89$, $SD=1,148$). Pozitivan rezultat predstavlja to što većina učenika smatra da svi trebaju imati jednake mogućnosti neovisno o njihovoj narodnosti.

Negativne tvrdnje o nacionalnim manjinama

Negativne tvrdnje o nacionalnim manjinama su sljedeće: *U mojoj zemlji živi previše pripadnika drugih naroda; Teško je pronaći „zajednički jezik“ s pripadnicima drugih naroda koji žive u ovoj zemlji; Briga za probleme drugih naroda koji žive u ovoj zemlji je gubitak vremena; S obzirom na to da žive u ovoj zemlji, manjinski narodi bi se trebali u određenoj mjeri odreći svojih kulturnih uvjerenja i običaja; U ovoj zemlji previše pažnje se posvećuje manjinskim narodima; Ukoliko manjinski narodi žele zadržati svoje običaje, tada bi to trebali činiti u privatnosti.*

8.3.6 Previše nacionalnih manjina i drugih naroda živi u mojoj zemlji

Analizom tvrdnje *U mojoj zemlji živi previše pripadnika drugih naroda* utvrdit će se stavovi srednjoškolaca prema etničkoj heterogenosti te koliko su nacionalne manjine dobrodošle u odnosu na većinski narod. Prijašnje istraživanje pokazalo je kako su srednjoškolci najčešće zauzeli negativan stav (40,45%) prema tvrdnji, a zatim neutralan (37,12%). Nešto manje od četvrtine (22,44%) ih se izjasnilo da se slaže s tvrdnjom (Buterin, Jagić, 2013). Što se tiče učenika Rijeke, rezultati su pokazali kako ih se četvrtina (25%) slaže s tvrdnjom, manje od trećine (29,7%) ih je ostalo suzdržano po tom pitanju, te ih se 44,8% ne slaže s tvrdnjom. Učenici iz Klagenfurta su se češće složili s tvrdnjom (38,6%) u odnosu na riječke učenike, četvrtina ih je ostala suzdržana, te ih se 36,3% nije složilo s tvrdnjom. Rezultati su vidljivi u Tablici 16.

U mojoj zemlji živi previše pripadnika drugih naroda

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	19,3%	13,6%
Uglavnom se ne slažem	25,5%	22,7%
Niti se slažem, niti se ne slažem	29,7%	25%
Uglavnom se slažem	14,6%	26,5%
U potpunosti se slažem	10,4%	12,1%
Bez odgovora	0,5%	0
Ukupno	100%	100%
M	2,71	3,01
SD	1,233	1,239

Tablica 16 U mojoj zemlji živi previše pripadnika drugih naroda

Proveden je t-test s ciljem utvrđivanja razlika između ispitanika u slaganju s tvrdnjom *U mojoj zemlji živi previše pripadnika drugih naroda*. Rezultat t-testa je statistički značajan ($t(341)=-2,164$, $p<0,05$). Srednjoškolci iz Klagenfurta se češće slažu ($M=3,01$, $SD=1,239$) s tvrdnjom nego srednjoškolci iz Rijeke ($M=2,71$, $SD=1,233$). Srednjoškolci iz Rijeke otvoreniji su prema etničkoj heterogenosti, dok su srednjoškolci Klagenfurta gotovo jednako podijeljeni između pozitivnog (36,3%) i negativnog (38,6%) stava o tvrdnji. Rezultati austrijskih učenika ujedno su i odraz tadašnje političke situacije koja se odvijala uslijed predsjedničkih izbora u Austriji. To je bila vrlo neizvjesna utrka za predsjedničko mjesto između Hofera, kandidata Slobodarske stranke u Austriji (predstavlja ekstremnu desnicu) i Van der Bellena, neovisnog kandidata koji je imao potporu Zelenih. Hofer je svoju kampanju bazirao na protivljenju primanja izbjeglica i tražitelja azila, te je u jednom trenutku imao vodstvo od 51.9% prema 48.1% posto glasova (jutarnji.hr, 2016, Bader, 2016).¹⁶

8.3.7 *Komunikacija s pripadnicima drugih naroda koji žive u ovoj zemlji*

Interkulturalna komunikacija je djelovanje usmjereno k međusobnom razumijevanju; proces koji je dinamičan te je naglasak na ravnopravnoj interakciji, a ne na *vlastitom* i *tudem* (Mrnjaus i sur., 2013). Interkulturalna komunikacija ima sve karakteristike ljudske komunikacije, a označava sporazumijevanje dviju ili više osoba koje pripadaju različitim kulturama (Lewinski-Reuter, Lüddemann, 2011, prema Mrnjaus i sur., 2013). Koliko je uspješna komunikacija s pripadnicima manjinskih grupa analizirat će se interpretacijom tvrdnje: *Teško je pronaći „zajednički jezik“ s pripadnicima drugih naroda koji žive u ovoj zemlji*. Rezultati prijašnjeg istraživanja pokazuju kako se 46,16% hrvatskih srednjoškolaca nije složilo s tvrdnjom, odnosno, 21,01% ih se složilo, te ih je trećina (32,83%) ostala suzdržana (Buterin, Jagić, 2013). Srednjoškolci Rijeke su u relativno visokom postotku (51,4%) zauzeli negativan stav, odnosno njih 22,6 % iskazalo je neutralan stav prema tvrdnji, a malo više od četvrtine se složilo da je teško pronaći *zajednički jezik* s pripadnicima drugih naroda. Čak se 50% srednjoškolaca Klagenfurta složilo s tvrdnjom, 16,7% je iskazalo neutralan stav, dok se trećina (32,6%) ne slaže s tvrdnjom. Rezultati su vidljivi u Tablici 17.

¹⁶ Međutim, oko 750 000 glasova poslanih poštom bilo je za nezavisnog kandidata Van der Bellena. (jutarnji.hr., 2016.). U konačnici, izbori su ponovljeni te je pobijedio Van der Bellen s ukupno 53% glasova (Bader, 2016).

**Teško je pronaći „zajednički jezik“ s pripadnicima drugih naroda
koji žive u ovoj zemlji**

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	21,7%	11,4%
Uglavnom se ne slažem	29,7%	21,2%
Niti se slažem, niti se ne slažem	22,6%	16,7%
Uglavnom se slažem	17,5%	32,6%
U potpunosti se slažem	8,5%	17,4%
Bez odgovora	0	0,8%
Ukupno	100%	100%
M	2,61	3,24
SD	1,240	1,288

Tablica 17- Komunikacija s pripadnicima drugih naroda koji žive u ovoj zemlji

Proveden je t-test da bi se utvrdilo postoje li razlike u stavovima ispitanika u slaganju s tvrdnjom *Teško je pronaći „zajednički jezik“ s pripadnicima drugih naroda koji žive u ovoj zemlji*. Rezultat t-testa pokazao je da postoji statistički značajna razlika ($t(341)=-4,458$, $p<0,05$). Srednjoškolci Klagenfurta su se češće složili s tvrdnjom ($M=3,24$, $SD=1,288$) nego učenici iz Rijeke ($M=2,61$ $SD=1,240$).

Analizirajući rezultate, moglo bi se zaključiti kako su učenici Rijeke interkulturalno kompetentniji u odnosu na učenike Klagenfurta. Međutim, tu u obzir treba uzeti neke činjenice koje se odnose na demografske podatke. Po broju službeno priznatih nacionalnih manjina i etničkih zajednica Hrvatska bi se mogla smatrati jednom od najmultikulturalnijih europskih zemalja, no manjine čini mali postotak ukupnog stanovništva, samo 7,5 % (Mesić i Bagić, 2011).¹⁷ Po zadnjem popisu stanovništva iz 2008. godine u Austriji živi 855 000 pripadnika drugih naroda, odnosno 10,3%.¹⁸ Postotak manjina koje žive u Austriji nije mnogo viši, no treba imati na umu da su to podaci iz 2008. godine i da će pri sljedećem popisu broj

¹⁷ Priznate manjine u Republici Hrvatskoj su: Albanci, Bošnjaci, Židovi, Srbi, Slovenci, Slovaci, Rusini i Ukrajinci, Romi, Poljaci, Nijemci i Austrijanci, Makedonci, Mađari, Česi, Crnogorci, Bugari, Talijani, Rusi (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske, 2017). Podaci Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske (DZS RH, 2013) pokazuju da je udio Hrvata u nacionalnoj strukturi stanovništva 90,42%. Zatim slijede Srbi s 4,36%, Bošnjaci s 0,73%, Talijani s 0,42%, Albanci s 0,41%, Romi s 0,40%, a udio ostalih pripadnika nacionalnih manjina je pojedinačno manji od 0,40%. Sveukupno, udio pripadnika nacionalnih manjina iznosi 7,67% (DZS RH, 2013).

¹⁸ Od pripadnika EU (od ukupnog postotka stranog stanovništva) u Austriji živi najviše Nijemaca (125 000), Poljaka (36 800), Rumunja (28 700). Oko 292 000 je pripadnika ne- EU država (najviše je pripadnika država bivše Jugoslavije i Turske). Iz Azije ih je oko 58 000, Afrike oko 21 500, te oko 17 700 iz Amerike.

stanovnika drugih naroda vjerojatno biti viši. Također, u Austriji živi brojčano mnogo više ljudi. To sve govori u prilog tezi da je Austrija etnički heterogenija država. Porast broja različitih kultura i brojnost mnogih naroda, osobito posljednji veliki val migracije ljudi iz Sirije, mogući su uzroci tomu da se srednjoškolci Klagenfurta razlikuju od srednjoškolaca Rijeke u stavu komunikacije s drugim narodima.

8.3.8 Briga za druge narode

Interkulturalizam je zamišljen kao da su svi pojedinci ravnopravni; kao *proces gdje nema jednostavnog davanja i primanja, u kojem bi netko bio unaprijed aktivan, a netko pasivan, manje ili više važan (...)* (Hrvatić, 2007: 42). Dionici društva različiti su, svaki sa svojim potrebama. Miran suživot, osim ravnopravnosti u društvu, pretpostavlja da su potrebe pojedinca zadovoljene. Problemi manjinskog naroda ne tiču se samo manjinskih naroda, već i većinskog naroda. Vrijedi i obrnuto, problemi većinskog naroda se svakako tiču i manjinskog naroda. Prijašnje istraživanje pokazalo je kako se više od pola (58,4%) srednjoškolaca iz Hrvatske ne slaže s navedenom tvrdnjom da je briga za probleme drugih naroda koji žive u ovoj zemlji gubitak vremena, 26,72% ih je suzdržanih, te ih se 14,88% slaže s navedenom tvrdnjom (Buterin, Jagić, 2013). Rezultati ovog istraživanja pokazali su kako se 59,9 % riječkih srednjoškolaca nije složilo s tvrdnjom, odnosno 12,3% se složilo s tvrdnjom i 27,8% ih je ostalo suzdržano. Visoki postotak neslaganja (56,8%) nalazimo i kod učenika Klagenfurta, odnosno 18,2% ih se složilo s tvrdnjom, a 24,2% ih je ostalo suzdržano. Rezultati su vidljivi u Tablici 18.

Briga za probleme drugih naroda koji žive u ovoj zemlji je gubitak vremena

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	32,1%	22,7%
Uglavnom se ne slažem	27,8%	34,1%
Niti se slažem, niti se ne slažem	27,8%	24,2%
Uglavnom se slažem	7,1%	15,2%
U potpunosti se slažem	5,2%	3,0%
Bez odgovora	0	0,8%
Ukupno	100%	100%
M	2,25	2,41
SD	1,136	1,095

Tablica 18 - Briga za probleme drugih naroda

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoje li razlike u stavovima ispitanika u slaganju s tvrdnjom: *Briga za probleme drugih naroda koji žive u ovoj zemlji je gubitak vremena*. Rezultat t-testa pokazao je da ne postoji statistički značajna razlika ($t(341)=-1,265$, $p>0,05$). Srednjoškolci Klagenfurta se češće slažu ($M=2,41$, $SD=1,095$) s tvrdnjom u odnosu na riječke srednjoškolce ($M=2,25$, $SD=1,136$). Srednjoškolci Rijeke i Klagenfurta su zauzeli negativan stav prema tvrdnji, odnosno smatraju kako briga za probleme drugih naroda koji žive u istoj zemlji kao i oni nije gubitak vremena.

8.3.9 Odricanje kulturnih uvjerenja i običaja

Razlike u običajima te različita kulturna vjerovanja trebaju biti shvaćeni kao bogatstvo i prednost pojedine zajednice. Upravo pitanje prava na različitost postalo je univerzalno pitanje koje dotiče sva suvremena društva (Gajić, 2011). Stavovi pojedinaca o uvjerenjima i običajima govore nam i o društvu u kojem žive ti pojedinci. Istraživanje koje je ispitivalo stavove srednjoškolaca pokazalo je kako se 43,64% ispitanika nije složilo s tvrdnjom kako bi se manjinski narodi trebali u određenoj mjeri odreći svojih kulturnih uvjerenja i običaja. Trećina učenika (33,11%) izjasnila se za neutralan stav, dok ih se 23,25% složilo s tom tvrdnjom (Buterin, Jagić, 2013).

Riječki srednjoškolci najčešće su se izjasnili za negativan stav (46,2%) prema tvrdnji, dok ih se 24,1% složilo s tvrdnjom. Malo manje od trećine ostalo je suzdržano po tom pitanju. Srednjoškolci iz Klagenfurta najčešće su se složili s tvrdnjom (55,3%), njih 27,3% zauzelo je negativan stav prema tvrdnji, a 16,7% je neutralno. Rezultati su vidljivi u Tablici 19.

S obzirom na to da žive u ovoj zemlji, manjinski narodi bi se trebali u određenoj mjeri odreći svojih kulturnih uvjerenja i običaja

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	23,6%	9,1%
Uglavnom se ne slažem	22,6%	18,2%
Niti se slažem, niti se ne slažem	29,2%	16,7%
Uglavnom se slažem	17,5%	32,6%
U potpunosti se slažem	6,6%	22,7%
Bez odgovora	0,5%	0,8%
Ukupno	100%	100%
M	2,61	3,42
SD	1,212	1,277

Tablica 19 - Odricanje kulturnih uvjerenja i običaja

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoje li razlike u stavovima ispitanika u slaganju s tvrdnjom: *S obzirom na to da žive u ovoj zemlji, manjinski narodi bi se trebali u određenoj mjeri odreći svojih kulturnih uvjerenja i običaja.* Rezultat t-testa pokazao je da postoji statistički značajna razlika ($t(340)=-5,910$, $p<0,05$). Riječki srednjoškolci se ne slažu s tvrdnjom ($M=2,61$, $SD=1,212$) za razliku od srednjoškolaca Klagenfurta koji se blago slažu ($M=3,42$, $SD=1,277$). Prema rezultatima, na Bennetovom modelu interkulturalne osjetljivosti riječki srednjoškolci su u prvoj fazi etnorelativne razine, koja označava poštovanje prema kulturnim razlikama i njihovo prihvaćanje. Međutim, trećina ispitanika ostala je suzdržana, što je relativno puno. Više od polovice ispitanika iz Klagenfurta izjasnilo se da se slažu s tvrdnjom kako se manjinski narod u određenoj mjeri treba odreći svojih kulturnih uvjerenja i običaja. Obzirom na to da se Austrija smatra jednom od modernijih država Europe, ovaj podatak je iznenađenje. Uočena je otvorena neskolonost srednjoškolaca Austrije prema manjinskim narodima, što je specifično za drugu fazu etnocentričnog modela interkulturalne osjetljivosti. Priznavanje prava na različitost, što uključuje i priznavanje različitih kulturnih uvjerenja, jedna je od osnovnih postavki interkulturalnog društva. Rezultati govore u prilog tome da su učenici iz Rijeke interkulturalno kompetentniji u odnosu na učenike iz Klagenfurta.

8.3.10 Pridavanje pažnje manjinskim narodima

Analizirani su stavovi učenika prema tvrdnji da se u njihovoj zemlji previše pažnje posvećuje manjinskim narodima. Prijašnje istraživanje pokazalo je kako se 41,95% učenika iz Hrvatske ne slaže s tvrdnjom da se previše pažnje posvećuje manjinskim narodima, 38,15% ih je suzdržano, dok ih se 19,92% slaže s tvrdnjom (Buterin, Jagić, 2013). Rezultati riječkih i klagenfurtskih srednjoškolaca pokazali su da se ispitanici češće slažu s tvrdnjom nego učenici iz 2013. godine. Više od trećine (36,4%) klagenfurtskih učenika te 25% riječkih slaže se s navedenom tvrdnjom. Učenici iz Rijeke su češće (34,9%) zauzimali negativan stav prema tvrdnji u odnosu na učenike iz Klagenfurta (30,3%). Visok postotak učenika iz obje zemlje ostao je suzdržan. Rezultati su vidljivi u Tablici 20.

U ovoj zemlji previše pažnje se posvećuje manjinskim narodima

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	11,8%	9,8%
Uglavnom se ne slažem	23,1%	20,5%
Niti se slažem, niti se ne slažem	40,1%	32,6%
Uglavnom se slažem	16%	23,5%
U potpunosti se slažem	9%	12,9%
Bez odgovora	0	0,8%
Ukupno	100%	100%
M	3,09	2,87
SD	1,167	1,101

Tablica 20 - Pridavanje pažnje manjinskim narodima

Proveden je t-test da se utvrdi postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji *U ovoj zemlji previše pažnje se posvećuje manjinskim narodima*. Rezultati nisu statistički značajni ($t(341)=-1,750$ $p>0,05$). Učenici iz Klagenfurta su se češće slagali s tvrdnjom ($M=3,09$ $SD=1,167$) nego učenici iz Rijeke ($M=2,87$ $SD=1,101$). U konačnici, može se reći kako je neutralnost moguća posljedica zbunjenosti oko većinsko-manjinskih odnosa, ali i velike migracije ljudi s područja Sirije.

8.3.11 Običaji manjinskih naroda

Poštovanje i miran suživot s drugačijima odlika je interkulturalizma, pa je tako tolerancija prema običajima manjinskih naroda jedan od pokazatelja interkulturalnog društva. Osoba koja je interkulturalno kompetentna usvojila je interkulturalne stavove, znanja i vještine u cilju boljeg razumijevanja i poštivanja različitih kultura (Byram, Zarate, 1997, prema Mrnjauš i sur., 2013). Zato se analizirala tvrdnja koja glasi *Ukoliko manjinski narodi žele zadržati svoje običaje, tada bi to trebali činiti u privatnosti*. Prijašnja istraživanja pokazala su kako su se srednjoškolci gotovo u jednakoj mjeri izjasnili za pozitivan (32,09%) stav, negativan (33,79%) te neutralan stav (34,13%) (Buterin, Jagić, 2013). Srednjoškolci iz Hrvatske su gotovo jednako podijeljeni po tom pitanju.

Što se tiče srednjoškolaca Rijeke, njih 42,5% slaže se s tvrdnjom, dok ih se 28,3% ne slaže s tvrdnjom. Nešto manje od trećine ostalo je suzdržano (29,2%). Srednjoškolci iz Klagenfurta su češće (61,4%) zauzimali pozitivan stav o tvrdnji, a samo ih se 16,6% izjasnilo da se ne slaže s tvrdnjom. Suzdržanih je 22%. Rezultati su vidljivi u Tablici 21.

Ukoliko manjinski narodi žele zadržati svoje običaje, tada bi to trebali činiti u privatnosti

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	11,8%	4,5%
Uglavnom se ne slažem	16,5%	12,1%
Niti se slažem, niti se ne slažem	29,2%	22%
Uglavnom se slažem	22,2%	25,8%
U potpunosti se slažem	20,3%	35,6%
Ukupno	100%	100%
M	3,23	3,76
SD	1,275	1,192

Tablica 21- Običaji manjinskog naroda

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoji li razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji: *Ukoliko manjinski narodi žele zadržati svoje običaje, tada bi to trebali činiti u privatnosti*. Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna razlika ($t(342)=-3,58$, $p<0,05$) u stavovima srednjoškolaca Rijeke ($M=3,23$ $SD=1,275$) i Klagenfurta ($M= 3,76$ $SD=1,192$). Učenici iz Klagenfurta više naginju pozitivnom stavu prema tvrdnji (u odnosu na učenike iz Rijeke). Srednjoškolci iz Rijeke također naginju pozitivnom stavu, ali značajno manje. Kada bi rezultate srednjoškolaca Austrije analizirali prema Bennettovom modelu razvojne interkulturalne osjetljivosti, mogli bismo ih smjestiti u drugu fazu nazvanu *obrana od razlika*. Za tu fazu karakteristično je da pojedinci prepoznaju razlike među grupama, ali s negativnim stajalištem. Srednjoškolci su prepoznali običaje kao kulturnu razliku te su se izjasnili kako ih manjinski narodi trebaju obavljati u privatnosti. Može se reći da su srednjoškolci običaje manjina percipirali kao nešto negativno i nepoželjno te zbog toga smatraju kako se oni trebaju činiti u privatnosti. Trećina učenika iz Rijeke je ostala neutralna po tom pitanju. Učenici iz Rijeke su se najčešće (43,5%) izjasnili da se slažu s tvrdnjom kako manjinski narodi običaji trebaju činiti u privatnosti, odnosno učenici su zauzeli blago pozitivan stav prema tvrdnji. Međutim, ne treba izostaviti gotovo trećinu učenika koji su zauzeli negativan stav prema tvrdnji. Stoga, možemo reći da su učenici u Rijeci prema modelu interkulturalne osjetljivosti u drugoj fazi etnocentrizma poput učenika iz Austrije, te u prvoj fazi etnorelativnog pristupa. Za prvu fazu etnorelativnog pristupa karakteristično je prihvaćanje razlika u kojoj osoba prepoznaje i cijeni kulturne razlike. Riječki srednjoškolci su po ovom pitanju tolerantniji u odnosu na one iz Klagenfurta.

8.3.12 Zaključno o stavovima srednjoškolaca prema nacionalnim manjinama:

Ovime je djelomično opovrgnuta treća hipoteza koja glasi: očekuje se statistička značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema nacionalnim manjinama koje žive u njihovoj zemlji.

Razmatranjem pozitivnih tvrdnji prema nacionalnim manjinama utvrđeno je kako postoji statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca Rijeke i Klagenfurta prema nacionalnim manjinama. Statistička značajnost utvrđena je u tvrdnji koja se odnosila na to da običaje manjinskih naroda i drugih treba poštivati. Riječki srednjoškolci su se češće složili s tvrdnjom te tako iskazali blago pozitivniji stav u odnosu na srednjoškolce iz Klagenfurta. Statistička značajnost utvrđena je u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji da njihov narod (hrvatski/austrijski) treba pomoći drugim narodima koji žive u njihovoj zemlji sačuvati svoje kulturno naslijeđe. Srednjoškolci Rijeke se češće slažu s tvrdnjom u odnosu na srednjoškolce iz Klagenfurta. Rezultati su pokazali kako manje od trećine učenika iz oba grada percipira manjinske narode kao važan dio kulturnog napretka. Većina ispitanih učenika Rijeke i Klagenfurta smatra kako svi građani njihove zemlje trebaju imati jednake mogućnosti neovisno o svojoj narodnosti.

Analizirajući negativne tvrdnje o nacionalnim manjinama utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca Rijeke i Klagenfurta. Srednjoškolci Klagenfurta statistički se značajno češće slažu s tvrdnjom da u njihovoj zemlji živi previše pripadnika drugih naroda u odnosu na srednjoškolce iz Rijeke. Nadalje, utvrđena je statistički značajna razlika u tvrdnji koja se odnosila na to da je teško pronaći zajednički jezik s pripadnicima drugih naroda koji žive u njihovoj zemlji. Učenici Rijeke nisu se složili s tvrdnjom, dok se čak pola ispitanika u Klagenfurtu složilo s tvrdnjom. Pozitivan rezultat je to što većina učenika iz Rijeke i Klagenfurta brigu za probleme drugih naroda ne percipira kao gubitak vremena. Nadalje, statistički značajna razlika utvrđena je u stavovima prema kulturnim uvjerenjima i običajima drugih naroda. Učenici Rijeke se ne slažu s tvrdnjom, za razliku od učenika iz Klagenfurta koji se slažu. Posljednja tvrdnja u kojoj se učenici Rijeke i Klagenfurta statistički značajno razlikuju glasila je: *Ukoliko manjinski narodi žele zadržati svoje običaje, tada bi to trebali činiti u privatnosti.* Učenici iz Klagenfurta češće se slažu s tvrdnjom (u odnosu na učenike iz Rijeke). U konačnici, riječki srednjoškolci su otvoreniji prema etničkoj

heterogenosti te imaju pozitivnije stavove prema nacionalnim manjinama u odnosu na srednjoškolce iz Austrije.

8.4 Stavovi srednjoškolaca prema pravima manjina u zemlji u kojoj žive

Stavovi srednjoškolaca prema pravima manjina operacionalizirani su tvrdnjama: *U svojoj državi Hrvati, odnosno Austrijanci trebaju imati više prava od pripadnika drugih naroda koji žive u Hrvatskoj, odnosno Austriji; Nacionalne manjine u Hrvatskoj/Austriji imaju previše prava.* Nadalje, stavovi srednjoškolaca operacionalizirani su pitanjem: *Treba li pripadnicima pojedinih od navedenih grupa dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima na kojima su manje zastupljeni od svog udjela u stanovništvu, ako imaju jednake kvalifikacije kao drugi kandidati (skupine: žene, samohrane majke, osobe s invaliditetom, pripadnici nacionalnih manjina).*¹⁹ Slijedi slično pitanje: *Treba li u Hrvatskoj povećati zastupljenost pripadnika svake od sljedećih skupina u političkim tijelima (npr. Saboru, Vladi ...) u kojima su do sad bili manje zastupljeni od svog udjela stanovništva?* Ovim pitanjima se odgovara na četvrtu hipotezu koja glasi: ne očekuje se statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema pravima manjina u zemlji u kojoj žive.

8.4.1 Prava nacionalnih manjina u odnosu na većinsko stanovništvo

Kako bi se utvrdili stavovi prema manjinama, analizirat će se tvrdnja koja glasi: *U svojoj državi Hrvati, odnosno Austrijanci trebaju imati više prava od pripadnika drugih naroda koji žive u Hrvatskoj, odnosno Austriji.* Istraživanje iz 2011. godine pokazalo je kako se polovica ispitanika slaže s navedenom tvrdnjom, dok se 44,1% ne slaže s navedenom tvrdnjom (Mesić, Bagić, 2011). Učenici iz Rijeke se u gotovo jednakom postotku ne slažu s navedenom tvrdnjom (45,9%), dok se 39,1% učenika iz Klagenfurta slaže s navedenom tvrdnjom. Učenici iz Klagenfurta se češće (40,1%) slažu s tvrdnjom nego učenici iz Rijeke (33,5%). Rezultati su vidljivi u Tablici 22.

¹⁹ Prema Mesić i Bagić (2011) u suvremenim društvima postoje grupe čiji članovi djelomično participiraju u široj općoj kulturi glavnog društvenog toka, ali se od dominantne većine razlikuju posebnim pogledima, vjerovanjima i životnim praksama. „Tu se misli na ljude s tjelesnim nedostacima, homoseksualce, lezbijske i potencijalno mnoge druge grupe koje razvijaju neki svoj posebni identitet ili ih većina doživljava drugačijima.(...) Neki dijelovi društva razvijaju kritičnost spram dominantnih društvenih orijentacija i zagovaraju nove perspektive (feministički, zeleni i vjerski pokreti), pa se i oni u širem smislu ubrajaju među različite.“ (Mesić, Bagić, 2011: 9).

U svojoj državi Hrvati, odnosno Austrijanci trebaju imati više prava od pripadnika drugih naroda koji žive u Hrvatskoj, odnosno Austriji

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	31,1%	21,2%
Uglavnom se ne slažem	14,6%	17,4%
Niti se slažem, niti se ne slažem	20,8%	21,2%
Uglavnom se slažem	18,4%	26,5%
U potpunosti se slažem	15,1%	13,6%
Ukupno	100%	100%
M	2,72	2,94
SD	1,452	1,358

Tablica 22 Prava manjina u odnosu na većinsko stanovništvo

Proveden je t-test kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema pravima manjina u odnosu na većinsko stanovništvo u zemlji u kojoj žive. Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika ($t(342) = -1,416$, $p > 0,05$). Srednjoškolci Rijeke ($M = 2,72$, $SD = 1,452$) i Klagenfurta ($M = 2,94$, $SD = 1,358$) imaju slične stavove po pitanju prava manjina u njihovoj državi. Stavovi učenika su gotovo podjednako podijeljeni. Treba istaknuti kako više od trećine učenika iz obje zemlje smatra kako većinski narod, odnosno Austrijanci ili Hrvati, treba imati više prava nego pripadnici drugih naroda koji žive u njihovoj zemlji, što je zabrinjavajuće. Treba istaknuti sljedeću rečenicu iz Izvješća temeljnih prava EU iz 2015. godine: *ljusko dostojanstvo nepovrediva je osnova svih temeljnih prava, nije podložno nikakvoj instrumentalizaciji te ga je potrebno poštovati i zaštititi u svim inicijativama EU-a; poziva na podizanje razine osviještenosti među građanima EU-a o urođenom dostojanstvu svih osoba kako bi se ostvarilo društvo s većom razinom humanosti i pravednosti*. Također, potrebno je upoznati učenike s pravima svih osoba neovisno o njihovoj etničkoj ili vjerskoj pripadnosti. Na stranicama Vlade Republike Hrvatske istaknut je članak 14 Ustava RH koji o zaštiti ljudskih prava govori ovako: *„svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama.“* (Vlada RH, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2017.)

8.4.2 Prava nacionalnih manjina

Rezultati su pokazali kako su se učenici Rijeke i Klagenfurta gotovo podjednako izjasnili za pozitivne i negativne stavove o tvrdnji vezanoj uz prava nacionalnih manjina. Tako se 29,7% učenika iz Rijeke i 34,1% učenika iz Klagenfurta slaže s navedenom tvrdnjom. Iz Rijeke ih se trećina (32,6%) ne slaže, a iz Klagenfurta se 40,2% nije složilo s tvrdnjom da manjine imaju previše prava u zemlji u kojoj žive. Više učenika iz Rijeke ostalo je suzdržano (37,3%) u odnosu na učenike iz Klagenfurta (25,8%). Rezultati iz 2011. godine pokazali su da se 51,5% ispitanika ne slaže s navedenom tvrdnjom, dok ih se 38,8% slaže (Buterin, Jagić, 2013).

Nacionalne manjine u Hrvatskoj/Austriji imaju previše prava

	Rijeka	Klagenfurt
Uopće se ne slažem	15,6%	12,9%
Uglavnom se ne slažem	17%	27,3%
Niti se slažem, niti se ne slažem	37,3%	25,8%
Uglavnom se slažem	19,8%	19,7%
U potpunosti se slažem	9,9%	14,4%
Bez odgovora	0,5%	0
Ukupno	100%	100%
M	3,06	2,95
SD	2,738	1,253

Tablica 23 Prava nacionalnih manjina

Proveden je t-test za nezavisne uzorke kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca o tvrdnji: *Nacionalne manjine u Hrvatskoj/Austriji imaju previše prava*. Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika ($t(342)=0,455$, $p>0,05$) u stavovima učenika iz Rijeke ($M=3,06$, $SD=2,738$) i učenika iz Klagenfurta ($M=2,95$, $SD=1,253$). Srednjoškolci Rijeke i Klagenfurta se češće ne slažu s tvrdnjom nego što se slažu, međutim, visok postotak ispitanika ostao je suzdržan.

8.4.3 Prednost pri zapošljavanju nacionalnih manjina

Srednjoškolci su svoje stavove o pravima nacionalnih i drugih društvenih manjina iskazali odgovarajući na pitanje koje je glasilo: *Treba li pripadnicima pojedinih od grupa dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima na kojima su manje zastupljeni od svog udjela u stanovništvu?* Osim nacionalnih manjina, ostale društvene grupe bile su: žene, samohrane majke, osobe s invaliditetom. Proveden je hi-kvadrat test kako bi se

provjerilo postoji li kontingencijska povezanost mjesta stanovanja sa stavovima o prednosti zapošljavanja pripadnika nacionalnih manjina. Analiza kontingencijske tablice pokazala je da ne postoji statistički značajna povezanost²⁰ između mjesta stanovanja i stavova o prednosti pri zapošljavanju nacionalnih manjina. Usporedbom empirijskih i teorijskih frekvencija utvrđeno je da više od pola riječkih (56,4%) i klagenfurtskih (53,0%) srednjoškolaca smatra da ne treba dati prednost pripadnicima nacionalnih manjina pri zapošljavanju, odnosno njih 15,6% iz Rijeke misli da im treba dati prednost. Oko četvrtine (24,2%) srednjoškolaca misli da treba dati prednost nacionalnim manjinama pri zapošljavanju, dok ih je 22,7% ostalo suzdržano. Nešto manje od trećine srednjoškolaca Rijeke ostalo je suzdržano.

Treba li pripadnicima nacionalnih manjina dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima

		Da	Ne	Ne znam	Ukupno	
Zemlja ispitivanja	Hrvatska	Empirijske	33	119	59	211
		teorijske f.	40,0	116,3	54,7	211,0
		% unutar zemlje ispitivanja	15,6%	56,4%	28,0%	100%
		pril.standard.rezid	-2,0	,6	1,1	
	Austrija	empirijske f.	32	70	30	132
		teorijske f.	25,0	72,7	34,3	132,0
		% unutar zemlje ispitivanja	24,2%	53,0%	22,7%	100%
		pril.standard.rezid	2,0	-,6	-1,1	
	Ukupno:	F	65	189	89	343
		% zemlje ispitivanja	19,0%	55,1%	25,9%	100%

Tablica 24 Kontingencijska tablica: prednost pripadnika nacionalnih manjina

²⁰ $\chi^2(2, N=343)=4,196, p>0,05, C=0,111.$

8.4.4 Prednost pri zapošljavanju žena

Proveden je hi-kvadrat test kako bi se provjerilo postoji li kontingencijska povezanost mjesta stanovanja sa stavovima srednjoškolaca o davanju prednosti pri zapošljavanju²¹ žena. Analiza kontingencijske tablice (Tablica 13) pokazala je kako postoji statistički značajna povezanost: $\chi^2(2, N=342)=7,225$, $p < 0,05$, $C=0,145$. Usporedbom empirijskih i teorijskih frekvencija utvrđeno je kako su se učenici iz Rijeke češće izjašnjavali za neutralan stav u odnosu na učenike iz Klagenfurta. Visoki postotak učenika se izjasnilo da ne znaju, odnosno ostali su suzdržani. To otvara pitanje kako bi učenici odgovarali kada ne bi mogli zauzeti neutralan stav. Ovdje je važno istaknuti i fenomen staklenog stropa (eng. *Glass ceiling*). Stakleni strop je metafora koja označava nevidljive prepreke koje rodnom segregacijom onemogućavaju ili otežavaju napredovanje žena, odnosno napredovanje žena je ograničeno na manje istaknute i plaćene položaje i to bez objektivnih razloga (Vrcelj, Mušanović 2011). Morgan (1988, prema Vrcelj, Mušanović 2011) definira stakleni strop kao slučaj kada žene i muškarci započinju karijeru s iste početne točke, no žene s vremenom sve sporije napreduju u odnosu na muškarce. Osim metafore stakleni strop, koristi se i izraz ljepljivi pod (eng. *Sticky floor*). Učenici Rijeke i Klagenfurta su se u visokom postotku izjasnili za negativan stav, što nam govori kako učenici ne percipiraju žene jednako radno sposobne. Ovdje se otvara pitanje kakvi bi bili rezultati ankete da su se analizirali s obzirom na varijablu spola učenika.

		Da	Ne	Ne znam	Ukupno		
Zemlja ispitivanja	Hrvatska	empirijske f.	67	97	46	210	
		teorijske f.	74,9	97,6	37,5	210,0	
		% unutar zemlje ispitivanja	31,9%	46,2%	21,9%	100%	
		pril.standard.rezid	-1,8	-,1	2,5		
	Austrija	empirijske f.	55	62	15	132	
		teorijske f.	47,1	61,4	23,5	132,0	
		% unutar zemlje ispitivanja	41,7%	47,5%5	11,4%	100%	
		pril.standard.rezid	1,8	,1	-2,5		
		Ukupno:	F	122	159	61	342
		% zemlje ispitivanja	35,7%	46,5%	17,8%	100%	

Tablica 25 Kontingencijska tablica: Prednost žena pri zapošljavanju

²¹ Treba li ženama dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima na kojima su manje zastupljeni od svog udjela u stanovništvu, ako imaju jednake kvalifikacije kao drugi kandidati?

8.4.5 Prednost pri zapošljavanju samohranih majki

Proveden je hi-kvadrat test kako bi se provjerilo postoji li kontingencijska povezanost mjesta stanovanja sa stavovima srednjoškolaca o davanju prednosti pri zapošljavanju samohranih majki. Analiza kontingencijske tablice (Tablica 26) pokazala je kako postoji statistički značajna povezanost: χ^2 (2, N=343)=19,162 p<0,05, C=0,236. Usporedbom empirijskih i teorijskih frekvencija utvrđeno je kako su se učenici iz Rijeke više od očekivanog izjasnili kako samohranim majkama treba dati prednost pri zapošljavanju u odnosu na učenike iz Klagenfurta. Srednjoškolci Klagenfurta su se više od očekivanog izjasnili kako samohranim majkama ne treba dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima. Hrvatska je jedna od zemalja EU s najvišom stopom nezaposlenosti, dok Austrija spada u skupinu zemalja s nižom stopom nezaposlenosti (Eurostat, 2017). Moguće je da su općenito zbog nepovoljnijih ekonomskih uvjeta učenici u Rijeci osjetljiviji na problem nezaposlenosti, što je rezultiralo time da smatraju samohrane majke osjetljivijom skupinom koja treba imati prednost pri zapošljavanju.²²

Treba li samohranim majkama dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima

			Da	Ne	Ne znam	Ukupno
Zemlja ispitivanja	Hrvatska	empirijske f.	175	21	15	211
		teorijske f.	158,7	34,4	17,8	211,0
		% unutar zemlje ispitivanja	82,9%	10%	7,1%	100%
		pril.standard.rezid	4,2	-4,0	-1,1	
	Austrija	empirijske f.	83	35	14	132
		teorijske f.	99,3	21,6	11,2	132,0
		% unutar zemlje ispitivanja	62,9%	26,5%	10,6%	100%
		pril.standard.rezid	-4,2	4,0	1,1	
Ukupno:		F	258	56	29	343
		% zemlje ispitivanja	75,2%	16,3%	8,5%	100%

Tablica 26 Kontingencijska tablica: Prednost samohranih majki pri zapošljavanju

²² Treba li samohranim majkama dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima na kojima su manje zastupljeni od svog udjela u stanovništvu, ako imaju jednake kvalifikacije kao drugi kandidati?

8.4.6 Prednost pri zapošljavanju osoba s invaliditetom

Prema procjenama Međunarodne organizacije rada iz 2007. godine, u svijetu živi oko 470 milijuna osoba s određenim stupnjem invaliditeta koje se nalaze u radnoj dobi (Leutar, Milić Babić, 2008). Među osobama s invaliditetom bilježi se visoka stopa nezaposlenosti i siromaštva, te se procjenjuje da ih oko 426 milijuna živi ispod granice siromaštva. „Zbog isključenosti ranjivih skupina s tržišta rada, svjetsko gospodarstvo gubi i do 1,94 trilijuna dolara, zbog čega njihova integracija na tržište rada ima i društveni i gospodarski smisao.“ (Leutar, Milić, Babić, 2008: 163). Kao neke od izazova s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom na tržištu rada Leutar i Milić Babić (2008) navode: slabo plaćene poslove, diskriminaciju, podcjenjivanje kvalifikacija, problema prijevoza i prebivališta, slabih poticaja, predrasuda te društvenog nerazumijevanja. Upravo diskriminirajući stavovi poslodavaca jedan su od uzroka nezaposlenosti osoba s invaliditetom (Russell, 2002, prema Leutar, Milić Babić, 2008). Zanimljiv podatak prijašnjih istraživanja govori kako oko 70% poslodavaca misli da u njihovom poduzeću postoji radno mjesto na kojem bi se mogla zaposliti osoba s invaliditetom, ali samo 30% poslodavaca je razmišljalo ili razmišlja o zapošljavanju osoba s invaliditetom (Leutar, Milić Babić, 2008). Proveden je hi-kvadrat test kako bi se provjerilo postoji li kontingencijska povezanost mjesta stanovanja sa stavovima srednjoškolaca o davanju prednosti pri zapošljavanju²³ osobama s invaliditetom. Analiza kontingencijske tablice (Tablica 15) pokazala je kako postoji statistički značajna povezanost: $\chi^2(2, N=342)=27,941$, $p<0,05$, $C=0,286$. Usporedbom empirijskih i teorijskih frekvencija utvrđeno je kako su se učenici iz Rijeke više od očekivanog izjasnili da osobama s invaliditetom treba dati prednost pri zapošljavanju u odnosu na učenike iz Klagenfurta. Srednjoškolci iz Klagenfurta su više od očekivanog izjasnili kako osobama s invaliditetom ne treba dati prednost pri zapošljavanju, dok su se učenici iz Rijeke manje od očekivanog izjasnili kako osobama s invaliditetom ne treba dati prednost pri zapošljavanju. Riječki srednjoškolci su pokazali određenu dozu senzibiliteta i razumijevanja za osjetljivije društvene skupine, kao i kod pitanja za prednost zapošljavanja samohranih majki. Neovisno o rezultatima istraživanja, nezaposlenost invalida

²³ Treba li osobama s invaliditetom dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima na kojima su manje zastupljeni od svog udjela u stanovništvu, ako imaju jednake kvalifikacije kao drugi kandidati?

predstavlja svjetski problem (Leutar, Milić Babić, 2008) te osobito kod mladih treba poticati pozitivnu percepciju osoba s invaliditetom.

Treba li osobama s invaliditetom dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima na kojima su manje zastupljeni od svog udjela u stanovništvu?

			Da	Ne	Ne znam	Ukupno
Zemlja ispitivanja	Hrvatska	empirijske f.	153	23	34	210
		teorijske f.	131,4	38,7	39,9	210,0
		% unutar zemlje ispitivanja	72,9%	11,05	16,2%	100%
		pril.standard.rezid	5,0	-4,5	-1,7	
	Austrija	empirijske f.	61	40	31	132
		teorijske f.	82,6	24,3	25,1	132,0
		% unutar zemlje ispitivanja	46,2%	30,3%	23,5%	100%
		pril.standard.rezid	-5,0	4,5	1,7	
Ukupno:		F	214	63	65	342
		% zemlje ispitivanja	62,6%	18,4%	19,0%	100%

Tablica 27 Kontigencijska tablica: Prednost osoba s invaliditetom pri zapošljavanju

8.4.7 Povećanje zastupljenosti nacionalnih manjina u političkim tijelima

Stavovi učenika o tome trebaju li pripadnici nacionalnih manjina biti više uključeni u politička tijela njihove zemlje pridonose boljem razumijevanju stavova srednjoškolaca o pravima nacionalnih manjina i njihovim stavovima prema kulturalne različitosti. Pitanje je glasilo: *Treba li u tvojoj zemlji povećati zastupljenost pripadnika svake od sljedećih skupina u političkim tijelima u kojima su do sada bili manje zastupljeni od svoga udjela u stanovništvu?* Društvene grupe koje su ponuđene bile su: pripadnici nacionalnih manjina, osobe s invaliditetom, žene i samohrane majke.

Proveden je hi-kvadrat test kako bi se provjerilo postoji li kontigencijska povezanost mjesta stanovanja sa stavovima prema povećanju pripadnika nacionalnih manjina u političkim tijelima. Analiza kontingencijske tablice pokazala je da ne postoji statistički značajna povezanost: $\chi^2(2, N=338)=1,187, p>0,05, C=0,059$. Srednjoškolci Rijeke i Klagenfurta su se u najvišem postotku izjasnili kako ne treba povećati zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u političkim tijelima.

Povećanje zastupljenosti nacionalnih manjina u političkim tijelima

		Da	Ne	Ne znam	Ukupno	
Zemlja ispitivanja	Hrvatska	empirijske f.	39	101	68	208
		teorijske f.	41,8	102,	64,0	208,0
		% unutar zemlje ispitivanja	18,8%	48,6%	32,7%	100%
		pril.standard.rezid	-0,8	-0,3	1	
	Austrija	empirijske f.	29	65	36	130
		teorijske f.	26,2	63,8	40,0	130,0
		% unutar zemlje ispitivanja	22,3%	50%	27,7%	100%
		pril.standard.rezid	0,8	0,3	-1	
Ukupno:		F	68	166	104	338
		% zemlje ispitivanja	20,1%	49,1%	30,8%	100%

Tablica 28 Povećanje zastupljenosti nacionalnih manjina u političkim tijelima

8.4.8 Povećanje zastupljenosti žena u političkim tijelima

Vrcelj i Mušanović (2011) navode neke podatke o zastupljenosti žena u političkim tijelima: procjenjuje se da oko 10% žena zauzima mjesto u parlamentima, 5% ih je predsjednica država te ih je oko 16% na mjestu ministra. Sve to govori u prilog neravnopravnoj zastupljenosti spolova. Proveden je hi-kvadrat test kako bi se provjerilo postoji li kontingencijska povezanost mjesta stanovanja sa stavovima srednjoškolaca o povećanju broja²⁴ žena u zastupničkim tijelima. Analiza kontingencijske tablice (Tablica 17) pokazala je kako postoji statistički značajna povezanost: χ^2 (2, N=341)=6,905, $p<0,05$, $C=0,142$. Usporedbom empirijskih i teorijskih frekvencija utvrđeno je kako su učenici iz Rijeke češće ostali neutralni po tom pitanju u odnosu na učenike iz Klagenfurta. Ovdje se otvara pitanje kako bi učenici odgovorili na pitanje da nije bilo ponude odgovor *ne znam*. Gotovo polovica ispitanih učenika Rijeke i Klagenfurta slaže se s time da treba povećati zastupljenost žena u političkim tijelima, što je relativno pozitivan rezultat.

²⁴ Treba li u tvojoj zemlji povećati zastupljenost pripadnika svake od sljedećih skupina u političkim tijelima u kojima su do sada bili manje zastupljeni od svoga udjela u stanovništvu?

Povećanje zastupljenosti žena u političkim tijelima

			Da	Ne	Ne znam	Ukupno
Zemlja ispitivanja	Hrvatska	empirijske f.	103	56	52	211
		teorijske f.	107,0	61,3	42,7	211,0
		% unutar zemlje ispitivanja	48,8%	26,5%	24,6%	100%
		pril.standard.rezid	-,9	-1,3	2,6	
	Austrija	empirijske f.	70	43	17	130
		teorijske f.	66	37,7	26,3	130,0
		% unutar zemlje ispitivanja	53,8%	33,1%	13,1%	100%
		pril.standard.rezid	,9	1,3	-2,6	
Ukupno:		F	173	99	69	341
		% zemlje ispitivanja	50,7%	29,0%	20,2%	100%

Tablica 29 Povećanje zastupljenosti žena u političkim tijelima

8.4.9 Povećanje zastupljenosti samohranih majki u političkim tijelima

Proveden je hi-kvadrat test kako bi se provjerilo postoji li kontingencijska povezanost mjesta stanovanja sa stavovima srednjoškolaca o povećanju broja samohranih majki u zastupničkim tijelima. Analiza kontigencijske tablice (Tablica 18.) pokazala je kako postoji statistički značajna povezanost $\chi^2(2, N=340)=8,352, p<0,05, C=0,157$. Usporedbom empirijskih i teorijskih frekvencija utvrđeno je da su učenici iz Rijeke više od očekivanog ostali neutralni po tom pitanju u odnosu na učenike iz Klagenfurta. Učenici iz Klagenfurta su se češće u odnosu na učenike iz Rijeke izjasnili kako smatraju da ne treba povećati zastupljenost samohranih majki u političkim tijelima. Riječki srednjoškolci su se podjednako izjasnili da treba i da ne treba povećati zastupljenost samohranih majki u političkim tijelima.

Povećanje zastupljenosti samohranih majki u političkim tijelima

		Da	Ne	Ne znam	Ukupno	
Zemlja ispitivanja	Hrvatska	empirijske f.	68	68	75	211
		teorijske f.	72,0	75,7	63,3	211,0
		% unutar zemlje ispitivanja	32,2%	32,2%	35,5%	100%
		pril.standard.rezid	-,9	-1,8	2,9	
	Austrija	empirijske f.	48	54	27	129
		teorijske f.	44,0	46,3	38,7	129,0
		% unutar zemlje ispitivanja	37,2%	41,9%	20,9%	100%
		pril.standard.rezid	,9	1,8	-2,9	
Ukupno:		F	116	122	102	340
		% zemlje ispitivanja	34,1%	35,9%	30,0%	100%

Tablica 30 Kontingencijska tablica: povećanje zastupljenosti samohranih majki u političkim tijelima

8.4.10 Povećanje zastupljenosti osoba s invaliditetom u političkim tijelima

Republika Hrvatska ustavno je definirana kao socijalna država koja građanima osigurava pravo na rad i slobodu rada, slobodu izbora zanimanja i posla, dostupnost svakog radnog mjesta pod jednakim uvjetima te uključenje osoba s invaliditetom u rad i društveni život (Vlada Republike Hrvatske, 1998, prema Leutar, Milić Babić, 2008). Već spomenuto, članak 7 Ustava Republike Austrije navodi kako je svim građanima Austrije zagaranirana jednakost pred zakonom; zabranjena je svaka vrsta privilegije ili diskriminacije neovisno o mjestu rođenja, spolu, društvenom statusu i klasi te religiji te nitko ne smije biti diskriminiran zbog svoje invalidnosti. Ustavom obje države naglašava se uključenje osoba s invaliditetom te je zabranjena diskriminacija.

Proveden je hi-kvadrat test kako bi se provjerilo postoji li kontingencijska povezanost mjesta stanovanja sa stavovima srednjoškolaca o povećanju broja osoba s invaliditetom u zastupničkim tijelima. Analiza kontingencijske tablice (Tablica 19) pokazala je kako postoji statistički značajna povezanost: $\chi^2(2, N=339)=5,403, p>0,05, C=0,126$. Usporedbom empirijskih i teorijskih frekvencija utvrđeno je kako su se klagenfurtski srednjoškolci više od očekivanog izjasnili da ne treba dati prednost osobama s invaliditetom u odnosu na riječke učenike. Trećina učenika iz Rijeke i Klagenfurta ostala je suzdržana.

Povećanje zastupljenosti osoba s invaliditetom u političkim tijelima

		Da	Ne	Ne znam	Ukupno	
Zemlja ispitivanja	Hrvatska	empirijske f.	73	60	78	211
		teorijske f.	69,1	69,7	72,2	211,0
		% unutar zemlje ispitivanja	34,6%	28,4%	37,0%	100%
		pril.standard.rezid	,9	-2,3	1,4	
	Austrija	empirijske f.	38	52	38	128
		teorijske f.	41,9	42,3	43,8	128,0
		% unutar zemlje ispitivanja	29,7%	40,6%	29,7%	100%
		pril.standard.rezid	-,9	2,3	-1,4	
Ukupno:	F	111	112	116	339	
	% zemlje ispitivanja	32,7%	33,0%	34,2%	100%	

Tablica 31 Kontigencijska tablica: Povećanje zastupljenosti osoba s invaliditetom u političkim tijelima

Zaključno o stavovima srednjoškolaca prema pravima manjina:

Analizom rezultata djelomično potvrdila se hipoteza koja glasi: *ne očekuje se statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema pravima manjina u zemlji u kojoj žive.* Rezultati su pokazali kako ne postoji statistički značajna razlika u stavovima srednjoškolaca prema tvrdnji da većinski narod u njihovoj zemlji treba imati više prava u odnosu na druge narode. Međutim, treba istaknuti kako se relativno visok postotak učenika Klagenfurta i Rijeke složio s tvrdnjom, što je zabrinjavajuće budući da su sloboda i zaštita ljudskih prava te jednakost svih građana pred zakonom određeni Ustavom i Austrije i Hrvatske. Srednjoškolci su svoje stavove o pravima nacionalnih manjina iskazali odgovarajući na pitanja koja su se odnosila na prednost pri zapošljavanju na kojima su manje zastupljeni od svog udjela u stanovništvu te povećanja udjela pripadnika nacionalnih manjina u politička tijela. Nije utvrđena statistički značajna povezanost mjesta stanovanja i stavova srednjoškolaca prema pravima nacionalnih manjina. Ispitivali su se i stavovi prema drugim društvenim skupinama. U ovom slučaju, te druge društvene grupe bile su žene, samohrane majke i osobe s invaliditetom. Statistički značajna povezanost pojavila se kod pitanja prednosti zapošljavanja samohranih majki i osoba s invaliditetom. Za razliku od Austrija, Hrvatska je jedna od zemalja EU s najvišom stopom nezaposlenosti, te je moguće da su zbog cjelokupne ekonomske situacije srednjoškolci Rijeke osjetljiviji prema samohranim majkama i osoba s invaliditetom. Pokazala se i statistički značajna povezanost pitanja prednosti pri zapošljavanju

žena, kada su učenici Rijeke više od očekivanog ostali suzdržani. Ovdje se otvara pitanje zašto su učenici Rijeke u tako visokom postotku ostali suzdržani, te kakvi bi bili rezultati da su se analizirali s obzirom na varijablu spola. Slično pitanje, o povećanju pojedinih društvenih grupa u političkim tijelima zemlje, pokazalo je kako su učenici Rijeke puno češće ostali suzdržani po pitanju povećanja broja žena i samohranih majki u političkim tijelima. Statistički značajna povezanost utvrđena je kod pitanja povećanja zastupljenosti osoba s invaliditetom u političkim tijelima. Utvrđeno je kako su se srednjoškolci Klagenfurta više od očekivanog složili s tvrdnjom. Što se tiče povećanja zastupljenosti nacionalnih manjina u političkim tijelima, nije utvrđena statistička značajnost, no treba istaknuti kako su se učenici iz obje zemlje u najvišem postotku izjasnili kako ne treba povećati zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina. Može se zaključiti kako se učenici ne razlikuju u stavovima prema pravima pripadnika nacionalnih manjina, ali se statistički značajno razlikuju po ostalim pitanjima i pitanju položaja drugih manjina u društvu.

9. ZAKLJUČAK

Pojmovi multikulturalizam i interkulturalizam često se koriste u političkim i obrazovnim raspravama. Posljednjih godina, pojmovi su postali još aktualniji, osobito zbog gesla Europske unije koje glasi: *jedinstveni u različitosti*. Društvene migracije modernog svijeta rezultirale su potrebom za interkulturalnom kompetentnošću, a poštivanje kulturne, vjerske i jezične raznolikosti preduvjet su za daljni napredak društva. Ispitivanja o interkulturalnoj kompetenciji, stavovi o nacionalnim manjinama i ispitivanje stavova o kulturnoj različitosti česta su tema istraživanja. Ovo istraživanje pruža drugačiji pogled na temu jer su ispitani srednjoškolci iz Rijeke, Hrvatska i Klagenfurta, Austrija. Teorijska i empirijska analiza omogućuje sljedeće zaključke o stavovima srednjoškolaca koji se ne mogu generalizirati.

Hipoteza 1, koja tvrdi da postoji razlika i povezanost između ispitanika Rijeke i Klagenfurta prema kulturnoj različitosti, djelomično je odbačena. Utvrđeno je kako postoji povezanost učenika Rijeke s njihovim stavovima o odijevanju muslimanskih žena. Riječki srednjoškolci su tolerantniji i otvoreniji prema pojedinim različitostima, suprotno očekivanom. Utvrđeno je kako postoji značajna razlika u stavovima srednjoškolaca iz Rijeke i iz Klagenfurta prema kulturnoj pripadnosti. Srednjoškolci iz Klagenfurta liberalniji su te se slažu s tvrdnjom da ljudi mogu pripadati raznim nacijama i kulturama istovremeno, dok se srednjoškolci iz Rijeke ne slažu s tom tvrdnjom. Nije utvrđena statistički značajna razlika kod slaganja s tvrdnjom da miješanje kultura vodi negativnim posljedicama. Nije utvrđena razlika ni u stavovima prema tvrdnji da rase biološki i trajno dijele narode i kulture. Međutim, rezultati su pokazali kako je visok postotak učenika ostao suzdržan, odnosno zauzeo neutralan stav, što dovodi do pitanja kakvi bi bili rezultati istraživanja da nije bilo ponuđenog neutralnog odgovora.

Hipoteza 2, o postojanju razlike u stavovima srednjoškolaca prema otvorenosti i poticanju različitosti u zemlji u kojoj žive, djelomično je odbačena. Učenici iz Rijeke i iz Klagenfurta značajno se razlikuju u stavovima prema ustavnom određenju države. Više od pola ispitanika iz Rijeke složilo se s tvrdnjom da se država u kojoj žive ustavno treba odrediti kao država svih svojih građana, dok su se učenici Klagenfurta rjeđe složili s tvrdnjom. Statistički značajna razlika u stavovima utvrđena je u vezi tvrdnje kako je Europska unija dobra za sve narode i države Europe. Riječki srednjoškolci iskazali su pozitivnije stavove u odnosu na srednjoškolce iz Klagenfurta. Nije utvrđena razlika u stavovima srednjoškolaca prema etničkoj i vjerskoj heterogenosti u zemlji u kojoj žive. Također, nije utvrđena razlika u

stavovima prema tvrdnji koja se odnosila na to da većinski narod treba pomoći pri održavanju i napretku nacionalnih manjina. U ovim tvrdnjama relativno visoki postotak učenika ostao je suzdržan. U posljednjoj tvrdnji, koja se odnosila na to da država u kojoj žive treba biti kulturno i tolerantno društvo, nije utvrđena razlika. Suprotno očekivanom, učenici Rijeke otvoreniji su prema toleranciji i poticanju različitosti.

Hipoteza 3, o postojanju statistički značajnih razlika u stavovima srednjoškolaca Rijeke i Klagenfurta prema nacionalnim manjinama, djelomično je opovrgnuta. Riječki srednjoškolci se statistički značajno češće slažu (u odnosu na srednjoškolce Klagenfurta) s tvrdnjama da običaje manjinskih i drugih naroda treba poštivati te da većinski narod (Hrvati) treba pomoći manjinskom u očuvanju njihova kulturna naslijeđa. Srednjoškolci iz Klagenfurta se statistički značajno češće slažu s tvrdnjama koje se odnose kako u njihovoj zemlji živi previše pripadnika drugih naroda, kako je teško pronaći zajednički jezik s pripadnicima drugih naroda, te ukoliko manjinski narodi žele zadržati svoje običaje, trebaju to činiti u privatnosti. Razlika u stavovima nije utvrđena u tvrdnjama koje su se odnosile na to da je manjinski narod važan dio kulturnog napretka zemlje, da je multikulturalnost pozitivna za zemlju u kojoj žive, da bi se manjinski narodi trebali u određenoj mjeri odreći svojih kulturnih uvjerenja i običaja, da svi građani zemlje neovisno o narodnosti trebaju imati jednake mogućnosti. Pozitivan rezultat je to što većina učenika iz Rijeke i Klagenfurta brigu za probleme drugih naroda ne percipira kao gubitak vremena. Budući da su prijašnja komparativna istraživanja pokazala kako su mladi tolerantniji prema različitostima, očekivalo se da će rezultati ovog israživanja biti pozitivnije orijentirani prema kulturnim različitostima. Zabrinjavajuće je kako je relativno visoki postotak srednjoškolaca ostao suzdržan ili čak zauzeo negativan stav prema određenim tvrdnjama. Budući da su u drugim komparativnim istraživanjima mladi imali pozitivnije stavove, ovi rezultati otvaraju pitanje za jedno novo istraživanje. Također, rezultate istraživanja bilo bi zanimljivo analizirati s obzirom na varijablu religioznosti i nacionalne pripadnosti ispitanika.

Hipoteza 4, koja je tvrdila da ne postoje statistički značajna razlika i povezanosti u stavovima srednjoškolaca prema manjinama u zemlji u kojoj žive, djelomično je potvrđena. Analizom rezultata nije utvrđena razlika u tvrdnji kako većinski narod u njihovoj zemlji treba imati više prava u odnosu na druge narode. Relativno visoki postotak učenika Klagenfurta i Rijeke složio s tvrdnjom. Nije utvrđena ni razlika u stavovima prema tvrdnji kako nacionalne manjine imaju previše prava u Austriji, odnosno Hrvatskoj. Ne postoji povezanost u

regionalnoj pripadnosti i stavovima srednjoškolaca u pozitivnoj diskriminaciji pri zapošljavanju pripadnika nacionalnih manjina te povećanju udjela pripadnika nacionalnih manjina u političkim tijelima. Statistički značajna povezanost utvrđena je kod prednosti zapošljavanja samohranih majki i osoba s invaliditetom. Srednjoškolci Rijeke su se više od očekivanog složili s tvrdnjom da prednost pri zapošljavanju treba dati samohranim majkama i osobama s invaliditetom. Kod pitanja vezanog za prednost zapošljavanja žena su učenici Rijeke su više od očekivanog ostali suzdržani. Pitanje koje se odnosilo na povećanje pojedih društvenih grupa u političkim tijelima zemlje pokazalo je kako postoji statistički značajna povezanost, te kako su učenici iz Rijeke puno češće ostali suzdržani po pitanju povećanja žena i samohranih majki u političkim tijelima u odnosu na srednjoškolce Klagenfurta. Navedena pitanja bilo bi svakako zanimljivo analizirati s obzirom na varijablu spola, što otvara mjesto za jedno novo istraživanje. Statistički značajna povezanost utvrđena je kod pitanja povećanja zastupljenosti osoba s invaliditetom u političkim tijelima. Utvrđeno je kako su se srednjoškolci Klagenfurta više od očekivanog složili s tvrdnjom. Što se tiče povećanja zastupljenosti nacionalnih manjina u političkim tijelima, nije utvrđena statistički značajna povezanost, no treba istaknuti kako su se učenici iz obje zemlje u najvišem postotku izjasnili kako ne treba povećati zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina. Stavovi učenika iz Rijeke i iz Klagenfurta ne razlikuju se prema pravima pripadnika nacionalnih manjina, ali se statistički značajno razlikuju po ostalim pitanjima i pitanju položaja drugih društvenih grupa.

Iz analize rezultata vidljiva je potreba za sveobuhvatnijim interkulturalnim odgojem i obrazovanjem, čemu valja dodati i češće rasprave o kulturnoj pripadnosti te različitim običajima i vjerovanjima pojedinih kultura. Istraživanja o odnosu prema kulturnim različitostima trebaju biti šira jer je suživot s drugim vjerskim, etničkim i kulturno drugačijima nešto što se odvija već sada, u ovom trenutku. Brojne migracije rezultirat će stvaranjem novih, modernijih društava i novih subkultura. Napredak tog društva uvelike će ovisiti o tome koliko će te različitosti biti integrirane i produktivne u društvu. Zato je važan razvoj interkulturalne kompetencije koja će dovesti do promjene stava pojedinaca iz *različito je opasno* u *različito zaslužuje poštovanje*.

SAŽETAK

Obilježje današnjih modernih društava jest heterogenost u nacionalnim, religijskim, jezičnim i drugim aspektima. Posljedica globalizacije i ubranog načina života je to da se ljudi tijekom života sve češće susreću s različitim kulturnim različitostima. Odgojno-obrazovne ustanove, među njima posebno vrtići i škole, trebaju stvoriti okružje u kojem će se različitosti poštovati i cijeliti, te pripremiti mlade za kulturno pluralno društvo. Odlike tog društva su jednakost i ravnopravnost svih ljudskih bića, neovisno o rasi, nacionalnoj i religijskoj pripadnosti.

U ovom diplomskom radu nalaze se teorijski i empirijski prikaz stavova srednjoškolaca prema kulturnoj različitosti. Promatrani su stavovi srednjoškolaca vezani za njihovu regionalnu pripadnost. Ispitani su učenici grada Rijeke u Hrvatskoj i učenici Klagenfurta u Austriji. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 342 učenika iz gimnazija i srednjih strukovnih škola. Rezultati istraživanja pokazali su kako postoji djelomična razlika u stavovima srednjoškolaca iz Rijeke i iz Klagenfurta u vezi kulturnih različitosti. Učenici iz Rijeke i iz Klagenfurta razlikuju se u stavovima koji se odnose na ustavno određenje države te stavove vezane za EU. Nije utvrđena statistička značajna povezanost u regionalnoj pripadnosti sa stavovima srednjoškolaca prema pravima nacionalnih manjina u državi u kojoj žive. Utvrđena je statistički značajna povezanost u stavovima srednjoškolaca s obzirom na mjesto gdje žive i stavovima prema ostalim kulturnim različitostima. Rezultati su pokazali potrebu za sveobuhvatnijim interkulturalnim odgojem i obrazovanjem.

Ključne riječi: kulturne različitosti, srednjoškolci Rijeke i Klagenfurta, interkulturalni odgoj i obrazovanje, prava nacionalnih manjina, stavovi prema pripadnicima nacionalnih manjina

SUMMARY

One of the main characteristics of modern societies is that they are heterogeneous in national, religious, linguistic and other aspects. More often than not, individuals encounter cultural diversities, as a consequence of globalization and a hectic lifestyle. Educational institutions, especially kindergartens and schools, have to create an environment, in which diversity will be respected and appreciated, as well as, prepare young people to participate in a multicultural society. A characteristic of such a society is equality for all people, regardless of their race, nationality or religion.

This M.A. Thesis contains the theoretical and empirical evidence of high school students' attitudes towards cultural diversity. The students' perspectives have been evaluated according to which region they belong to. Students from Rijeka, Croatia and Klagenfurt, Austria have participated in this research. A total of 342 students, attending both gimnazija and vocational schools, were included in this research. Results have shown that there is a partial difference in the perspectives of students from Rijeka and those from Klagenfurt. The students from Rijeka and Klagenfurt differ in their stance towards the constitutional definition of state and their stance on the EU. A statistically significant difference regarding the students' perspectives, in relation to their regional belonging, on the rights of minorities in their respective states has not been found. A statistically significant difference on students' attitudes towards other cultural differences, in relation to their regional belonging, has been found. The final hypothesis referring to high school student's stance on national minorities has been partially rejected. The results have shown the need for more widespread and inclusive intercultural education and upbringing.

Key terms: cultural differences, high school students from Rijeka and Klagenfurt, intercultural education and upbringing, national minorities rights, attitudes towards national minorities members

PRILOZI

Prilog 1.

ANKETNI UPITNIK

Poštovani/a, ja sam studentica Sveučilišta u Rijeci te provodim istraživanje na temu interkulturalnosti u svrhu pisanja diplomskog rada. Zanimaju me tvoji stavovi o nekim važnim društvenim pitanjima.

Za popunjavanje je potrebno 15 minuta. U ovom upitniku nema netočnih i pogrešnih odgovora. Molim te da budeš iskren/a i da na pitanja odgovoriš samostalno. Tvoji odgovori su anonimni te nitko neće saznati što si odgovorio/la. Hvala ti na pomoći i suradnji!

(nova stranica)

OPĆI PODACI		
U slijedećim pitanjima zaokruži/nadopuni s odgovarajućim podatkom.		
SPOL: (zaokruži)	1. M	2. Ž
DOB: (upiši)		
Koliki je tvoj prosjek ocjena		
ŠKOLA:	1. GIMNAZIJA	2. STRUKOVNA ŠKOLA
Zaokruži školsku spremu tvojih roditelja:	Otac	Majka
Nezavršena osnovna škola	1	1
Završena osnovna škola	2	2
Završena srednja škola	3	3
Završena viša škola/fakultet	4	4
Magisterij znanosti ili doktorat znanosti	5	5

Ocijeni živi li tvoja obitelj bolje ili lošije <i>u odnosu na većinu drugih ljudi?</i>	
1.	Puno bolje od većine drugih ljudi.
2.	Bolje od većine drugih ljudi.
3.	Ni bolje ni lošije od većine drugih ljudi.
4.	Lošije od većine drugih ljudi.
5.	Puno lošije od većine drugih ljudi.

1. Osjećaš li se pripadnikom neke nacionalne manjine? (zaokruži ili upiši *jedan* odgovor)

- 1) Ja sam pripadnik/pripadnica većinskog naroda (Hrvat/Hrvatica).
- 2) Da, osjećam se pripadnikom nacionalne manjine.
Ako da, napiši koje nacionalne manjine _____
- 3) Ne želim se izjasniti.

2. Koja je tvoja vjerska pripadnost? (zaokruži ili upiši *jedan* odgovor)

- 1) katolička
- 2) muslimanska
- 3) pravoslavna
- 4) protestantska
- 5) židovska
- 6) neka druga, koja? (napiši) _____
- 7) ne pripadam niti jednoj vjeri

3. U Hrvatskoj, stjecajem povijesnih i političkih okolnosti, uz Hrvate, žive i pripadnici drugih nacionalnih i etničkih manjina. Je li to stanje dobro ili loše za Hrvatsku?

Pročitaj odgovore i zaokruži *jedan* odgovor koji najbolje predstavlja tvoje mišljenje.

- 1) To je jako dobro za Hrvatsku
- 2) To je uglavnom dobro za Hrvatsku
- 3) To nije ni dobro ni loše za Hrvatsku
- 4) To je uglavnom loše za Hrvatsku
- 5) To je jako loše za Hrvatsku

4. U Hrvatskoj, stjecajem povijesnih i političkih okolnosti, uz katolike žive i pripadnici drugih vjera (pravoslavne, islamske, protestantske, židovske). Je li to dobro ili loše za Hrvatsku? Pročitaj odgovore i zaokruži jedan odgovor koji najbolje predstavlja tvoje mišljenje.

- 1) To je jako dobro za Hrvatsku
- 2) To je uglavnom dobro za Hrvatsku
- 3) To nije ni dobro ni loše za Hrvatsku
- 4) To je uglavnom loše za Hrvatsku
- 5) To je jako loše za Hrvatsku

5. U Europi postoje različita mišljenja i prakse kad je riječ o oblačenju muslimanskih žena. Što misliš koju vrstu odjeće muslimanskih žena treba dopustiti u javnosti, a koju zabraniti? Pročitaj odgovore i zaokruži jedan odgovor koji najbolje predstavlja tvoje mišljenje.

- 1) Treba zabraniti nošenje svake odjeće muslimanskih žena u javnosti koja je strana hrvatskom društvu;
- 2) Treba zabraniti nošenje burke koja potpuna pokriva žensko tijelo na javnom mjestu, odnosno velova koje potpuno prekrivaju žensko lice;
- 3) Odijevanje je privatna stvar i kulturno pravo svake osobe pa muslimanskim ženama treba biti dopušteno da pokrivaju svoje tijelo koliko to žele ili im nalaže njihova vjera;
- 4) Tradicionalnu nošnju muslimanki treba podržati jer ona izražava tradicionalne obiteljske vrijednosti bliske kršćanskim;
- 5) Ne znam, nemam stav po tom pitanju.

6. Molim te da pažljivo pročitaš tvrdnje i na svakoj tvrdnji koristeći ocjene na tablici zaokruži jedan odgovor koji najbolje predstavlja tvoje mišljenje.

	TVRDNJE	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem
1	U svojoj državi Hrvati trebaju imati više prava od pripadnika drugih naroda koji žive u Hrvatskoj	1	2	3	4	5
2	Hrvatska se ustavno treba odrediti kao država svih svojih građana bez obzira na nacionalnost	1	2	3	4	5
3	Hrvatska treba biti kulturno otvoreno i tolerantno društvo	1	2	3	4	5
4	Nacionalne manjine u Hrvatskoj imaju previše prava	1	2	3	4	5
5	Hrvatska država treba podupirati održavanje i napredak svojih nacionalnih manjina.	1	2	3	4	5
6	Rase biološki trajno dijele narode i kulture, i nije dobro da se miješaju.	1	2	3	4	5
7	Ljudi mogu pripadati samo jednoj naciji i kulturi, a ne istodobno dvjema nacijama i kulturama	1	2	3	4	5
8	Miješanje kultura putem globalizacije i međunarodnih migracija vodi kaosu i kulturnim ratovima	1	2	3	4	5
9	Europska Unija dobra je za sve narode i države Europe zbog njihove veće povezanosti i razumijevanja	1	2	3	4	5
10	Europska Unija šteti nacionalnom i kulturnom identitetu članica	1	2	3	4	5
11	U Hrvatskoj živi previše pripadnika drugih naroda	1	2	3	4	5
12	Teško je pronaći „zajednički jezik“ s pripadnicima drugih naroda koji žive u RH.	1	2	3	4	5
13	Briga za probleme drugih naroda koji žive u RH je gubitak vremena	1	2	3	4	5
14	Manjinski narodi su važan dio kulturnog napretka RH	1	2	3	4	5
15	S obzirom na to da žive u ovoj zemlji, manjinski narodi bi se trebali u određenoj mjeri odreći svojih kulturalnih uvjerenja i običaja	1	2	3	4	5
16	Za RH je dobro što u njoj žive različiti	1	2	3	4	5

TVRDNJE		Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem
	narodi s različitom kulturom					
17	U RH se previše pažnje posvećuje manjinskim narodima	1	2	3	4	5
18	Običaje manjinskih naroda i drugi trebaju poštivati	1	2	3	4	5
19	Hrvatski narod bi trebao pomoći drugim narodima koji žive u RH da sačuvaju svoje kulturno naslijeđe	1	2	3	4	5
20	Svi građani RH, bez obzira na njihovu narodnost, trebaju imati jednake mogućnosti	1	2	3	4	5
21	Ukoliko manjinski narodi žele zadržati svoje običaje, tada bi to trebali činiti u privatnosti	1	2	3	4	5

7. Treba li pripadnicima pojedinih od navedenih grupa dati prednost pri zapošljavanju na radnim mjestima i rukovodećim poslovima na kojima su manje zastupljeni od svog udjela u stanovništvu, ako imaju jednake kvalifikacije kao drugi kandidati? Za svaku skupinu zaokruži po jedan odgovor.

Skupina	Da	Ne	Ne znam
Žene	1	2	3
Samohrane majke	1	2	3
Osobe s invaliditetom	1	2	3
Pripadnici nacionalnih manjina	1	2	3

8. Treba li u Hrvatskoj povećati zastupljenost pripadnika svake od sljedećih skupina u političkim tijelima (npr Saboru, Vladi...) u kojima su do sada bili manje zastupljeni od svoga udjela u stanovništvu? Za svaku skupinu zaokruži po jedan odgovor.

Skupina	Da	Ne	Ne znam
Žene	1	2	3
Samohrane majke	1	2	3
Osobe s invaliditetom	1	2	3
Pripadnici nacionalnih manjina	1	2	3

Prilog 2.

Rajna Pavlovic, Mozartstraße 61, 9020 Klagenfurt

Klagenfurt, Juni 2016

Liebe Schülerinnen und Schüler,

ich bin Studentin der Universität in Rijeka, in Kroatien. Im Rahmen meiner Diplomarbeit führe ich diese Untersuchung zum Thema Interkulturalität durch. Ich möchte gerne deine Meinung über einige wichtige Gesellschaftsfragen haben, daher gibt es keine richtigen oder falschen Antworten. Für die Beantwortung der Fragen brauchst du 15 Minuten. Ich bitte dich, dass du die Fragen ehrlich und selbstständig beantwortest. Deine Antworten sind anonym.

Danke im Voraus für deine Hilfe und Zusammenarbeit!

Mit freundlichen Grüßen

Rajna Pavlović

(nova stranica)

Fragebogen

Allgemeine Daten		
In den folgenden Fragen umkreise/ergänze mit entsprechenden Daten		
GESCHLECHT: (umkreisen)	1. männlich	2. weiblich
ALTER: (eintragen)		
Dein Notendurchschnitt (eintragen)		
SCHULE:	1. Gymnasium	2. Fachschule
Umkreise die Ausbildung deiner Eltern	Vater	Mutter
Nicht beendete Pflichtschule	1	1
Beendete Pflichtschule	2	2
Abgeschlossene Reifeprüfung	3	3
Abgeschlossene akademische Ausbildung (Bachelor, Master of Arts/Science, Diplomstudium)	4	4
Doktorat, Ph.D.	5	5

Beurteile, ob deine Familie besser oder schlechter im Vergleich mit den meisten Menschen lebt?	
1.	Viel besser als die meisten Menschen
2.	Besser als die meisten Menschen
3.	Weder besser noch schlechter als die meisten Menschen
4.	Schlechter als die meisten Menschen
5.	Viel schlechter als die meisten Menschen

1. Fühlst du dich als Mitglied irgendeiner nationalen Minderheit (umkreise oder trag nur eine Antwort ein)

- 1) Ich bin Mitglied der Mehrheit (Österreicher/ Österreicherin);
- 2) Ja, ich bin Mitglied einer nationalen Minderheit; Wenn ja, dann gebe bitte an, von welcher Nationalminderheit: _____
- 3) Ich möchte mich nicht erklären;

2. Deine Religionzugehörigkeit? (umkreise oder trage eine Antwort ein)

- 1) katholisch;
- 2) muslimisch/ islamisch;
- 3) orthodox;
- 4) protestantisch;
- 5) jüdisch;
- 6) eine andere, welche? (schreib es auf) _____
- 7) Ohne Bekenntnis;

3. Neben den Österreichern leben in Österreich auch andere ethnische und nationale Minderheiten. Ist das gut oder schlecht für Österreich? Bitte, lies die Antworten und umkreise eine Antwort, die am besten deine Meinung darstellt.

- 1) Das ist sehr gut für Österreich;
- 2) Das ist hauptsächlich gut für Österreich;
- 3) Das ist weder gut noch schlecht für Österreich;
- 4) Das ist hauptsächlich schlecht für Österreich;
- 5) Das ist sehr schlecht für Österreich;

4. In Österreich leben neben Katholiken auch Mitglieder anderer Religionen (Orthodoxe, Muslime, Protestanten, Juden). Ist das gut oder schlecht für Österreich? Bitte, lies die Antworten und umkreise eine Antwort, die am besten deine Meinung darstellt.

- 1) Das ist ist sehr gut für Österreich;
- 2) Das ist hauptsächlich gut für Österreich;
- 3) Das ist weder gut noch schlecht für Österreich;
- 4) Das ist hauptsächlich schlecht für Österreich;
- 5) Das ist sehr schlecht für Österreich;

5. In Europa gibt es unterschiedliche Meinungen und Praktiken bezüglich der Bekleidung der muslimischen Frauen. Wie ist deine Meinung dazu? Welche Kleidung für muslimische Frauen soll in der Öffentlichkeit erlaubt sein und welche sollte verboten sein?

- 1) Man soll das Tragen der typischen Kleidung für muslimische Frauen, die der österreichischen Gesellschaft fremd ist, in der Öffentlichkeit verbieten;
- 2) Man soll das Tragen der Burka, die den Körper der Frau vollkommen bedeckt, sowie den Schleier, der das Frauengesicht vollständig bedeckt, in der Öffentlichkeit verbieten;
- 3) Kleidung ist eine Privatangelegenheit und Kulturerbe jeder Person. Den muslimischen Frauen soll deswegen erlaubt werden, ihren Körper so zu bedecken, wie sie es wollen oder wie es ihnen ihre Religion vorschreibt;
- 4) Traditionelle Tracht der muslimischen Frauen soll unterstützt werden, weil sie traditionelle Familienwerte, die dem Christentum nah stehen, zeigt;
- 5) Ich weiss nicht, ich habe keine Meinung dazu.

6. Lies bitte aufmerksam die folgenden Behauptungen und bei jeder Behauptung umkreise eine Antwort, bzw. Zahl, die am besten deine Meinung darstellt.

Behauptungen	Ich stimme überhaupt nicht zu	Ich stimme eher nicht zu	Ich bin weder einverstanden noch dagegen	Ich stimme eher zu	Ich stimme vollständig zu
Österreicher sollen in ihrem Land mehr Rechte haben als Angehörige anderer Bevölkerungen, die in Österreich leben	1	2	3	4	5
Durch eine Verfassung soll Österreich als ein Staat aller seiner Bürger, ungeachtet ihrer Nationalität, definiert werden	1	2	3	4	5
Österreich soll eine kulturelle, offene und tolerante Gesellschaft sein.	1	2	3	4	5
In Österreich haben Nationale Minderheiten zu viele Rechte	1	2	3	4	5
Der Österreichische Staat soll das Bestehen und die Fortschritte seiner nationalen Minderheiten unterstützen.	1	2	3	4	5
Rassen trennen biologisch Völker und Kulturen dauerhaft und es ist nicht gut, dass sie sich mischen.	1	2	3	4	5
Menschen können nur zu einer und nicht gleichzeitig zu zwei Nationen und Kulturen gehören.	1	2	3	4	5
Kulturvermischung durch die Globalisierung und	1	2	3	4	5

internationale Migration führt zu Chaos und zu Kriegen der Kulturen.					
Die Europäische Union ist für alle Völker und Länder Europas gut, wegen ihres größeren Zusammenhalts und des Verständnisses.	1	2	3	4	5
Die Europäische Union schadet der nationalen und kulturellen Identität der Mitglieder.	1	2	3	4	5
In Österreich leben zu viele Mitglieder anderer Nationen.	1	2	3	4	5
Es ist schwer eine "gemeinsame Sprache", mit den Mitgliedern anderer Nationen, die in Österreich leben, zu finden.	1	2	3	4	5
Sich sorgen für die Probleme anderer Völker die in Österreich leben ist Zeitverschwendung.	1	2	3	4	5
Minderheiten sind ein wichtiger Teil des Österreichischen kulturellen Fortschritts.	1	2	3	4	5
Die Minderheiten sollten in einem gewissen Ausmaß auf ihre kulturelle Überzeugungen und Traditionen verzichten, weil sie in diesem Land wohnen.	1	2	3	4	5
Für Österreich ist es gut, dass hier verschiedene Völker mit verschiedenen Kulturen leben.	1	2	3	4	5
In Österreich wird zu	1	2	3	4	5

viel Aufmerksamkeit den nationalen Minderheiten gewidmet.					
Auch andere sollen die Traditionen der Minderheiten respektieren.	1	2	3	4	5
Das Österreichische Volk sollte anderen Völkern, die in Österreich leben, helfen ihre kulturelles Erbe zu bewahren	1	2	3	4	5
Alle Bürger in Österreich, unabhängig von ihrer Nationalität, sollen gleiche Möglichkeiten haben.	1	2	3	4	5
Wenn Minderheiten an ihren Gewohnheiten festhalten möchten, dann sollten sie es in der Privatsphäre tun.	1	2	3	4	5

7. Sollte man den Angehörigen der unten angegebenen Gruppen bei der Vergabe von Arbeitsplätzen und Führungspositionen Vorrang geben, wenn sie bei gleicher Qualifikation in der Organisation unterrepräsentiert sind? Für jede Gruppe umkreise eine Antwort.

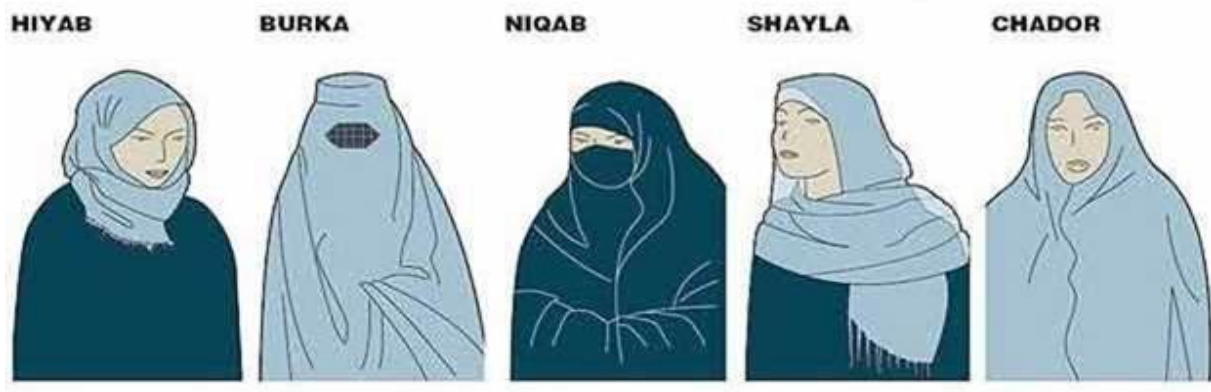
Gruppe	Ja	Nein	Ich weiß nicht
Frauen	1	2	3
Alleinerziehende Mütter	1	2	3

Menschen mit Beeinträchtigungen	1	2	3
Angehörige einer nationalen Minderheit	1	2	3

8. Sollte man in Österreich die Anzahl der Personen, die zu den angeführten Gruppen gehören, erhöhen, wenn sie im politischen Bereich (zum Beispiel in der Regierung, im Parlament) unterrepräsentiert sind? Für jede Gruppe umkreise eine Antwort.

Gruppe	Ja	Nein	Ich weiß nicht
Frauen	1	2	3
Alleinerziehende Mütter	1	2	3
Menschen mit Beeinträchtigungen	1	2	3
Angehörige einer nationalen Minderheit	1	2	3

Prilog 3.

POPIS LITERATURE

1. Ačaji, M. (2011). *Škola za interkulturalizam, ljudska prava i mirovno rešavanje konflikata - multikulturalno i interkulturalno obrazovanje: razvoj interkulturalne osetljivosti*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, dostupno na www.helsinki.org.rs
2. Arora, S., Brickner, I., Krutzler, D. (2017). Warum immer mehr Österreicher zwei Pässe haben? dostupno na <http://derstandard.at/2000053893391/Warum-immer-mehr-Oesterreicher-zwei-Paesse-haben> , pristupljeno 1.3.2017.
3. Bader, H. (2016). Van der Bellen confirmed victor in Austrian presidential vote dostupno na <http://www.reuters.com/article/us-austria-election-count-idUSKBN13V14V>, pristupljeno 05.04.2017.
4. Blažević Simić, A. (2011). Socijalna distanca hrvatskih srednjoškolaca prema etničkim i vjerskim skupinama u: *Pedagogijska istraživanja*, 8(1), str. 153-168, dostupno na <http://hrcak.srce.hr/118074>, pristupljeno 1.4.2016.
5. Bognar, L. (2007). Pedagogija u razdoblju postmoderne u: Previšić, V., Šoljan, N., Hrvatić, N. (ur.) *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja: Prvi kongres pedagoga Hrvatske*, svezak I., Zagreb: Hrvatsko pedagogijsko društvo
6. Bognar, L. (2008). Interkulturalizam i civilno društvo : Izlaganje održano na stručnom skupu pedagoga u Dubrovniku 7.-11. 04. 2008.
7. Brčić, M. (2008). Kulturni pluralizam i pravednost u recepciji Willa Kymlicke u: *Filozofska istraživanja*, 28(109), 49–61
8. Capar, L. (2017). Austrija zabranila burku i ruši sustav izbjegličkih kvota u: *Večernji list*, dostupno na <http://www.vecernji.hr/svijet/austrija-zabranila-burku-i-rusi-sustav-izbjegličkih-kvota-1159396>, pristupljeno 1.04.2017.
9. Čačić – Kumpes, J. (ur.) (1999). *Kultura, etničnost, identitet*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko Sociološko Društvo
10. Čačić Kumpes, J. (2004). Politike reguliranja kulturne i etničke raznolikosti: o pojmovima i njihovoj upotrebi u: *Migracijske i etničke teme* 2-3 (20), 143-159, dostupno na www.hrcak.srce.hr, pristupljeno 17.11.2016.
11. Čačić-Kumpes, J. (1999). Kultura, etničnost i obrazovanje: naznake o interakciji i perspektivi u: *Kultura, etničnost, identitet*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko Sociološko Društvo

12. Dobrovšak, Lj. (2014). Povijest nacionalnih i vjerskih zajednica u Hrvatskoj od 1868. do 1941. Godine u: Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti: Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, dostupno na <http://www.azoo.hr/images/izdanja/manjine/index.html>
13. Dragojević, S. (1999). Multikulturalizam, interkulturalizam, transkulturalizam, plurikulturalizam: suprotstavljeni ili nadopunjavajući koncepti u: *Kultura, etničnost, identitet*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko Sociološko Društvo
14. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2013). Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku. Dostupno na http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf, pristupljeno 20.03.2017.
15. EU countries – Austria dostupno na: <http://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/austria>
16. Europski parlament (2016) : Izvješće o stanju temeljnih prava u Europskoj uniji u 2015. godini (2016/2009(INI)), dostupno na [:http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-, //EP//TEXT+REPORT+A8-2016-0345+0+DOC+XML+V0//HR](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-, //EP//TEXT+REPORT+A8-2016-0345+0+DOC+XML+V0//HR) , pristupljeno 1.4.2017.
17. Eurostat (2017): Unemployment statistics, dostupno na: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics>, pristupljeno 1.4.2017.
18. Franceško, M., Hinić, A., Jelić, M., Kamenov, Ž., Mihić, V. (2005). Odnos nacionalnog i europskog identiteta i stavova prema europskim integracijama građana Zagreba i Novog Sada u: *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 15(4-5), str. 84-85
19. Gajić, O. (2011). Interkulturalna dimenzija kurikuluma građanskog odgoja i demokratizacija obrazovanja u: *Pedagogijska istraživanja*, 8 (1), 103 – 116
20. Haralambos, M., Holborn, M. (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing
21. History about European union: http://europa.eu/european-union/about-eu/history/1990-1999/1995_hr Europa.eu , pristupljeno 1.4.2017.

22. Hrvatić, N. (2007). Interkulturalna pedagogija: nove paradigme u: Previšić, V., Šoljan, N., Hrvatić, N. (ur.) *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja: Prvi kongres pedagoga Hrvatske*, svezak I., Zagreb: Hrvatsko pedagogijsko društvo
23. Hrvatić, N. (2009). Interkulturalno obrazovanje: Novi razvoji u : Mlinarević, V., Peko, A. (ur.) (2009). *Izazovi obrazovanja u multikulturalnim sredinama*. (str. 99-120) Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
24. Hrvatić, N. (2013). Pedagogija i kultura u: *Pedagogija i kultura: teorijsko-metodološka određenja pedagogijske znanosti: Drugi kongres pedagoga Hrvatske.*, (ur.) Zovko, A., Hrvatić, N.: Hrvatsko pedagogijsko društvo Zagreb
25. Iako je pala, nezaposlenost u Hrvatskoj među najvećim u EU, dostupno na: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/iako-je-pala-nezaposlenost-u-hrvatskoj-meu-najvecim-u-eu-323634>
26. Jeknić, R. (2014). Multikulturalizam, interkulturalizam i interkulturalni dijalog u kontekstu europskih integracija dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/696643.65R_-_Ranka_Jeknic_28ZBORNIK29.pdf, pristupljeno 1.04.2017.
27. Jukić, R. (2013). Moralne vrijednosti kao osnova odgoja u: *Nova prisutnost* 11 (2013) 3, 401-417, dostupno na www.hrcak.srce.hr , pristupljeno 10.10.2016.
28. Katunarić, V. (1994). *Labirint evolucije*. Zagreb: Razvoj i okoliš: biblioteka časopisa Socijalna ekologija
29. Katunarić, V. (1996). Tri lica kulture u: *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 5-6 (25-26), str. 831 -858, dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=50441
30. Kolić-Vehovec, S., Bajšanski, I. (2005). Dobne i spolne razlike u nekim vidovima metakognicije i razumijevanja pri čitanju u: *Društvena istraživanja*, 6 (86),15 (2006), 1005-1027, dostupno na <http://hrcak.srce.hr> , pristupljeno 10.12.2016.
31. Krizmanić, M., Kolesarić, V. (2005). *Tolerancija u svakidašnjem životu : psihologija tolerancije*. Jastrebarsko : Naklada Slap
32. Kumpes, J. (1999). Religija, kultura, etničnost u: *Kultura, etničnost, identitet*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko Sociološko Društvo

33. Leutar, Z., Milić Babić, M. (2008). Pravo na rad i osobe s invaliditetom u Hrvatskoj u: *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 46(2), 161-186
34. Mandić, S.I. (2015). ZNATE LI ODGOVOR Što je hidžab, nikab i burka? U: Fenix magazin: Nezavisni hrvatsko – njemački mjesečnik/Unabhängige kroatisch – deutsche Monatszeitung, dostupno na <https://fenix-magazin.de/odgovor-sto-je-hidzab-nikab-i-burka/> , pristupljeno 20.03.2017.
35. Marušić, A. (2012). Položaj žena u radikalnim islamskim zemljama u: Libela: Portal o rodu, spolu i demokraciji, dostupno na <https://www.libela.org/prozor-u-svijet/3018-polozaj-zena-u-radikalnim-islamskim-zemljama/%3B>, pristupljeno 10.04.2017.
36. Matoš, N. (2013). Transkulturalne dimenzije kurikuluma u: *Pedagogijska istraživanja*, 10 (1), 149 – 161
37. Mejovšek, M. (2008). *Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap
38. Mesić, M. (2006). *Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi*. Školskknjiga: Zagreb
39. Mesić, M., Bagić, D. (2011). Stavovi hrvatskih građana prema kulturnim različitostima u: *Migracijske i etničke teme* 27 (1),7–38. Dostupno na www.hrcak.srce.hr , pristupljeno 1.3.2016.
40. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap
41. Milić, S. (2014). Civilizacijski aspekti razvoja ideje inkluzivnog obrazovanja u: Hrvatić, N. (ur.) *Interkulturno obrazovanje i europske vrijednosti – znanstvena monografija* (str. 31-36). Zagreb – Virovitica: Odsjek za pedagogiju – Filozofski fakultet u Zagrebu i Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici
42. Mrnjaus, K. (2013). Interkulturalnost u praksi – socijalna distanca prema “drugačijima” u: *Pedagogijska istraživanja*, 10 (2), str. 309 – 325, dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, pristupljeno 27.4.2016.
43. Mrnjaus, K., Rončević, N., Ivošević, L. (2013). *(Inter)kulturalna dimenzija u odgoju i obrazovanju*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
44. Musliminnen in Österreich dostupno na: http://medienservicestelle.at/migration_bewegt/2016/06/06/rund-600-000-musliminnen-in-oesterreich/

45. Ninčević, M. (2009). Drugi kao polazište u: *Nova prisutnost*, 7 (2009) 1, 59-84, dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, pristupljeno 27.4.2016.
46. Pastorčić, M. (2016). Mali tečaj islamske mode: što je burka, što je nikab, a što hidžab i što se nosi u Hrvatskoj? Dostupno na: <http://www.vijesti.rtl.hr/novosti/svijet/2024637/mali-tecaj-islamske-mode-sto-je-burka-sto-je-nikab-a-sto-hidzab-i-sto-se-nosi-u-hrvatskoj/>
47. Pavić, S. (2012). Nastavak homogenizacije nacije sve je manje manjina: Više je od 90% Hrvata, Srbi su jedina manjina s više od 1 posto udjela u: *Jutarnji list*, Zagreb, dostupno na <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/sve-je-manje-manjina-vise-je-od-90-hrvata-srbi-su-jedina-manjina-s-vise-od-1-posto-udjela/1372350/>
48. Pavić, S. (2012). Vjera u padu: Katolika 206.000 manje nego prije 10 godina, ali ih je i dalje najviše: 86,28% u: *Jutarnji list*. Dostupno na <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/katolika-206.000-manje-nego-prije-10-godina-ali-ih-je-i-dalje-najvise-8628/1372353/> - pristupljeno 20.03.2017.
49. Perotti, A. (1995). *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*. Educa: Zagreb
50. Pesendorfer, W., Petrovic, G (2015): Österreich.Zahlen.Daten. Fakten: Herausgegeben von Statistik Austria dostupno na: https://www.statistik.at/.../oesterreich_zahlen_daten_fakten_029...
51. Piršl, E. (2007). Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije u: Previšić, V., Šoljan, N., Hrvatić, N. (ur.) *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja: Prvi kongres pedagoga Hrvatske*. Zagreb: HPD
52. Piršl, E. (2014). Redefinicija pojma kompetencije i interkulturalne kompetencije u: Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti; Hrvatić, N. (ur.), znanstvena monografija . Zagreb – Virovitica: Odsjek za pedagogiju – Filozofski fakultet u Zagrebu, Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici
53. Piršl, E. (2016). (ur.) *Vodič za interkulturalno učenje*. Zagreb: Biblioteka Nova škola
54. Previšić, V., Hrvatić, N., Posavec, K. (2004). Socijalna distanca prema nacionalnim ili etničkim i religijskim skupinama u: *Pedagoška istraživanja*, 1 (1), 105 – 119.
55. Previšić, V., Mijatović, A. (ur.) (2001). *Mladi u multikulturalnom svijetu: stavovi srednjoškolaca u Hrvatskoj*. Zagreb: Interkultura
56. Puzić, S. (2004). Multikulturalizam i izazovi posttradicionalne pluralizacije u: *Politička misao*, 41(4), 59–71, dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, pristupljeno 27.4.2016

57. Sablić, M (2014) *Interkulturalizam u nastavi*. Zagreb: Ljevak
58. Sablić, M. (2014). Izazovi interkulturalizma u obrazovanju učitelja u: *Interkulturalno obrazovanje i europske vrijednosti*; Hrvatić, N. (ur.), znanstvena monografija . Zagreb – Virovitica: Odsjek za pedagogiju – Filozofski fakultet u Zagrebu, Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici u Virovitici, str. 94-107
59. Sekulić-Majurec, A. (1996). Interkulturalizam u obrazovanju kao metodologijski izazov u: *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 5(25-26)
60. Spajić-Vrkaš, V. (2014). Kulturna raznolikost, građanstvo i obrazovanje u: Hrvatić, N. (ur.) *Interkultralno obrazovanje i europske vrijednosti – znanstvena monografija* (str. 31-36). Zagreb – Virovitica: Odsjek za pedagogiju – Filozofski fakultet u Zagrebu i Visoka škola za menadžment u turizmu i informatici
61. Stavrakakis, Y. (2005). Strasti identifikacije: diskurs, užitek i europski identitet u: *Politička misao*, 42(3), 89–115
62. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske (2017). Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, dostupno na <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/352> pristupljeno 20.3.2017.
63. Vlada RH: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina : <https://pravamanjina.gov.hr/zastita-i-promicanje-ljudskih-prava/597>, pristupljeno 1.4.2017.
64. Vrcelj, S. (2005). *U potrazi za identitetom – iz perspektive komparativne pedagogije*. Rijeka: HDF – Graftrade
65. Zidarić, V. (1995). Europska dimenzija u obrazovanju – njezin nastanak, razvitak i aktualno stanje u: *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, Vol. 5, 1 (21), STR. 161-181
66. Zidarić, V. (2001). Susret ili sukob kultura u: Previšić, V., Mijatović, A. (ur).(2001). *Mladi u multikulturalnom svijetu: stavovi srednjoškolaca u Hrvatskoj*. Zagreb: Interkultura
67. Ziegler, K, Pacht, W. (2016). Minderheiten_in_Österreich dostupno na https://austria-forum.org/af/Heimatlexikon/Minderheiten_in_%C3%96sterreich, pristupljeno 20.3.2017.